



**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİ İKTİSAT BİLİM DALI**

KÜRESEL EKONOMİK KRİZDE VERGİ POLİTİKASI ÖNLEMLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Çağlayan TABAR

BURSA - 2015



**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİ İKTİSAT BİLİM DALI**

KÜRESEL EKONOMİK KRİZDE VERGİ POLİTİKASI ÖNLEMLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Çağlayan TABAR

Danışman:


Prof. Dr. Mircan YILDIZ TOKATLIOĞLU

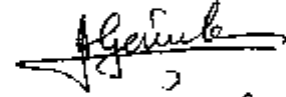
BURSA - 2015


TEZ ONAY SAYFASI

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

.....Maliye Anabilim Dalı..... Anabilim/Anasenet Dalı,
.....Mali İktisat..... Bilim Dalı'nda 7012/2008..... numaralı
.....Doçyan.....Tasar.....'nın hazırladığı
.....Küresel Ekonomik Krizde Vergi Politikası.....Ölçümü Türkiye Araştırması.....
" konulu Tez..... (Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik
Tezi/Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı, 11.08/2015 günü 11:00-12:00 saatleri arasında
yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının
.....başarılı..... (başarılı/başarısız) olduğuna şüphesiz..... (şüphesiz/şüpheli) ile karar verilmiştir.


Prof. Dr. Mircan Tokatlıoğlu
Uludağ Üniversitesi
Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi


Prof. Dr. Adnan Gercel
Uludağ Üniversitesi
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Ufuk SELİN
Uludağ Üniversitesi

...../...../20.....

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Çağlayan TABAR
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Maliye
Bilim Dalı : Mali İktisat
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi / Doktora Tezi
Sayfa Sayısı : X + 121
Mezuniyet Tarihi : / / 20.....
Tez Danışman(lar)ı : Prof.Dr. Mircan YILDIZ TOKATLIOĞLU

KÜRESEL EKONOMİK KRİZDE VERGİ POLİTİKASI ÖNLEMLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Ekonomik kriz, bir ekonomide aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olayların ekonomiyi olumsuz etkilemesidir. Ekonomik krizlerin olumsuz etkilerinin azaltılması için çeşitli politikalar uygulanmaktadır. Bu politikalardan biri de vergi politikasıdır. 2008 yılında ABD’ de ortaya çıkan finansal kriz, menkul kıymetler aracılığıyla yayılmış ve küresel bir nitelik kazanmıştır. 2001 krizinden sonra Türkiye’de alınan önlemler finans sektörünün bu krizden etkilenmesini önlemiştir. Ancak kriz Türkiye’ye dış ticaret, kredi ve güven kanalıyla bulaşmış, Türkiye’de reel kriz olarak ortaya çıkmış ve ekonomik göstergelerin bozulmasına yol açmıştır. Krize karşı ilk olarak para politikası tedbirleri alınmış fakat bu tedbirler yeterli olmayınca ağırlıklı olarak vergi politikası olmak üzere maliye politikalarına başvurulmuştur. Bu dönemde uygulanan vergi politikaları krizden en çok etkilenen sektörlerle yönelik KDV ve ÖTV indirimleri şeklinde uygulanmıştır.

Anahtar Sözcükler:

Küresel Ekonomik Kriz Küresel Finansal Krizin Vergi Politikası
Kriz Türkiye’ye Etkileri
Vergi Önlemleri Vergi İndirimleri

ABSTRACT

Name and Surname : Çağlayan TABAR
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Public Finance
Branch : Fiscal Economics
Degree Awarded : Master / PhD
Page Number : X + 121
Degree Date : / / 20.....
Supervisor (s) : Prof.Dr. Mircan YILDIZ TOKATLIOĞLU

TAX POLICY MEASURES IN THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS: THE CASE OF TURKEY

Economic crisis is set of events arising abruptly and unexpectedly in an economy. By means of set of these, the economy is adversely affected. Various policies are implemented to decrease these adverse effects of economic crises. Tax policies are one of the these policies. A financial crisis which is on a global scale have arisen in the USA expanding via securities in 2008. Following 2001 crisis, Turkey have taken some measures towards financial sector. By this way, the financial sector has been prevented from the adverse effects. However, the crisis spreading via foreign trade, loan and confidence and arising a real crisis in Turkey has given rise to worsen economic indicators. Initially, monetary policy measures have been taken against the crisis. However, the measures have not been adequate to decrease adverse effects of the crisis. Therefore, fiscal policies, mainly tax policies, have been appealed to. Tax policies implemented within crisis ridden have been enforced in the form of the allowance of VAT and private consumption tax towards most-affected sectors.

Keywords:

Global Economic Crisis Global Financial Crisis Effect of the Crisis in Turkey Tax Policy
Tax Measures Tax Reductions

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	iii
KISALTMALAR	viii
TABLolar	ix
ŞEKİLLER	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM EKONOMİK KRİZ VE VERGİ POLİTİKASI

I. EKONOMİK KRİZ	3
A. EKONOMİK KRİZ KAVRAMI VE TÜRLERİ	3
1. Reel Kriz ve Türleri	7
2. Finansal Kriz ve Türleri	8
a. Para (Döviz) Krizi	9
b. Bankacılık Krizi	10
c. İkiz Krizler	11
d. Borç krizi	12
B. EKONOMİK KRİZLERE TEORİK YAKLAŞIMLAR	12
1. Klasik İktisat Yaklaşımı	13
2. Marksist Kuram Yaklaşımı	14
3. Keynesyen İktisat Yaklaşımı	15
4. Monetarist İktisat Yaklaşımı	17
5. Arz Yanlı İktisat Yaklaşımı	18
C. FİNANSAL KRİZLERİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK MODELLER	20
1. Birinci Nesil Kriz Modeli	20
2. İkinci Nesil Kriz Modeli	21
3. Üçüncü Nesil Kriz Modeli	22
II. VERGİ POLİTİKASI	23

A. KEYNESYEN MALİYE POLİTİKASI ARACI OLARAK VERGİ POLİTİKASININ ROLÜ	23
B. İRADİ VERGİ POLİTİKASI.....	25
1. İradi Vergi Politikasının Amaçları	26
a. Gelir dağılımında adalet sağlama	26
b. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma	27
c. Ekonomik İstikrarı Sağlama	27
2. Vergi Politikası Araçları	28
a. Yeni vergi koymak.....	28
b. Vergi oranları	29
c. Vergi Teşvikleri.....	30
C. OTOMATİK İSTİKRAR SAĞLAYICI VERGİ POLİTİKASI.....	32
III. REEL EKONOMİK KRİZ DÖNEMLERİNDE VERGİ POLİTİKASI.....	34
A. ENFLASYON KRİZİ DÖNEMLERİNDE VERGİ POLİTİKASI	35
B. DURGUNLUK VE İŞSİZLİK KRİZİ DÖNEMLERİNDE VERGİ POLİTİKASI.....	36
C. YÜKSEK KAMU AÇIĞI VE BORÇ KRİZİNİN YAŞANDIĞI DÖNEMLERDE VERGİ POLİTİKASI.....	39

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL EKONOMİK KRİZ VE TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

I. 2008 KÜRESEL EKONOMİK KRİZİ.....	44
A. EKONOMİK KRİZİN ABD'DE ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ.....	44
B. KÜRESEL EKONOMİK KRİZİN NEDENLERİ.....	47
1. Likidite Bolluğu ve Özensiz Krediler	47
2. Aşırı Menkul Kıymetleştirme	49
3. Saydamlık Eksikliği ve Asimetrik Bilgi	51
C. KÜRESEL EKONOMİK KRİZİN AVRUPA BİRLİĞİNE ETKİLERİ.....	53
II. KÜRESEL EKONOMİK KRİZ VE TÜRKİYE	56
A. TÜRKİYE'NİN KÜRESEL KRİZDEN ETKİLENME KANALLARI.....	56
D. KÜRESEL EKONOMİK KRİZİN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ.....	59
1. Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi	59

2. İşsizlik Üzerindeki Etkileri	62
3. Enflasyon Üzerindeki Etkisi	64
4. Dış Ticaret ve Cari Açık Üzerindeki Etkisi.....	65
5. Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi.....	68
6. Bütçe Açığı Üzerindeki Etkisi.....	71
7. Kamu Borçlanması Üzerindeki Etkisi.....	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESEL EKONOMİK KRİZDE TÜRKİYE'DE UYGULANAN VERGİ POLİTİKASI ÖNLEMLERİ

I. TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI UYGULANAN VERGİ POLİTİKALARI	75
A. 2001 KRİZİNE KADAR OLAN DÖNEMDE UYGULANAN VERGİ POLİTİKASI	75
B. 2001 KRİZİNDE ALINAN VERGİ POLİTİKASI ÖNLEMLERİ.....	80
II. KÜRESEL KRİZE KARŞI ALINAN VERGİ POLİTİKASI ÖNLEMLERİ	90
A. VERGİ DIŞI ÖNLEMLER.....	91
B. VERGİ POLİTİKASI ÖNLEMLERİ.....	95
1. KDV ve ÖTV İndirimleri.....	95
2. Varlık Barışı Uygulaması.....	102
3. Diğer Vergi Politikası Önlemleri.....	104
C. KÜRESEL EKONOMİK KRİZDE VE 2001 KRİZİNDE ALINAN VERGİ POLİTİKASI ÖNLEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	105
SONUÇ.....	108
KAYNAKLAR	112
ÖZGEÇMİŞ.....	121

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
BUMKO	Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü
Çev.	Çeviren
Değ.	Değişim
Ed.	Editör
FED	Federal Reserve System
GİB	Gelir İdaresi Başkanlığı
GSYH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
İhr.	İhracat
İth.	İthalat
KDV	Katma Değer Vergisi
KKDF	Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan Sayfaya
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
Vd.	Ve diğerleri
Vol.	Volume
Y.İ.	Yurt İçi
ERM	Avrupa Para Krizi

TABLolar

Tablo 1: 2000-2014 Yılları İtibariyle Türkiye'nin GSYH'daki Değişimi	59
Tablo 2: Sabit Fiyatlarla Türkiye'deki GSYH'nın Değişimi	61
Tablo 3 : Türkiye'de 2008 ve 2009 İtibariyle Türkiye'de Aylara Göre İşsizlik Oranı	62
Tablo 4 : Yıllara Göre Türkiye'de İstihdam Verileri	63
Tablo 5 : Türkiye'de TÜFE'nin Yıllık Değişimi	64
Tablo 6 : Türkiye'de Toplam Dış Ticaret-Yıllık (Milyon \$)	66
Tablo 7 : Türkiye'nin AB Ülkeleri ile İhracat-İthalat Oranları(%).....	66
Tablo 8 : Türkiye'de Cari İşlemler Dengesi.....	67
Tablo 9 : Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri (BİN TL).....	69
Tablo 10 : Türkiye'de Vergi Gelirlerinin Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranı	70
Tablo 11 : Türkiye'de Bütçe Açığı ve GSYH İlişkisi	72
Tablo 12 : Türkiye'de Merkezi Yönetim Borç Stoku	73
Tablo 13 : Türkiye'de Dış Borç Stoku (Milyon Dolar)	74
Tablo 14 : Türkiye Otomotiv Piyasasında 2003-2012 Dönemi Satış Rakamları.....	97
Tablo 15: 2009 Yılı Yurtiçi Beyaz Eşya Satış Rakamları.....	99
Tablo 16 : Yıllar İtibariyle Yurtiçi Beyaz Eşya Satış Rakamları	100
Tablo 17: Türkiye'de Mobilya İmalatı Sektörü Kapasite Kullanım Oranları	101
Tablo 18: 5811 Sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Kanunu İlişkin Bilgiler.....	103

ŞEKİLLER

Şekil 1: Konjonktür Eğrisi.....	5
Şekil 2: Ekonomik Kriz Türleri.....	6
Şekil 3: Laffer Eğrisi	41



GİRİŞ

İktisadi terminolojide kriz genellikle, konjonktürdeki kabul edilebilir bir sınırın ötesinde yön değiştirmeyi, yani genişleme ya da sürekli bir ilerleme döneminden uzun ya da kısa bir bunalım veya daralmaya geçişi ifade etmektedir. Ekonomideki yön değiştirmeyi oluşturan dalgalar inişli çıkışlı bir seyir izlemekte ve iyileşme, refah, daralma ve kriz aşamalarından oluşmaktadır.

Ekonomik krizlerin neden çıktığı, önlenmesi ya da atlatılması için hangi politikaların uygulanması gerektiği, üzerinde çok tartışılan konulardan biridir. Krizlerin önlenmesi ya da atlatılması için önerilen politikalardan biri de vergi politikasıdır. Vergi politikası, devletin ekonomiye müdahalesinde başvurduğu maliye politikası araçlarından biridir. Özellikle durgunluk dönemlerinde özel iktisadi faaliyetlerin canlandırılmasında vergi indirimlerinin rolü olmaktadır. Bu rol küresel krizde de karşımıza çıkmaktadır.

Küresel ekonomik kriz, 2008 yılında ABD’de emlak kredi piyasasında yaşanan sorunlar nedeniyle ortaya çıkmış, kısa sürede diğer ülke ekonomilerine bulaşarak küresel bir nitelik kazanmış ve dünya ekonomisi durgunluk sürecine girmiştir. Söz konusu krize karşı ilk olarak para politikası önlemleri alınmış fakat istenilen sonuç alınamayınca maliye politikası önlemleri alınmak zorunda kalınmıştır. Bu durum, 1970’li yıllardan sonra benimsenen neo liberal anlayış doğrultusunda etkin olmadığı varsayılan ve dolayısıyla uygulamada gözden düşen maliye politikalarını devletin ekonomiye müdahale aracı olarak tekrar gündeme getirmiştir.

Küresel ekonomik krizden tüm dünya ile özellikle de Avrupa Birliği ile ticari ve finansal bağları bulunan Türkiye ekonomisi de etkilenmiştir. Türkiye’de krize karşı alınan önlemler diğer ülkelerdeki önlemlere paralel olarak; önce para politikası daha sonra ise maliye politikası önlemleri olmuştur.

Bu tez çalışmasının amacı, küresel ekonomik krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek üzere, Türkiye’de uygulanan vergi politikası önlemlerini ve bu önlemlerin başarılı olup olmadığını ortaya koymaktır.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, ekonomik kriz ve vergi politikası kavramları teorik düzeyde ele alınmakta, ayrıca ekonomik kriz dönemlerinde vergi politikasının nasıl olması gerektiği konusuna yer verilmektedir.

İkinci bölümde, küresel ekonomik kriz ve Türkiye'ye etkileri incelenmektedir. Bu bağlamda küresel krizin ekonomik büyüme, dış ticaret, işsizlik, enflasyon, vergi gelirleri, bütçe açıkları ve borçlanma üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde, küresel krizde Türkiye'de uygulanan vergi politikası önlemleri irdelenmektedir. Bu bölümde ayrıca, 2001 krizinde alınan vergi politikası önlemlerine yer verilmekte ve 2001 krizi ile küresel ekonomik krizde alınan vergi politikası önlemlerinin karşılaştırılması yapılmaktadır.

Sonuç bölümünde ise, çalışmadan elde edilen bulgular değerlendirilmekte ve bazı öneriler getirilmektedir.



BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZ VE VERGİ POLİTİKASI

Ekonomik krizler iktisat tarihinin her döneminde yaşanmıştır. Bu nedenle ekonomik krizlerin neden çıktığı, önlenmesi ve/veya atlatılması için hangi politikaların uygulanması gerektiği, üzerinden çok tartışılan konulardan biridir. Krizlerin önlenmesi ve/veya atlatılması için önerilen politikalardan biri de vergi politikasıdır.

Çalışmanın bu bölümünde konunun daha iyi anlaşılması için ekonomik kriz ve vergi politikası hakkında kavramsal ve kuramsal açıklamalara değinilerek son kısımda ekonomik kriz dönemlerinde nasıl bir vergi politikası uygulanması gerektiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

I. EKONOMİK KRİZ

Çalışmanın bu kısmında kriz kavramı ve türleri, çeşitli iktisadi görüşlerin ekonomik krizler hakkındaki görüşleri ve ekonomik krizleri açıklamaya yönelik modellerden bahsedilecektir.

A. EKONOMİK KRİZ KAVRAMI VE TÜRLERİ

Kriz sözcüğünün kökü Yunanca ve Latince 'ye dayanmaktadır. Yunanca 'da “krinein” kökünden gelen “krisis” sözcüğünün anlamı “karar” ve “karar vermek”tir. Yine aynı şekilde Latince 'de kriz sözcüğü, Yunanca ile aynı anlama gelmekte, karar vermek olarak tanımlanmaktadır¹.

Türk Dil Kurumuna göre ise kriz; “ bir organda birdenbire ortaya çıkan bozukluk”, “bir kimsenin yaşamında görülen ruhsal bunalım”, “bir şeyin çok kıt bulunması durumu”, “bir şeye duyulan aşırı ve ani istek”, “bir toplumun, bir kuruluşun veya bir kimsenin yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran” olarak tanımlanmıştır².

¹ İzzettin Önder, “Ekonomik Kriz”, **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, S.41, Yıl 7, Ankara, Eylül-Ekim 2001, s.45.

² TDK, **Türkçe Sözlük**, 10.b., Ankara, 2005, s.1243.

Farklı bilim dallarında farklı anlamlara gelen “kriz” sözcüğü özellikle tıp biliminde çok yaygın kullanılmaktadır. Bu alanda “aniden ortaya çıkan bir hastalık belirtisi”, “bir hastalığın çok tehlikeli bir boyuta gelmesi” gibi anlamlarda kullanılırken sosyal bilimlerde “büyük sıkıntı”, “buhran”, “bunalım” gibi sözcüklerle eş anlamda kullanılmaktadır.

Kriz sözcüğünün ekonomi ve politika alanında yaygın anlamı ikili olarak verilmektedir. Kriz sözcüğü, bir yönü ile dışsal bir faktöre bağlı, beklenmedik bir zamanda ortaya çıkan sancılı bir dönem olarak anlaşılmaktadır. Aynı sözcük, ikinci anlamı çerçevesinde ise, bazı çevreler ve kimseler için yeniden yapılanma yolunda bir fırsat, bir olanak olarak anlaşılmaktadır³. Yani kriz herkes tarafından bunalım ve çöküş olarak algılanmamakta bazıları için fırsatlar sunmaktadır. Örneğin kriz, sistemin aksak yönlerini gösterir ve bu aksaklıkları düzelterek eskiye göre daha iyi işleyen bir sistem kurma olanağı sunabilir.

Kriz özellikle iktisat biliminin tabiri caizse kazanç kapısıdır. İktisatçılar, politika yapıcıları ve uygulayıcılar krizden beslenerek ön plana çıkarlar. İktisatçıların yeni politika arayışlarına yöneldiği ve yeni iktisat okullarının ortaya çıktığı dönem genellikle kriz dönemleridir. Kriz dönemleri taş devrinden bu yana takas ticareti ile başlayıp değerli kâğıtların ekonomiyi yönlendirdiği günümüze kadar ortaya çıkan süreçte aşırı kazanç elde etmek, rakipleri alt etmek ve rekabeti baltalamak için bir fırsat olmuştur⁴.

Eğilmez ekonomik krizi, tüketici talebinde ve firmaların yatırımlarındaki büyük düşüş, yüksek oranlı işsizlik ve dolayısıyla yaşam standartlarının düşmesi olarak tanımlamaktadır. Bu tür ekonomik krizlere genellikle finansal piyasalardaki belirsizlikler, hisse senedi fiyatındaki düşüşler ve yerli paranın yabancı paralara göre değerindeki düşüşler eşlik eder. Bazen krizler direkt olarak finansal kesimden kaynaklanabilir. Yani krizler finansal kesimden başlayıp reel kesimi vurabileceği gibi reel kesimde başlayıp finansal kesimi de vurabilir.⁵

Özgüven ekonomik krizi, bir ülkenin dengeli bir durumdan dengesiz bir duruma, istikrarlı bir durumdan istikrarsız bir duruma düşmesi olarak tanımlamaktadır. Daha geniş tanımlamak gerekirse ekonomik kriz; en küçük iktisadi birimden (firma), en büyük iktisadi birime (devlet) doğru iç ve dış borçların, işsizliğin arttığı, fiyatların bazen yükseldiği bazen de

³ Önder, a.g.m., s.45.

⁴ Ayhan Orhan, **Kara Perşembe'den Mortgage Krizine**, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2013, s.5.

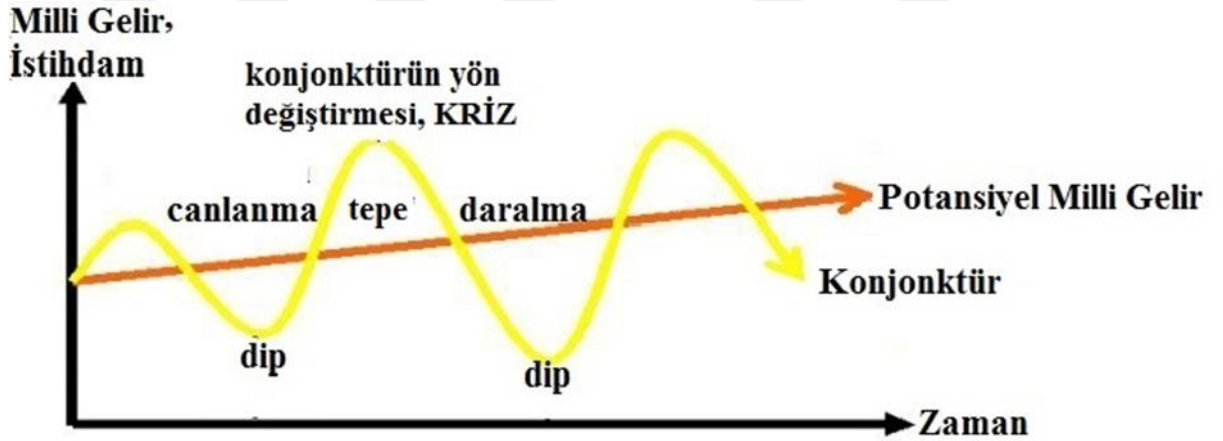
⁵ Mahfi Eğilmez, **Küresel Finans Krizi**, 8.b., Remzi Kitapevi, İstanbul, 2011, s.48.

düştüğü, üretimin artıp azaldığı ve halkın genellikle siyasi iktidarlara olan güveninin sarsıldığı bir dönemdir⁶.

Oktar ve Dalyancı ekonomik krizi, iktisadi sistem ya da alt bileşenlerinin işleyişinde beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan ve sistemin işleyişini önemli ölçüde olumsuz etkileyen durum olarak tanımlamışlardır⁷. Kibritçioğlu ise ekonomik krizleri, herhangi bir mal, hizmet üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda, kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olarak tanımlamıştır⁸.

Yapılan tanımlara baktığımızda iktisadi terminolojide kriz genellikle, ekonomik konjonktürdeki yön değiştirmeyi, yani canlanma döneminden uzun ya da kısa bir bunalım veya daralmaya geçişi ifade etmektedir⁹. Şekil 1’de gösterildiği gibi ekonomideki yön değiştirmeyi oluşturan dalgalar inişli çıkışlı bir seyir izlemekte ve canlanma, tepe, daralma ve dip aşamalarından oluşmaktadır. Canlanma döneminde ortaya çıkan krizden sonra ekonomik konjonktür daralma aşamasına geçmektedir.

Şekil 1: Konjonktür Eğrisi



Kaynak: Roiser, a.g.e., s.20.

⁶ Ali Özgüven, “ İktisadi Krizler”, **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, Sayı 41, Yıl 7, Ankara, Eylül-Ekim 2001, s.56.

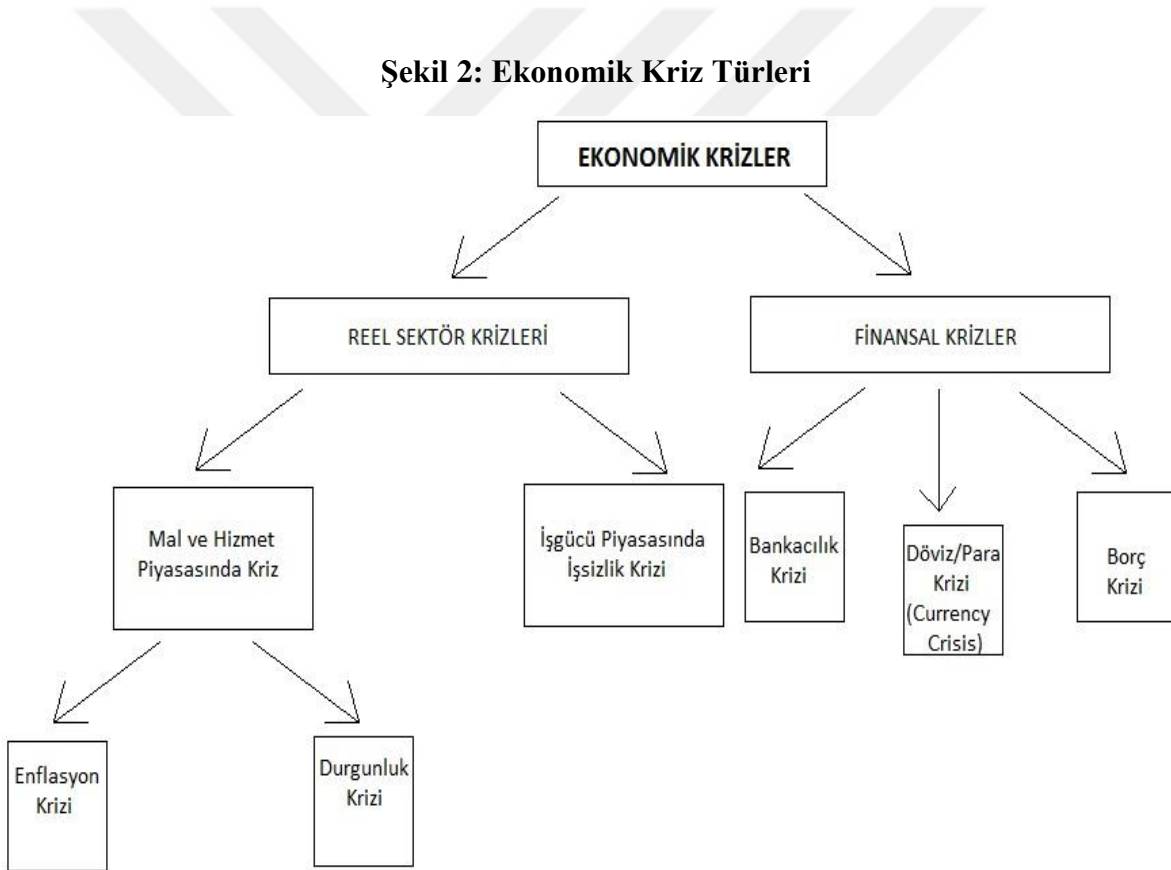
⁷ Suat Oktar - Levent Dalyancı, “Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.29, S.2, 2010, s.2.

⁸ Aykut Kibritçioğlu, “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler 1969-2001”, **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, S.41, Yıl 7, Ankara, Eylül-Ekim 2001, s.174.

⁹ Bernard Roiser, **İktisadi Kriz Kuramları**, Çev. Nurhan Yentürk, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s.20.

Dip aşaması kriz döneminin en şiddetli yaşandığı dönemi ifade etmektedir. Bu aşama daralmanın en yüksek düzeye eriştiği, işsizliğin arttığı ve dolayısıyla firmaların atıl kapasite ile faaliyette bulunduğu dönemdir. Firmalar gelecek hakkında kötümser olduklarından, bu dönemde yeni yatırımlara girmekte isteksizdirler¹⁰.

Krizler genellikle etkiledikleri sektörler dikkate alınarak sınıflandırılırlar. Bu açıdan bakıldığında ekonomik krizler, reel kriz ve finansal kriz olarak ikiye ayrılır. Reel sektör krizleri de kendi içinde mal ve hizmet piyasasında kriz ve işgücü piyasasında işsizlik krizi olmak üzere ikiye ayrılırken finansal krizler de kendi arasında bankacılık krizi, döviz/para krizi ve borç krizi olmak üzere üçe ayrılır. (Bakınız Şekil 1)



Kaynak: Kibritçioğlu, s.175

¹⁰ Zeynel Dinler, **İktisada Giriş**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2013, s.520.

1. Reel Kriz ve Türleri

Mal, hizmet ve işgücü piyasalarındaki miktarlarda yani üretimde ve/veya istihdamda ciddi daralmalar şeklinde ortaya çıkan krizler “reel kriz” olarak ifade edilmektedir. Reel sektör krizleri mal ve hizmet piyasasında kriz ve işgücü piyasasında kriz olmak üzere ikiye ayrılır¹¹.

Mal ve hizmet piyasasındaki krizlerin durgunluk ve enflasyon krizi olmak üzere iki farklı türü bulunmaktadır. Durgunluk bir ülkede milli gelirin altı aydan daha uzun süre azalış göstermesidir. Durgunluk süresi uzadıkça depresyona yani krize dönüşür. Bu bağlamda durgunluk krizi durgunluk süresinin uzaması olarak tanımlanmaktadır¹². Durgunluk krizi içinde bulunan bir ekonomide mal ve hizmetlere yönelik talebin azalması sonucu piyasadaki mallar alıcı bulamamakta ve üretim azalmaktadır. Bu süreçte stoklar artmakta, işletmeler daha düşük kapasite ile çalışmaktadır¹³.

Mal ve hizmet piyasalarındaki genel fiyat düzeyinin sürekli artışları enflasyon olarak tanımlanmaktadır. Eğer fiyatlar genel düzeyindeki artışlar belirli bir sınırın üzerindeyse bu durum enflasyon krizi olarak adlandırılır. Enflasyon, toplam talep tarafından kaynaklanan pozitif parasal şoklar ile toplam arz tarafından kaynaklanan negatif reel şokların fiyatlar üzerinde baskı yaratması sonucu ortaya çıkar. Bu açıdan, kötü hava şartları ve doğal kaynak fiyatlarında meydana gelen artışlar, özellikle petrol fiyatlarında meydana gelen artışlar, fiyat artışlarının en önemli nedenleri arasındadır. Bunun yanında yüksek kamu kesimi açıkları nedeniyle para arzı genişlemesi, döviz kuru artışlarının ithal girdi fiyatlarını arttırarak üretimi olumsuz etkilemesi, ekonomik birimlerin yüksek enflasyon bekleyişleri, ülkedeki uzun süreli politik istikrarsızlık ve kamuoyunda hükümetin enflasyonu düşürme konusundaki istek, kararlılık ve becerisine yeterince güven duymaması enflasyon nedenleri arasında sayılabilir¹⁴.

Reel krizin bir türü olan işsizlik krizi ise, emek piyasalarındaki işsizlik oranlarının normal olarak kabul edilebilecek seviyenin üzerine çıkmasıdır. İşsizlik krizi genellikle durgunluk krizi ile birlikte ortaya çıkmaktadır.

¹¹ Kibritçioğlu, a.g.m., ss.174-175.

¹² Dinler, a.g.e., 521.

¹³ Akif Erginay, **Kamu Maliyesi**, Savaş Yayınları, Ankara, 2003, s.235.

¹⁴ Kibritçioğlu, a.g.m., s.175.

2. Finansal Kriz ve Türleri

Finansal krizler, çeşitli faktörlere bağlı olarak finansal piyasalarda ortaya çıkan dalgalanmalar ve buna bağlı olarak finansal piyasaların kendinden beklenen fonksiyonları yerine getirememesi olarak tanımlanır¹⁵.

Finansal sistem bir ekonomide bireylerin ve firmaların ellerindeki fonları üretken yatırım olanaklarına dönüştüren kanaldır. Ekonominin likidite sıkıntısı çekmemesini sağlayan finansal sistem reel ekonominin sağlıklı işlemesine yardımcı olur¹⁶. Bu açıdan bakıldığında finansal kriz; piyasaların etkin işleyiş gücünü bozan ve reel ekonomi üzerinde büyük yıkıcı etkiler yaratabilen finansal piyasalardaki çöküşlerdir¹⁷.

Mishkin ise finansal krizi asimetrik bilgi kuramıyla açıklamıştır. Ona göre; finansal kriz, finansal piyasalardaki ters seçim ve ahlaki tehlike nedeniyle piyasa yapısının bozulması ve bu sebeple fonları etkin bir şekilde verimli yatırım olanaklarına yönlendirememesidir¹⁸.

Bir başka tanıma göre ise finansal kriz; döviz ve hisse senedi piyasaları gibi finans piyasalarındaki şiddetli fiyat dalgalanmaları veya bankacılık sisteminde bankalara geri ödenmeyen kredilerin aşırı derecede artması sonucunda yaşanan ciddi ekonomik sorunlardır¹⁹.

Ancak, krizler ekonomide çok geniş kapsamlı sonuçlar doğururlar. Bu sebeple, kriz finansal alanda başlasa bile reel sektörle olan etkileşimi nedeniyle olumsuz sonuçlar bu alana yansımakta ve krizin yol açtığı ekonomik sorunların boyutları reel sektördeki etkisi göz önünde tutularak saptanmaktadır²⁰. Nitekim krizlerin ekonomide yol açtığı zararı ölçmek için genellikle GSMH'daki gerileme ve işsizlik oranlarındaki artış dikkate alınmaktadır.

Finansal kriz dönemlerinde tipik olarak önce sermaye çıkışının hızlanması, hisse senetlerinin fiyatlarının düşmesi, faiz oranlarının yükselmesi, altına olan talebin artması, risk ve belirsizliklerin artması vb. yaşanır. Finansal krizin neden olduğu bu bozulmalar, reel sektöre de yayılarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Bu yayılımın işleyiş mekanizması şu şekildedir; faiz oranlarının yükselmesiyle yatırım maliyetleri artmakta, risk ve belirsizliklerin artmasıyla firmaların yatırım yapma arzusu düşmektedir. Bunun sonucunda

¹⁵ Aslı Afşar, **Global Kriz ve Türkiye Konut Piyasasına Etkileri**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:2251, Eskişehir, 2011, ss.3-4.

¹⁶ Ömer Eroğlu - Mesut Albeni, **Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye**, Bilim Kitabevi Yayınları, Isparta, 2002, s 98.

¹⁷ Gülsün Gürkan Yay, **Para ve Finans**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 447.

¹⁸ Frederic S. Mishkin, "Financial Policies and the Prevention of Financial Crises in Emerging Market Countries", **NBER Working Paper Series**, No.8087, January 2001, p.2.

¹⁹ Kibritçiöğlü, a.g.m., s.175.

²⁰ Nilgün Tunçcan Ongan, **Ekonomik Krizlerin Emek Piyasalarına Etkileri**, Birleşik Metal-İş Yayınları, İstanbul, 2005, s.26.

sanayi üretimi düşmektedir. Bütün bu sürecin sonunda ise mal ve hizmet üretimi azalmakta, ekonomik büyüme düşmekte hatta küçülme yaşanmakta ve işsizlik artmaktadır²¹. Finansal krizler; para krizi, bankacılık krizi, para ve bankacılık krizlerinin birlikte yaşandığı ikiz kriz ve borç krizi olarak ortaya çıkmaktadır.

a. Para (Döviz) Krizi

Para krizi; spekülative bir saldırının ülke parasının değerini aşırı düşürmesi halinde siyasi ve para otoritesinin ülkenin uluslararası rezervlerini arttırma ve faiz oranlarını yükseltme politikası ile ülke parasının değerini korumaya çalışmasıdır. Para krizi, yüksek oranlı devalüasyon şeklinde tanımlanabilir. Bu tip kriz döviz kurlarındaki aşırı ve ani dalgalanmalar sonucunda sermaye akımlarının ani yer değiştirmesi sonucunu doğurur. Bu durumda para otoritesi olarak görev yapan kurum hem döviz rezervlerini devreye sokar hem de faiz oranlarını yükseltir. Bu politika uygulaması dövize olan talebi engellemeye yöneliktir²².

Yukarıdan da anlaşılacağı üzere para krizleri genelde spekülative ataklarla ortaya çıkmaktadır. Eğer para otoritesi sabit döviz kuru rejimini uyguluyorsa kriz, ödemeler dengesi krizi, esnek döviz kuru rejimini uyguluyorsa döviz krizi ismini almaktadır²³.

Para krizi spekülative ataklar sonucunda dövize olan talebin artması ile başlar. Spekülative atakların başlamasına neden olan çeşitli faktörler mevcuttur. Bu atakları tetikleyen en önemli faktörler dış ödemeler bilançosunun bozulması ve ekonomik birimlerin ülke döviz rezervlerinin tehlike arz edecek şekilde azalması düşüncesidir.

Para krizini önlemek için kullanılan politika araçları reel sektör üzerinde olumsuz etkiler yaratacak özellikler taşımaktadır. Bu politikalardan ilki döviz rezervlerinin erimesi pahasına Merkez Bankasının piyasadaki döviz arzını arttırmasıdır. Fakat Merkez Bankası rezervleri sınırsız olmadığından spekülative saldırıların devam etmesi halinde hem kriz kaçınılmaz olacak hem de rezervlerin tükenmiş olması nedeniyle ödemeler bilançosu sorunları ortaya çıkacaktır. İkinci politika aracı ise devalüasyon ilan etmektir. Devalüasyonla döviz fiyatları yükseltilerek dövize yönelik spekülative saldırıların durdurulması hedeflenmektedir. Bir diğer politika aracı ise faiz oranlarını arttırarak yabancı sermayeyi

²¹ Hilmi Ünsal - Ayşegül Durucan, “ Kriz Ortamında Büyümenin Sağlanmasına İlişkin Yeni Bir Politika Önerisi: Mali Alan Uygulamaları ve Değerlendirilmesi”, **28. Türkiye Maliye Sempozyumu: Küresel Kriz ve Maliye Politikaları**, 22-26/05/2013, Antalya, s.28.

²² Orhan, a.g.e., ss.35-36.

²³ Orhan, a.g.e., s.36.

ülkeye çekerek dövize yönelik talebi durdurmaktadır. Fakat bu önlem de yatırımları olumsuz etkilemekte, işsizliği arttırırken istihdamı ve GSMH'yı daraltmaktadır²⁴.

Özellikle dışa bağımlı ekonomilerde yaşanan para krizlerinin reel sektör üzerindeki olumsuz etkileri daha ağırdır. Çünkü üretimleri ara malı ithalatına bağılı olan ülkelerin ulusal parası değer kaybettiği için üretim maliyeti artmakta, bu durum yatırımları ve işsizliği olumsuz etkilemektedir²⁵. 1990'lı yılların başında Avrupa Birliği ülkelerinde ortaya çıkan Avrupa Para Krizi'ni (ERM) para krizine örnek olarak gösterebiliriz.

b. Bankacılık Krizi

Bankacılık krizi, genellikle bankaların yükümlülüklerini yerine getiremeyip ertelemelerine yol açan banka başarısızlıkları ve banka iflasları durumunda; mudilerin mevduatlarının kendine ödenmeyeceği algı ve korkusuyla bir veya daha fazla bankaya hücum etmeleri durumunda; veya hükümetlerin bu durumu önlemek için banka kurtarmaları ve kamulaştırma operasyonlarıyla müdahale ettiği durumlarda veya geniş ölçüde dönmeyen kredilerin varlığı halinde ortaya çıkar²⁶.

Bankacılık krizleri genellikle banka bilançolarının kötüleşmesinden; bilanço aktif yapılarının bozulmasından kaynaklanır. Yani, geri dönmeyen kredilerde artış, menkul kıymet piyasalarındaki dalgalanmalar, reel sektörün küçülmesi gibi nedenlerle bankaların aktif yapılarının bozulması bankacılık krizlerinin temel sebebidir²⁷.

Bankacılık alanındaki problemler tüm ekonomi için önem arz etmektedir. Çünkü bu alanda meydana gelen problemler kredi mekanizması yoluyla yayılmakta ve finansal alanda yaşanan bir krizin reel sektörü de etkilemesine neden olmaktadır. Daralan finansman kaynakları üretimin azalmasına ve işsizliğin artmasına yol açmaktadır²⁸ Stiglitz; banka kredilerinin azalması yoluyla kısıtlanan finansman olanaklarının üretim ve gelirin hızla azalmasına yol açacağına dikkat çekmekte ve bu durumun kısır döngü oluşturacağını ifade etmektedir. Bu durumda; üretim ve gelirin hızla azalmasına bağılı olarak düşen karların bazı

²⁴ Ongan, a.g.e., ss.29-30.

²⁵ Ongan, a.g.e., s.29.

²⁶ Yay, a.g.e., s.447.

²⁷ Aslan Eren - Bora Süslü, "Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye'de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirilmesi", **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, S.41, Yıl 7, Ankara, Eylül-Ekim 2001, s.664.

²⁸ Ongan, a.g.e., ss.30-31.

firmaları iflasa sürükleyeceği belirtilmekte ve iflas eden firmaların ise banka bilançolarını daha da kötüleştireceğine dikkat çekilmektedir²⁹.

Ekonomi üzerinde yarattığı bu olumsuzluklar nedeniyle ekonomi yönetimi krizi aşmak için zor durumdaki bankalara müdahale ederek bankalara likidite desteği verebilir ve/veya kamulaştırma yapabilir. Ancak bankacılık sektörü devletin bu müdahalesini bir fırsat olarak algılayarak, daha yüksek kazanç elde etmek amacıyla daha riskli yatırımcılara kredi açabilir ve ahlaki tehlikeye neden olabilir³⁰. Bankacılık krizine 2001 yılında Türkiye'nin yaşadığı krizi örnek olarak gösterebiliriz.

c. İkiz Krizler

Yapılan araştırmalar bankacılık ve para krizlerinin arasında yakın bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bankacılık sektöründe yaşanan bir sorun para krizini başlatabilmekte, para krizi ise bankacılık sektöründeki sorunları daha da derinleştirerek kısır döngü oluşturmaktadır. Bu bağlamda ikiz kriz; bir bankacılık krizinin para krizine neden olması ya da tam tersi olarak bir para krizinin bankacılık krizine neden olmasıdır³¹.

Para krizleri bankacılık krizine iki şekilde dönüşebilir. Bunlardan ilki kriz öncesi dönemde uygulanan sabit döviz kuru rejimi terk edilmeden önce spekülasyon atakları sonucu döviz rezervlerinin erimesi ve bu durumun kredi arzında ani düşümlere neden olabilmesidir. Azalan kredi hacmi üretim üzerinde olumsuz etki yaratabilecek ve geri dönmeyen kredilerin artması bankacılık krizi ile sonuçlanacaktır. İkincisi ise; para krizi ile birlikte ulusal paranın aşırı değer kaybetmesi sonucunda döviz cinsinden borçların geri ödeme problemlerini ortaya çıkarabilmesidir³².

Yine aynı şekilde bankacılık krizi para krizine iki şekilde yol açabilir. Her iki durum da Merkez Bankasının sıkıntıda bulunan bankalara veya mevduat sahiplerine parasal destek vermek için likidite sağlaması ile ilişkilidir. Bunlardan ilki Merkez Bankasının sağladığı likidite ile yurtiçi kredilerin genişlemesidir. Bu durumda spekülasyon atak ile artan döviz talebi

²⁹ Joseph Stiglitz, **Küreselleşme**, Çev: Arzu Taşçıoğlu - Deniz Vural, Mart Matbaacılık, İstanbul, 2002, s. 136

³⁰ Metin Toprak, "Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz", **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, S.42, Yıl 7, Kasım-Aralık 2001, s. 858'den aktaran Murat Aydın, "Türkiye'de 1980'den Sonra Yaşanan Mali Krizler ve Bu Krizlerde Uygulanan Vergi Politikalarının Etkinliği", Marmara Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.25.

³¹ Graciela L. Kaminsky – Carmen M. Reinhart, "The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance of Payment Problems", **The American Economic Review**, Vol:89, No:3, June 1999, s.473.

³² M. Necat Coşkun, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Bankacılık Krizleri", **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, S.2, 2001, s.41.

karşısında Merkez Bankası yürürlükte olan döviz kuru rejimini terk ederek dalgalı kura geçebilir. İkincisi ise; Merkez Bankasının likidite genişletici parasal desteğini yurt içinden yapacağı büyük miktarda borçlanma ile karşılaşmasıdır. Bu durumda ekonomik birimler kamunun artan borç yükünün enflasyona neden olacağını düşünmeleri halinde bankalardan para çekişleri hızla artacak ve sistem zayıflayacaktır³³. İkiz krize, hem bankacılık hem de para krizi olarak ortaya çıkan 2001 Türkiye krizini örnek olarak gösterebiliriz.

d. Borç Krizi

Borç krizi iç ve dış borç krizi olmak üzere ikiye ayrılmakla birlikte, bu kavram ile genellikle dış borç krizi kastedilmektedir. İç borç krizi; bir ülkenin kamu kesimi açıklarının borçla finansmanının sürdürülemez hale geldiği durumu ifade etmektedir. Dış borç krizi ise; kamu kesimi veya özel kesimin dış borcunu ödeyememesi olarak tanımlanmaktadır³⁴. Özellikle kamunun dış kredi bulma konusunda sıkıntı çekmesi sebebiyle yükümlülüklerini erteleme şeklinde ortaya çıkar. Borç krizinin varlığı, yabancı sermaye girişlerinde şiddetli bir düşüşe sebep olabilir hatta sermaye kaçışını başlatabilir. Bu durum da bir para krizine yol açabilir³⁵.

Gelişmekte olan ülkelerde iç tasarrufların yetersiz olması, yurtdışında faizlerin daha düşük olması durumunda ucuz kaynak elde etme olanağı veya ihracattan sağlanan döviz gelirlerinin ithalat için gereken döviz giderlerini karşılayamaması dış borca başvurma en önemli nedenleridir. Bu durumda ulusal paranın değer kaybederek dövizin aşırı değerlenmesi, uluslararası piyasalarda faiz oranlarının artması, dış ödemeler dengesindeki açığın artması borç düzeyi yüksek olan ülkelerin borç yükünü arttırarak dış borç krizini tetikleyebilir. Bu kriz türüne Küresel kriz sonrası ortaya çıkan Avrupa borç krizini örnek olarak gösterebiliriz.

B. EKONOMİK KRİZLERE TEORİK YAKLAŞIMLAR

İktisat tarihi boyunca yaşanan birçok kriz beraberinde sisteme yönelik tartışmaları da getirmiştir. Bu tartışmalar ekonomik krizlere neden olan eksikliklere ve krizlerin önlenmesi için alınması gereken tedbirlere yöneliktir. Söz konusu tartışmalar çeşitli iktisadi görüşlerin

³³ Coşkun, a.g.m., ss.41-42.

³⁴ Yay, a.g.e., s.447.

³⁵ Güven Delice, "Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif", **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, S.20, Ocak-Haziran 2003, s.61.

ortaya çıkmasına neden olmuştur. Burada klasik, marksist, keynesyen, monetarist ve arz yanlı iktisadi görüşler üzerinde durulacaktır.

1. Klasik İktisat Yaklaşımı

Ekonomi biliminin kurucuları olarak kabul edilen klasik iktisatçılar; merkantalist ekolün sahip olduğu “bir ülkenin servetini ve gücünü, sahip olduğu kıymetli metallerin belirlemesi” ve “devletin ekonomiye doğrudan müdahalesi” şeklindeki düşüncelerine karşı çıkmışlardır³⁶. 1776 yılında yayımladığı “Milletlerin Zenginliği” adlı kitabıyla klasik iktisadi düşüncenin temel prensiplerini ortaya koyan Adam Smith, klasik iktisadın en önemli temsilcisidir. Klasik iktisadın başlıca diğer temsilcileri; Jan Babtiste Say, David Ricardo, J. Robert Malthus’ tur.

Klasik iktisadi düşünceye göre “ekonomide tam rekabet koşulları geçerlidir”, “faiz oranı, ücret ve fiyatlar esnektir” ve “her arz kendi talebini yaratmaktadır.” Bu varsayımlara göre ekonomi daima tam istihdamda bulunacak ve dolayısıyla fiyatlar genel düzeyinde ne yükselme(enflasyon) ne de alçalma(deflasyon) şeklinde önemli dalgalanmalar olmayacaktır. Bu varsayımlar altında ekonomi kaynakları optimum olarak kullanılmaktadır. Esnek ücret ve fiyat mekanizması sayesinde tam istihdam kendiliğinden sağlanacak ve ekonomide herhangi bir şok yaşanmayacaktır³⁷. Bu sebeple devlet ekonomiye müdahalede bulunmamalı, sadece özel kesimin yapamayacağı bayındırlık, adalet, savunma, diplomasi gibi temel kamu hizmetlerini yerine getirmelidir.

Klasik iktisadın önemli temsilcilerinden olan J.B. Say, ünlü Mahreçler Kanunu’nda krizin anlamsız olduğunu çünkü her arzın kendi talebini doğuracağını belirtmiştir³⁸. Klasikler; Say Yasası’ndan hareketle her arzın kendi talebini yaratacağını kabul etmiş ve genelde kapitalist ekonomilerde aşırı üretim ve işsizlik gibi iktisadi krizlerin ortaya çıkmayacağını ileri sürmüşlerdir.

Günümüzde işsizlik ile kriz neredeyse aynı anlamda kullanılmasına rağmen klasik iktisatta işsizlik, ekonomide dengelerin yeniden kurulmasını sağlayan yararlı bir araçtır. Örneğin piyasada dolaşan para miktarının azalması sonucunda toplam talebin azalmasıyla birlikte bir durgunluk oluşmuşsa işsizlik meydana gelmekte ve böylece parasal ücretler

³⁶ İlker Parasız, **Modern Makro Ekonominin Temelleri**, Ezgi Kitapevi, Bursa, 2011, s.52.

³⁷ Zeynep Karaçor - Volkan Alptekin - Korhan Gökmenoğlu, **Finansal Kriz Üzerine Öngörülebilirlik ve Politikalar**, Çizgi Kitapevi, Konya, 2012, s.16.

³⁸ Eroğlu - Albeni, a.g.e., s.91.

düşmektedir. Bunun sonucunda firmalar arası rekabetin etkisiyle fiyatlar genel seviyesi düşmekte ve bu da reel para arzının artması anlamına geldiğinden toplam talep yeniden canlanmaktadır³⁹.

Yukarıda yazılanlardan anlaşılacağı gibi Klasik iktisatçılar için kriz kavramının oldukça önemsiz olduğu gözlemlenir. Çünkü onlara göre ekonomi; kendi kudreti ile rasyonel dengeyi kurabilmektedir. Klasikler tezlerini oluştururken uzun dönemi dikkate almışlardır. Kısa dönemde ekonomide deprem, sel, kuraklık, savaş vb. gibi dışsal faktörler sebebi ile bazı dengesizliklerin olabileceğini onlar da kabul etmektedirler. Ancak bu dengesizlikleri çok önemsememekte ve bunların zamanla kendiliğinden aşılarak ekonominin tekrar eski dengesine kavuşacağına inanmaktadırlar⁴⁰.

Klasik iktisatçılara göre, ekonomide geçici bir istikrarsızlık ortaya çıktığında vergiler ve kamu harcamaları gibi maliye politikası araçları değil para politikası araçları kullanılmalıdır. Çünkü kamu harcamalarının arttırılması ile para arzının arttırılması aynı şeydir. Onlara göre yapılan kamu harcamaları para arzı arttırılmadan vergileri arttırarak veya borçlanmaya giderek finanse edilirse bu durumda özel kesim harcamaları azalacak ve fonlar, devlet eliyle harcanmış olacaktır. Dolayısıyla ekonomide harcanan miktar sabit kalmakta, yalnızca harcayan taraf değişmektedir. Kamu harcamalarının talebi arttırabilmesi için, yapılan harcamaların para arzı artışı ile finanse edilmesi gerekmektedir ki bu durum da zaten ekonomiye para politikası aracılığı ile müdahale etmek demektir⁴¹.

2. Marksist Kuram Yaklaşımı

Klasik iktisatçılar piyasa mekanizmasının çalışması durumunda kriz oluşmayacağını, sadece dışsal faktörlerle ekonomide dalgalanmalar olabileceğini savunurken Karl Marx ve Marksistler, klasiklerin önerdiği sistemin sürekli olarak kriz ürettiğini ve krizden beslendiğini savunurlar. Bilimsel sosyalizmin kurucusu olan Karl Marx kapitalizmin yıkılacağını ve yerine sosyalizmin kurulacağını öngördüğü kuramında, klasiklerin piyasa mekanizmasına ilişkin görüşlerine karşı çıkmış ve sistemi istikrarsız olarak kabul etmiştir⁴².

³⁹ Ali Kemal Gürbüz, **Ekonomik Krizlerin Genel Teorisi**, Alem Basım-Yayın, Balıkesir, 1999, ss.19-20

⁴⁰ Gürbüz, a.g.e., s.21.

⁴¹ Beyhan Ataç, **Maliye Politikası**, Turhan Kitapevi, Ankara, 2013, s.7.

⁴² Ahmet Fazıl Özsoylu - İlter Ünlükapan - Melek Akdoğan Gedik, **Küresel Kriz ve Türkiye**, Karahan Kitapevi, Adana, 2010, s.3.

Marx' a göre, kapitalist ekonominin üretim ve tüketimin iki ayrı işleyiş haline geldiği genelleşmiş bir değişim ekonomisi olması, krizlerin oluşmasına yol açmıştır. Üreticilerin, malları tüketmek için değil de satmak için üretmesi dengesizliklere yol açmış ve paranın işin içine girmesine neden olmuştur. Malların tüketimden ziyade satmak amacı ile üretilmeleri sebebiyle, yatırılan sermayenin karşılığını alabilmesi için üretimin yeterli bir kar ve oldukça hızlı bir ritim ile yapılması gerekmektedir. Bu genel yapı içinde, krizlerin düzenli olarak ortaya çıkmasının nedeni şu şekilde açıklanır: Sermaye birikiminin mantığına uygun olarak yatırımlar; ürünler için ‘’efektif talep’’ olması kesin değilse bile kar oranının yakın gelecekte yüksek olacağı üretim dallarında gerçekleşecektir. Nitekim yatırım kararları arasında a priori bir koordinasyon olmadığı gibi a posteriori bir düzenleme de yoktur, çoğunlukla çok geç olarak piyasalarda bu öngörü hataları ortaya çıkar⁴³.

Marx krizi, düşen kar oranlarına ve eksik tüketime dayandırır. Düşen kar oranları teorisine göre krizi şöyle açıklamıştır; yeni, modern ve teknolojik üretim tekniklerinin uygulanması yatırımları artırır. Yatırım artışı emek piyasasındaki işçi talebini artırarak stokların bir kısmının emilmesine ve ücret piyasasındaki basıncın hafiflemesine yol açar. Ücretler bir miktar artar, bu artış dolayısıyla kar oranları düşer. Kar oranlarının düşmesi ise yatırımları durdurur ve işçi talebini azaltır. Azalan işçi talebi, düşmeye başlayan ücretler, kriz ve depresyon halinin devamı stokların artmasına neden olur. Artan nüfus, işsizliğin daha fazla artmasına ve ücretlerin daha da düşmesine neden olarak sömürü oranını artırır. Emeğin sömürü oranının artması ise kar oranının yeniden artmasına imkân verir⁴⁴.

Marksist kurama göre kriz şeklinde ortaya çıkan sorun, kapitalist ekonominin yapısından kaynaklanır. Bu sorunu aşmak için getirilen politika alternatifleri, sistemi değiştirmeye yönelik olmadıkça krizler sadece ertelenebilir. Krizi aşmak için uygulanan politikalar çözüm getirirse bile bu çözümler geçicidir ve kriz daha şiddetli bir şekilde tekrar meydana gelir. Çünkü kriz; kapitalist sisteme özgü bir olaydır.

3. Keynesyen İktisat Yaklaşımı

1929 Büyük Buhranın ortaya çıkardığı kitlesel işsizlik ve şiddetli durgunluk nedeniyle Keynes, Klasik İktisatçıların temel görüşlerini şiddetli bir şekilde eleştirmiştir. Keynes'e göre klasiklerin savunduğu gibi, ekonomik durgunluk yerini bir türlü ekonomik genişlemeye

⁴³ Bernard Roiser, **İktisadi Kriz Kuramları**, Çev. Nurhan Yentürk, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s.32.

⁴⁴ Ömer Yılmaz - Alaattin Kızıltan - Vedat Kaya, “**İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri**”, Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, S.24, Ocak-Haziran 2005, s.81.

bırakamamış, işsizlik ve kriz kalıcı olma niteliği göstermiştir. Keynes, krizlerin kapitalizme içsel olduğunu, klasiklerin savunduğu gibi piyasaların kendi kendini otomatik olarak düzenleyemediğini belirtmiştir. Bu sebeple kapitalist sisteme son vermeden, özel mülkiyet sisteminin düzenli işleyebilmesi için devlet müdahalesini zorunlu olarak görmektedir⁴⁵.

Keynes'te kriz analizinden çok bir konjonktür (iş çevrimi) analizi vardır. Keynes iş çevrimleriyle kastedilmek istenenin ekonomideki inişler ve çıkışlar şeklindeki iktisadi dalgalanmalar olduğunu belirtmiştir. Ekonomi çıkışta olduğu dönemde belli bir noktadan sonra inişe geçmekte veya tam tersi inişte olduğu dönemde belli bir noktadan sonra çıkışa geçmektedir. Ekonominin sürekli olarak çıkışta veya inişte olacağını, yani aynı yönde hareket edeceğini iddia etmek mümkün değildir. Kriz ise iş çevriminde ortaya çıkan bir olgudur. Keynes krizi, “ekonominin çıkışta olduğu bir durumdan aniden, şiddetli ve keskin bir şekilde iniş durumuna geçtiği bir dönüm noktası” olarak tanımlamış ve iktisadi dalgalanmaların sebebi olarak tüketim eğiliminde, likidite tercihinde ve sermayenin marjinal etkinliğindeki dalgalanmaları göstermiştir⁴⁶.

Keynesyen yaklaşımda toplam talep çok önemlidir. Çünkü Keynes'e göre bir ekonomideki üretim ve istihdam hacmini toplam talep belirlemektedir. Yani toplam talepteki bir artış belli bir seviyeye gelene kadar üretimde ve istihdam hacminde bir artışa neden olmaktadır. Üretim ve istihdam hacminin toplam talep düzeyine bağlı olduğu kabul edildiğinde, ekonomideki istikrarsızlıkların sebebi olarak, talebi oluşturan unsurlardaki dalgalanmalar görülmektedir. Örneğin, hemen hemen tam istihdamda çalışan bir ekonomide aşırı toplam talep enflasyona neden olurken toplam talebin yetersiz olduğu bir ekonomide yüksek düzeyde işsizlik meydana gelmektedir. Ekonomik istikrara ve maksimum üretime ulaşmak ancak toplam talep doğru bir biçimde yönetildiği takdirde mümkün olur⁴⁷.

Keynes, krizlerle mücadele etmek ve ekonomiyi tam istihdam milli gelir seviyesinde iktisadi istikrara kavuşturmak için devletin ekonomiye para ve maliye politikalarını kullanarak müdahale etmesi gerektiğini savunmaktadır. Ancak bazı durumlar para politikasının etkinliğini kısıtlamaktadır. Örneğin, depresyon (aşırı durgunluk) döneminde merkez bankasının faiz oranını düşürmesi ve düşük faiz seviyesinden toplumun daha fazla yatırım harcaması yapmasına imkân verilmesi yani genişletici para politikası uygulanması

⁴⁵ Metin Altıok, “Keynes ve Keynesçi Kuramda Kriz ve İktisat Politikası Tartışmaları”, **Toplum ve Demokrasi**, C.3, S.6-7, Mayıs-Aralık 2009, ss.78-79.

⁴⁶ John M. Keynes, **The General Theory of Employment Interest and Money**, Macmillan, Cambridge University Press, 1973, ss.313-314.

⁴⁷ Ataç, a.g.e., s.9.

önerilir. Bununla birlikte faiz oranının düşürülmesinin sınırları vardır. Çünkü merkez bankası para arzını ne kadar arttırsa arttırsın, faiz oranının daha aşağı düşmeyeceği bir alt sınır vardır. Faiz oranının bu alt sınırına likidite tuzağı adı verilmektedir. Likidite tuzağı durumunda, halk artan para arzını tahvil satın almak yerine atıl olarak tutmayı tercih eder. Likidite tuzağı sebebiyle, para politikası faiz oranını düşürmek ve yatırım harcamalarını arttırmak için etkin bir yol değildir. Yani Keynes, likidite tuzağı nedeniyle, depresyonla mücadelede para politikasının etkili olamayacağını ileri sürmektedir⁴⁸.

Keynesyen düşüncede ekonomik istikrarın sağlanması için en etkin politika maliye politikasıdır. Bu yüzden keynesyen düşünce kamu harcamaları ve vergilerin toplam talep üzerindeki etkilerine yoğunlaşmıştır. Bu görüşe göre; devlet, ekonomiye müdahale ederek ve kamu harcamaları ve vergileri kullanarak toplam talebi yeterli düzeye çıkarabilir. Çünkü, kamu harcamaları toplam talebi doğrudan etkileyen bir unsurdur. Bu harcamaların düzeyi siyasi kararlarla kontrol edilebilir. Vergiler de siyasi kararlarla belirlenen ve toplam talebi etkileyen bir unsurdur. Fakat vergilerde yapılacak değişiklikler kullanılabilir geliri değiştirdiğinden toplam talebi dolaylı yoldan etkilemektedirler⁴⁹.

4. Monetarist İktisat Yaklaşımı

1940'lı ve 1950'li yıllarda en parlak dönemini yaşayan Keynes, ekonomide ortaya çıkan sorunlara karşı kamu harcaması politikası, vergi politikası, borçlanma ve borç yönetimi politikası, bütçe politikası gibi maliye politikalarının etkin olacağını savunmuştur. Fakat 1960'lı yıllarda ortaya çıkan stagflasyon sorununu çözmekte başarısız olan Keynesyen politikalar şiddetle eleştirilmeye başlanmıştır. Keynesyen politikaları eleştirenlerin başında Monetarist İktisat Okulu' nun kurucusu olarak kabul edilen Milton Friedman gelmektedir. Friedman yaptığı çalışmalarda üretim ve fiyatların belirlenmesinde temel etmenin maliye politikası araçları olmadığını savunmuştur. Friedman' a göre enflasyon, işsizlik, bütçe açıkları vb. iktisadi sorunların temelinde yanlış uygulanan para politikaları yatmaktadır. Ona göre iktisat politikası araçlarından en etkili olanı para politikasıdır⁵⁰.

Monetaristler, ekonomideki para miktarının uzun dönemde enflasyon oranını, kısa dönemde GSMH' yı belirlediğini vurgulamaktadır. Diğer taraftan monetarizme göre paranın büyüme oranındaki artma ya da azalma yönündeki değişimler, reel faaliyetlerdeki

⁴⁸ Ersan Bocutoğlu, **İktisadi Düşünceler Tarihi**, Murathan Yayınevi, Trabzon, 2012, s.261.

⁴⁹ Ataç, a.g.e, s.9.

⁵⁰ Coşkun Can Aktan, **Yeni İktisat Okulları**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004, s.165.

değişmelerin en önemli nedenidir. Parasal gelişmedeki istikrarsızlık, ekonomik faaliyetlerde istikrarsızlığa sebep olur⁵¹.

Monetarist analizde para arzı artırılarak istihdam geçici olarak artabilir, uzun dönemde reel göstergeler eski konumuna geri gelir, sadece yüksek enflasyon kalır. Enflasyonist bir dönemde herkes ürünü için daha yüksek fiyat, emeği için daha yüksek ücret ister. Bu durumda devletin işsizliği azaltma girişimi sadece enflasyonu artırır. Bu sebeple monetaristler işsizlik ile enflasyon arasındaki Phillips Eğrisi' nin öngördüğü değiş-tokuşu kabul etmezler⁵².

Paraya çok önem vermelerine rağmen monetaristler para politikasını sık başvurulan ve her zaman olumlu cevap veren bir politika olarak görmezler. Çünkü onlara göre; uygulanan para politikalarının etkileri eşanlı olarak değil de gecikmeli olarak ortaya çıkar. Mevcut şartlara göre oluşturulan kısa vadeli politikalar istikrar sağlamaktan ziyade istikrarsızlığa sebep olur. Bu nedenle kısa süreli dalgalanmaları dikkate almadan para arzını her yıl sabit oranda, reel büyüme(üretim) artışı ile aynı oranda arttırarak istikrarlı bir politika izlenmelidir. Ekonomik krizleri önlemenin en etkili yolu budur. Aksi takdirde deflasyonist dönemde genişletilen para arzı gelecekte enflasyona; enflasyonist dönemde daraltılan para arzı da gelecekte deflasyona neden olur.⁵³

5. Arz Yanlı İktisat Yaklaşımı

Tüm iktisadi sorunların arz kaynaklı olduğunu savunan Arz Yanlı İktisat; sorunların sebebini talep cephesinden inceleyen talep yanlı iktisada tepki olarak doğmuştur. Arz yanlı iktisatçılar, iktisadi sorunların temelinde Keynesyenlerin ifade ettiği gibi ‘talep yetersizliği’ nin değil, üretimin talebe oranla yetersiz kalmasının yattığını savunurlar. Arz yanlı iktisatçılar aslında bu görüşleriyle Say Yasası’ nı kabul etmektedirler. Arz yanlı iktisadın çıkış noktasının, ‘her arz kendi talebini yaratır’ şeklinde formüle edilen görüş olduğu kabul edilir⁵⁴.

Arz yönlü iktisatçılar, 1970’ li yıllardaki sorunların toplam arz yerine toplam talebe ağırlık veren talep yönlü iktisat politikasından kaynaklandığını savunmaktadırlar. Bu sorunun çözümünü de üretimi teşvik edecek politikalarda aramaktadırlar. Onlara göre; üretimi teşvik

⁵¹ İlker Parasız, **Makro İktisat Teori ve Politika**, Ezgi Kitapevi, Bursa, 1998, s.421.

⁵² Osman Demir, **Ekonomide Devlet**, SPK Yayın No: 71, Ankara, 1997, s.77.

⁵³ Demir, a.g.e., s.79.

⁵⁴ Aktan, a.g.e., s.56.

edecek en önemli araç vergi indirimleridir. Vergi indirimleri yoluyla üretimin ve dolayısıyla vergi gelirlerinin pozitif yönde etkileneceğini ve bu suretle ekonomik büyümenin, kaynak kullanımında ve dağılımında etkinliğin sağlanacağını savunurlar⁵⁵.

Arz yanlı iktisatçılara göre vergilerin azaltılması toplam talebi teşvik ettiği için değil; iktisadi birimleri çalışmaya, yatırıma, tasarrufa ve üretime teşvik ettiği için etkilidir⁵⁶. Yüksek vergi oranları ekonomik faaliyetleri daraltan en önemli unsurdur. Yüksek vergi oranları sonucu iktisadi birimlerin ekonomik kaynakları kayıt dışına çekme eğilimleri artar. Bu yüzden de “vergi oranlarının düşürülmesi devletin vergi gelirlerini arttırır” düşüncesini ileri sürmektedirler⁵⁷.

Arz yanlı iktisatçılara göre enflasyonun temel nedeni; para arzının reel üretim artışından daha hızlı bir şekilde arttırılmasıdır. Bu sebeple para arzı sabit bir hızla artarken, tasarruf ve yatırımı teşvik edici, üretimi ve istihdam düzeyini arttırıcı bir vergi politikasının uygulanması ile enflasyon artışı yavaşlayabilecektir⁵⁸.

Birçok arz yanlı iktisatçı, kriz dönemlerinde kamu harcamalarının azaltılmasını, kamu kesiminin küçülmesini, vergi indirimleri yoluyla arz miktarının arttırılmasını ve üretimi teşvik etmeyi önermektedir. Bunun için kurumlar vergisi oranları azaltılmalı, yatırımlar teşvik edilmeli, sendika ve benzeri toplumsal örgütlenmelerin gücü azaltılmalı, özelleştirme ve serbestleştirmeye gidilmeli, uluslararası ticareti serbestleştirmeye yönelik politikalar uygulanmalı ve sermaye hareketliliği sağlanmalıdır. Bu sayılanlar arz yanlı iktisadın temel uygulamalarıdır. Arz iktisadının krize getirmiş olduğu bu bakış açısı, stagflasyon ile mücadeleye karşı etkili bir politika olarak kabul edilmiştir⁵⁹.

Yukarıda krizlerin çıkış nedenleri ve çözüm yollarına ilişkin iktisadi görüşlerin düşüncelerine yer verilmiştir. Burada bahsedilen söz konusu kriz kavramı ile “reel kriz” ifade edilmektedir. Şimdi ise finansal krizlerin çıkış nedenlerini açıklamaya çalışan kriz modelleri ele alınacaktır.

⁵⁵ Aktan, a.g.e., ss.55-57.

⁵⁶ Ataç, a.g.e., s.22.

⁵⁷ Ongan, a.g.e., ss.45-46.

⁵⁸ Ataç, a.g.e., s.23.

⁵⁹ Orhan, a.g.e., s.25.

C. FİNANSAL KRİZLERİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK MODELLER

1. Birinci Nesil Kriz Modeli

1970’li ve 1980’li yıllarda Latin Amerika Ülkelerinde çıkan krizleri açıklamak için ortaya atılan birinci nesil kriz modeli aynı zamanda “spekülatif kriz modelleri” veya “kanonik model” olarak da adlandırılır. Ekonomik krizleri açıklamaya yönelik yapılan ilk çalışma olan kanonik model’in duayeni Paul Krugman’dır. Krugman (1979) tarafından yapılan çalışmanın temelini Salant ve Handerson’un tükenbilir mallar ve altın piyasası için yaptıkları çalışmalar oluşturmaktadır. Daha sonra Flood ve Garber (1984) tarafından geliştirilen modelin temelleri Krugman’ın “A Model of Balance of Payment”(1979) adlı çalışmasında açıklanmaktadır⁶⁰.

Birinci nesil kriz modelleri, krizi tetikleyen makro ekonomik faktörlere vurgu yapmakta ve ani spekülatif atakla başlayan para/döviz krizinin nedenlerini sabit döviz kuru rejimi ile tutarsız iktisat politikaları uygulamaları olarak göstermektedir. Bu tutarsız politikalara en iyi örnek ise, bütçe açıklarını para basarak finanse eden genişleyici para politikaları ile sabit/yarı sabit döviz kuru rejiminin birlikte uygulanmasıdır⁶¹. Krugman sabit döviz kuru rejimi uygulanan ekonomilerde, bütçe açıklarının finansmanının para basma yoluyla karşılanması durumunda yaratacağı olumsuzluklara dikkat çekmektedir. Böyle bir durumda, ortaya çıkan ek para dövize yönelmekte, böylece parasal otoritenin döviz rezervleri erimektedir. Bütçe açığı ve bu açığın para basarak finansmanının sürekli hale gelmesi durumunda dövize olan talebin artması ve para otoritesinde bulunan döviz düzeyinin kademeli olarak azalması söz konusudur. Rezerv düzeyindeki bu azalma spekülatörleri dövize saldırı için güdüleyecektir. Karını maksimize etmek isteyen spekülatörlerin yerli parayı satıp döviz satın alması rezervlerin daha hızlı tükenmesine neden olmaktadır. Döviz rezervlerinin sınırlı olması nedeniyle kur eninde sonunda savunulamaz hale gelmekte ve para krizi ortaya çıkmaktadır⁶².

Para krizinin ne zaman ortaya çıkacağı ise bütçe açığını finanse etmek için hangi hızda para basıldığına ve para otoritesinin elindeki döviz rezervlerinin düzeyine bağlı olmaktadır. Para basma hızı ne kadar düşükse, diğer koşullar aynı kalmak üzere, krizin çıkma zamanı o

⁶⁰ Karaçor – Alptekin – Gökmenoğlu, a.g.e., s.40.

⁶¹ Gülsün Gürkan Yay, “1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye”, **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, S.42, Yıl 7, Ankara, 2001, s.1238.

⁶² Paul Krugman, “A Model of Balance-of-Payment Crises”, **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol.11, No.3, August 1979, pp.311-312.

kadar gecikmektedir. Para otoritesinin elindeki döviz rezervi ne kadar yüksekse, diğer koşullar aynı kalmak şartıyla, kriz çıkma zamanı o kadar ertelenmektedir⁶³.

Model her ne kadar kendi içinde tutarlı olsa da aşırı mekanik ve tek boyutlu olması nedeniyle eleştirilmiştir. Model, tüm bütçe açıklarının hükümet tarafından para basılarak finanse edildiğini ve para otoritesinin ekonomideki gelişmelere bakmadan elindeki rezervleri satarak kuru baskılamaya çalıştığını varsayar. Oysa hükümetin bütçe açıklarını kapatmak için borçlanma v.b. gibi başka politika seçenekleri de vardır⁶⁴. Bu eleştirilerin temelinde, hükümetlerin birinci nesil kriz modellerinde varsayıldığından daha rasyonel olduğu düşüncesi yatmaktadır. Ayrıca birinci nesil kriz modelleri, krizlerin bulaşma etkilerini ve ekonomik göstergeleri güçlü olan ülkelerdeki krizleri açıklamada yetersiz görülmüştür⁶⁵.

2. İkinci Nesil Kriz Modeli

Birinci Nesil Kriz Modelleri 1990'lı yılların başında ortaya çıkan Avrupa Para krizini (ERM) açıklayamayınca İkinci Nesil Kriz Modelleri geliştirilmiştir. Çünkü Birinci Nesil Kriz Modelleri krizin nedeni olarak temel makroekonomik göstergelerdeki bozulmaları göstermesine rağmen kriz yaşayan ülkelerde böyle bir problem görülmemektedir. Bir diğer adı "kendi kendini doğrulayan bekleyişler" olan modelin altyapısını Obstfeld'in çalışmaları oluşturmaktadır⁶⁶.

Sabit döviz kuru rejimi uygulanan bir ekonomide kur baskı altına girdiğinde hükümetin önünde iki seçenek bulunmaktadır. Bu durumda hükümet ya kuru koruyacak ya da terk edecektir. Hükümetin sahip olduğu bu seçme şansı İkinci Nesil Kriz Modellerini Kanonik Modelden ayıran temel noktadır. Söz konusu modelde hükümetin kuru korumak için yeterli gücü vardır ancak; bu seçeneklerden hangisini tercih edeceğine fayda maliyet analizi sonucunda karar verecektir. Ekonomik ya da ekonomi dışı sebepler hükümetin bu tercihinin etkileyebilir. Kuru korumak ülke için bir onur meselesi görülebileceği gibi uluslararası anlaşmalar da hükümetin bu konudaki kararını etkileyebilir. Kuru korumanın maliyeti yüksek faiz oranları üretim ve istihdamın azalması şeklinde ortaya çıkarken kuru korumanın faydaları ise enflasyon kontrolüne yardımcı olması ve uluslararası ticaret ve yatırımlara olumlu etkisidir. Sabit kuru korumanın maliyeti faydasını aşmadığı sürece hükümet tercihinin kuru

⁶³ Fatih Özatay, **Finansal Krizler ve Türkiye**, Doğan Kitap, İstanbul, 3.b., 2011, s. 39.

⁶⁴ Gülsün Gürkan Yay, a.g.m., ss.1238-1239.

⁶⁵ Cüneyt Sevim, **Öncü Göstergeler Yaklaşımına Göre Finansal Krizler ve Türkiye**, BDDK Kitapları/No:11, Ankara, 2012, s.29.

⁶⁶ Karaçor – Alptekin – Gökmenoğlu, a.g.e., s.46-47.

korumaktan yana kullanacaktır. Fayda maliyet ilişkisinde maliyetin ağırlığı yükseldikçe beklentilerdeki bozulma da artacak, sabit kurun terk edilme olasılığı da giderek yükselecektir⁶⁷. Ekonomik birimler hükümetin tercihini üretim ve istihdam yönünde kullanacağı yönünde beklentiye girdiğinde bu durum dövizle karşı ani bir spekülasyon atak oluşturabilecek ve devalüasyonla sonuçlanabilecektir⁶⁸.

Bu model birinci nesil modellerden farklı olarak ekonomik birimlerin beklentilerine dikkat çekmektedir. Makroekonomik göstergelerde krize neden olacak sorunlar olmasa bile, kriz yaşanacağına dair bir beklenti, dövizle hücum başlatarak para krizine neden olmakta, yani beklenti kendi kendini doğrulamaktadır⁶⁹.

3. Üçüncü Nesil Kriz Modeli

1997 yılında Tayland'da çıkan kriz çok geçmeden diğer Asya ülkeleri olan Kore, Endonezya, Malezya ve Filipinler'e sıçramıştır. Asya krizi olarak adlandırılan bu krizi birinci ve ikinci nesil kriz modelleri açıklamakta yetersiz kalmıştır. Bu ülkelerdeki krize ne bütçe açıklarının finansman yönteminin sabit kur rejimiyle tutarsızlığı ne de hükümetin sabit kur rejimini sürdüremeyeceği beklentisiyle başlatılan spekülasyon atak neden olmuştur. Çünkü söz konusu ülkelerde kriz öncesi bütçe açıkları ya sorun oluşturmayacak kadar düşük düzeyde ya da bütçe fazla vermekteydi. Ayrıca işsizlik, enflasyon ve büyüme gibi makroekonomik göstergeler de olumsuz beklentilere yol açarak kriz oluşturacak düzeyde değildi. Bu sebeple Asya krizinin nedenlerini ve oluşum süreçlerini açıklayabilecek yeni modeller oluşturulmuş ve bu modeller “üçüncü kuşak modeller” olarak adlandırılmıştır⁷⁰.

Üçüncü nesil kriz modellerinin temeli Krugman (1998)'in “ahlaki risk” ile Radalet ve Sachs (1998)'in “spekülasyon saldırı” yaklaşımına dayanır. Krugman'a göre finansal araçlara hükümet tarafından açık veya gizli bir şekilde verilen garantiler ahlaki risk sorununa yol açar. Özellikle bankaların daha fazla kazanç elde etmek amacıyla riskli kredilere kredi verme davranışının yaygınlaşması ve bu durumun kredi hacmini genişletmesi finansal varlık fiyatlarında balon oluşmasına neden olur. Oluşan balonların patlaması sonucu finansal varlıkların fiyatları düşmekte ve bankalardaki batık kredilerin oranı ciddi şekilde artmaktadır. Bu durum, ödeme sistemlerinin bozulmasına ve bankacılık krizlerine neden olur. Bankacılık

⁶⁷ Karaçor - Alptekin - Gökmenoğlu, a.g.e., s.47.

⁶⁸ Ongan, a.g.e., s.33.

⁶⁹ Karaçor - Alptekin - Gökmenoğlu, a.g.e., s.50.

⁷⁰ Sevim, a.g.e., ss.35-36.

krizleri ise para krizlerini tetikleyerek para krizlerine yol açacaktır. Sachs'a göre ise bilançoda borçların vade yapısının alacakların vade yapısından daha kısa olması, kısmi rezerv sisteminde, bankalara hücumun temel kaynağıdır. Günümüz finans dünyasında, bankalar bulduğu fon kaynaklarını başka bir para birimi üzerinden kredi olarak verebilmektedirler. Bu durum, hem kur hem de vade riskinin var olmasına neden olur. Kur ve vade riski birbirini tetikleyerek bankalar açısından likidite problemi yaratmakta ve ülkenin makroekonomik göstergelerinde sorun olmasa bile krize neden olabilmektedir⁷¹. Özetlemek gerekirse üçüncü nesil kriz modellerinde krizin temel nedeni özensiz verilen krediler ve finansal aracı kuruluşların bilançolarında ortaya çıkan bozukluklardır.

Birinci bölümün buraya kadar yapılan açıklamaları, ekonomik kriz kavramını çeşitli yönleriyle ele almayı içeriyordu. Bundan sonra ise, çalışmamızın diğer temel bir kavramı olan vergi politikası ile ilgili açıklamalara yer verilecektir. Çünkü ekonomik kriz dönemlerinde, vergi politikası ister gelişmiş ülkelerde olsun, isterse gelişmekte olan ülkelerde hükümetlerin ekonomiye müdahalede başvurabileceği temel maliye politikası araçlarından biridir. Bu aracın kullanım biçimi ve düzeyi benimsenen iktisadi yaklaşıma göre değişiklik göstermektedir.

II. VERGİ POLİTİKASI

Vergi politikası, ülkelerin belli bazı ekonomik hedeflere ulaşabilmek amacıyla vergilerin miktar ve/veya bileşiminde yaptığı düzenlemelerdir.

Çalışmanın bu kısmında Keynesyen maliye politikası aracı olarak vergi politikasının rolünden, iradi ve otomatik istikrar sağlayıcı vergi politikasından ve ekonomik krizlerde uygulanan vergi politikasından bahsedilecektir.

A. KEYNESYEN MALİYE POLİTİKASI ARACI OLARAK VERGİ POLİTİKASININ ROLÜ

1929 Büyük Buhranı'na kadar kamu maliyesi ile konjonktürel gelişim arasındaki ilişkiler ihmal edilmişti. Aslında, genişleme döneminde kamu gelirlerinde bir artış, daralma dönemlerinde ise bir azalışın olduğu biliniyordu. Fakat maliye politikası araçlarıyla konjonktürel gelişimi etkilemek düşünülmemiştir. Çünkü, geleneksel maliye politikasının bütçe denkliliği ilkesine göre, bir mali yıl içinde yapılan kamu harcamaları, söz konusu dönem

⁷¹ Yılmaz - Kızıltan - Kaya, a.g.m., s.93.

içinde, vergi, resim harç vb. gibi normal gelirlerle karşılanabilmesi ve bütçenin açık veya fazla vermemesi gerekirdi. Bu ilkeye göre borçlanmaya istisnai durumlarda başvurulmalı, emisyon yolu ile finansman ise, yalnız kısa süreli gelir ve gider uyumsuzluklarını gidermeye yönelik olmalıydı. Bu sebeple, konjonktürün genişleme dönemlerinde vergi gelirlerinin artması nedeniyle bütçe fazla verdiğinde vergi yükünün azaltılması veya kamu giderlerinin arttırılması gerekirken, konjonktürün daralma döneminde vergi gelirlerinin azalması sonucu meydana gelen bütçe açığının vergi oranları arttırılarak veya yeni vergiler konularak kapatılması zorunlu görülmüştü⁷².

Temeli J.M. Keynes zamanına dayanan modern konjonktür teorisine göre ise bu şekilde uygulanan paralel bir vergi politikası, konjonktürel dalgalanmaları hafifletmenin aksine kuvvetlendirmektedir. Çünkü konjonktürün genişleme döneminde vergi yükünün azaltılması veya kamu harcamalarının arttırılması, toplam talebi arttırarak ekonomideki enflasyonist eğilimlerin daha da kuvvetlenmesine neden olur. Aynı şekilde durgunluk ve çöküntü dönemlerinde vergi yükünün arttırılması, özel tüketim ve yatırım faaliyetlerini azaltarak ekonomideki deflasyonist eğilimlerin hızlanmasına yol açtığı gibi, kamu harcamalarının azaltılması da konjonktürel daralma sürecini kuvvetlendirmektedir. Bu nedenle, klasik maliyenin aksine modern maliye teorisi maddi anlamda bütçe denkliği yerine şekli anlamda bütçe denkliğini benimseyerek iktisadi istikrarı bozucu nitelikte olan konjonktürel dalgalanmaları maliye politikası araçlarıyla hafifletilmesini önermektedir⁷³. Bu dönemden sonra maliye politikası aracı olarak vergilerle uygulanan anti-konjonktür politikalar ekonomik krizlerle mücadelede en çok başvurulan yollardan biri olmuştur.

Basit keynesyen milli gelir modelinde gayrisafî milli gelirin parasal değeri (Y), o ekonomide, nihai mal ve hizmet talebinin parasal değerlerinin toplamına eşittir. Uluslararası ticaretin olmadığı kapalı bir ekonomide bu nihai talep, kişilerin tüketimleri (C) ve firmaların yatırımları (I) tarafından belirlenen özel sektör talebinden ve mal ve hizmet alımına yönelik kamu sektörü talebinden (G) meydana gelmektedir. Bu durum cebirsel olarak,

$$Y = C + I + G$$

şeklinde ifade edilmektedir⁷⁴.

Keynes'e göre vergilerin miktar ve bileşiminde yapılan değişiklikler yoluyla toplam talepte yapılan değişiklikler milli gelir düzeyini etkilemektedir. Çünkü ona göre; tüketim,

⁷² Salih Turhan, **Vergi Teorisi ve Politikası**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1998, ss.277-278.

⁷³ Turhan, a.g.e., s.278.

⁷⁴ Ataç, a.g.e., s.60.

harcanabilir gelirin fonksiyonudur. Keynesyen iktisada göre, durgunluk dönemlerinde, vergilerde meydana gelen bir düşme harcanabilir geliri arttıracaktır. Tüketim, harcanabilir gelirin fonksiyonu olduğu için harcanabilir gelirden meydana gelen artış, tüketimde bir artışa yol açacaktır. Tüketimin artması ise yatırımların dolayısıyla milli gelirin artması ile sonuçlanacaktır. Enflasyon dönemlerinde ise; vergilerde meydana gelen bir artış harcanabilir geliri azaltacaktır. Harcanabilir gelirden meydana gelecek azalma, tüketimde azalmaya yol açacaktır. Tüketimin azalması ise yatırımların ve dolayısıyla milli gelirin azalmasıyla sonuçlanacaktır⁷⁵.

Keynesyen iktisatta geleneksel maliye politikasının aksine, vergiler, sadece mali amacı ile değil ekonomik ve sosyal amaçlar için de kullanılmaya başlanmıştır. Bu politikaların amacı toplanan vergilerin büyüklük ve bileşiminde değişiklik yaparak toplam talep, üretim ve istihdam hacmi ve fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen konjonktürel dalgalanmaları önlemektir⁷⁶.

Vergi politikası iradi vergi politikası ve otomatik istikrar sağlayıcı vergi politikası olmak üzere iki şekilde kullanılmaktadır.

B. İRADİ VERGİ POLİTİKASI

İradi vergi politikası, ekonomide belirlenen hedeflere ulaşabilmek için vergilere yönelik yapılması gereken düzenlemeleri içermekte, söz konusu politikanın etkili olabilmesi için ise, devletin, karar organlarınınca periyodik olarak birtakım iradi kararlar alması gerekmektedir⁷⁷. Bu politikanın temel özelliği, ekonomik hedeflere ulaşmaya yönelik müdahale ve önlemlerin sadece vergi politikasını yürütmekle yetkili ve yükümlü siyasi karar organlarınının takdirine dayanmasıdır. Yani vergilere yönelik yapılacak düzenlemelerde önceden kesin olarak belirlenmiş herhangi bir kurala bağlı kalmadan yapılan iradi değişikliklerle ekonomik istikrarı sağlamaya çalışan bir politikadır. Siyasi karar organlarınının, konjonktürel durumun değerlendirilmesi, araçların seçimi, önlemlerin dozu, zamanlaması ve geçerlilik süresi konularında geniş bir yetkisi bulunmaktadır. Bu sebeple, iradi vergi politikasının başarılı olabilmesi için konjonktürün iyi değerlendirilmesi ve uygulamaya

⁷⁵ Yüksel Bilgili, "İktisat Okulları", İkinci Sayfa Yayınları, İstanbul, 2012, s.148.

⁷⁶ Nihat Edizdoğan - Özhan Çetinkaya - Erdal Gümüş, "Kamu Maliyesi", Ekin Yayınları, Bursa, 2010, s.502.

⁷⁷ Ataç, a.g.e., s.138.

konulacak vergi politikası araçlarının türü, dozu, süresi ve zamanlamasının iyi seçilmesi gerekir⁷⁸. Bu amaçları kısaca açıklamak gerekirse şunlar söylenebilir:

1. İradi Vergi Politikasının Amaçları

Verginin en önemli ve en eski amacı devlete gelir sağlamaktır. Ancak, zamanla verginin bu amacına ek olarak gelir dağılımında adalet, ekonomik istikrarın sağlanması ve ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması gibi amaçlar eklenmiştir.

a. Gelir Dağılımında Adalet Sağlama

Serbest piyasa ekonomisinin uygulandığı bir ekonomide gelir ve servet dağılımı her zaman adil olmamaktadır. Bu sebeple devlet ekonomiye müdahale ederek gelir ve servet dağılımındaki adaletsizlikleri gidermeye çalışır. Çünkü sosyal devlet ve sosyal adaletin gereği olarak adil ve dengeli bir gelir dağılımının gerçekleştirilmesi gerekmektedir.⁷⁹ Vergi, devletin, adil ve dengeli bir gelir dağılımını sağlamada kullanılan en önemli ekonomik müdahale araçlarından biridir.

Söz konusu amaca ulaşmak için vergi konusunun seçimi, matrahın belirlenmesi ve vergi oranları önem taşımaktadır. Artan oranlı gelir vergileri, belli bir sınırın üstünde bulunan gelirlerden alınan ek vergi, istisna ve muafiyetler, gider vergilerinde vergiye tabi mal ve hizmetten alınan vergilerin zorunlu-lüks mal olup olmamalarına göre farklı vergilendirilmesi, toplumdaki gelir farklılıklarını kısmen olsun kaldırmayı amaçlamaktadır. Örneğin servet vergisi, türleri ile birlikte, başka amaçlarının yanında servet farklılıklarını ortadan kaldırmayı amaçlayan vergilerdir⁸⁰. Ancak gelir dağılımında adalet sağlama amacına tam olarak ulaşabilmek için yüksek gelirli kesimden alınan vergileri düşük gelirli kesime aktaran, vergi politikasını destekleyici, bir kamu harcama politikası gerekmektedir. Bu harcamalara örnek olarak transfer harcamalarını veya düşük gelirli kesimin daha çok yararlandığı hizmetlere yönelik olarak yapılan harcamaları gösterebiliriz⁸¹.

⁷⁸ Salih Turhan, “İktisadi İstikrar ve Vergi Politikası Uygulamasına İlişkin Sorunlar”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi**, C.1, S.1, 2002, s.69.

⁷⁹ Şerafettin Aksoy, **Kamu Maliyesi**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1998, s.34.

⁸⁰ Edizdoğan – Çetinkaya - Gümüş, a.g.e., s.150.

⁸¹ Hülya Kirmanoğlu, **Kamu Ekonomisi Analizi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2011, s.263.

b. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma

Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin temel makroekonomik hedeflerinden biri ekonomik büyüme ve kalkınmadır. Bu hedefin gerçekleştirilmesinde vergi politikasına önemli görevler düşer. Devlet vergisel önlemler yardımı ile iktisadi büyümeyi belirleyen faktörleri etkileyebilir. Örneğin, vergi politikası, işgücü potansiyelinin nitelik ve nicelik olarak artırılması, özel tasarruflar ve yatırımları teşvik ederek sermaye birikiminin hızlandırılması ve nihayet dinamik bir üretim faktörü olan teknolojik gelişimin teşviki yönünde kullanılabilir⁸². Örneğin ar-ge faaliyetlerine yönelik vergi teşvikleri teknolojik gelişmelere katkı sağlayabilir veya yatırım indirimi gibi politikalarla yatırımlar teşvik edilerek, öncelikli alanlara yönlendirilebilir⁸³.

Ancak ülkelerin yapısal özelliklerinin (işsizlik, fiyat istikrarı vb.) farklı olması nedeniyle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınma politikaları birbirinden farklıdır. Gelişmiş bir para piyasasına sahip olmayan, iç kaynak yetersizliği ile karşı karşıya olan gelişmekte olan ülkelerde kamunun kullandığı temel araç olan vergileme, hem gerçekleştirdiği doğrudan katkılar hem de kontrol ve teşvik açısından yarattığı dolaylı etkiler sebebiyle ekonomik kalkınmanın finansmanının en önemli kaynağıdır. Fakat gelişmekte olan ülkelerde vergi gelirlerinin GSMH'ya oranı çok düşük seviyelerde olduğu dikkate alındığında vergi sisteminde bazı önlemlerin alınması gerekmektedir⁸⁴. Bu kapsamda;

- Vergi sisteminin; kaynakları, özel sektörden kamu sektörüne aktarması sağlanmalı,
- Vergi sisteminin; kaynakları, özel sektör içinde düşük öncelikli alanlardan, yüksek öncelikli alanlara doğru aktarması sağlanmalıdır⁸⁵.

c. Ekonomik İstikrarı Sağlama

Günümüzde, konjonktürel dalgalanmaların ekonomik istikrarı bozucu nitelikte olduğu kabul edilmekte ve bu nedenle, vergi politikasına ilişkin alınan önlemler yoluyla bu olumsuz etkiler tümüyle ortadan kaldırılmaya veya azaltılmaya çalışılmaktadır⁸⁶. Bu amaçla devletin vergi gelirlerinin miktar ve bileşiminde yaptığı ayarlamalar ekonomik istikrarın sağlanması açısından oldukça önemlidir. Özellikle, vergi gelirleriyle milli gelir arasındaki ilişkinin

⁸² Turhan, a.g.e., s.37.

⁸³ Aydın, a.g.t., s.43.

⁸⁴ Esra Siverekli Demircan, "Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.21, Temmuz-Aralık 2003, s.100.

⁸⁵ Demircan, "Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi", s.100.

⁸⁶ Turhan, a.g.e., s.35-36.

varlığı, ekonomik istikrarın sağlanması amacına ulaşmada başarı performansını belirlemektedir⁸⁷.

Konjonktür dalgalanmaları, ekonominin genişlemesi veya daralması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Konjonktürün genişleme döneminde toplam talep toplam arz göre yüksek olduğu için bir talep fazlalığı vardır. Böyle bir durumda devletin ekonomiyi daraltıcı önlemler alması gerekmektedir. Bu önlemler maliye, para veya dış ticaret politikalarıyla gerçekleştirilir. Maliye politikası araçları içinde önemli bir yer tutan vergileri arttırmak yoluyla harcanabilir geliri ve harcanabilir gelirin bir fonksiyonu olan tüketimi azaltmak amaçlanmaktadır. Konjonktürün daralma dönemlerinde ise toplam talep toplam arz göre daha düşüktür ve arz fazlası vardır. Bunun için devletin vergileri düşürüp, harcanabilir geliri ve dolayısıyla tüketimi arttırarak toplam talep ve toplam arz seviyesini dengeye getirmek amaçlanmaktadır⁸⁸. Bu amaçlara ek olarak vergilerin nüfus politikasına yönelik, alkollü içki, tütün ve uyuşturucu madde gibi zararlı maddelerin tüketimini azaltmak gibi amaçları da bulunmaktadır⁸⁹.

2. Vergi Politikası Araçları

Vergilerin yukarıda belirttiğimiz bu amaçlarına ulaşabilmek için yeni vergi koymak, vergi oranları ve vergi teşvikleri gibi araçlar kullanılmaktadır.

a. Yeni vergi koymak

Vergi kişi ve kurumlardan ödeme gücüne göre alınan zorunlu bir kamu geliri türüdür. Devletin vergilendirme yetkisine dayanarak elde ettiği bu kamu geliri türü, harcanabilir geliri değiştirdiği ölçüde kişi ve firmaların üretim, tüketim, yatırım ve tasarruf kararlarını etkilemektedir⁹⁰.

Günümüzde devletlerin vergilerle ekonomiye müdahalede bulunduğu bilinmektedir. Ekonomiye müdahalede kullanılan bir vergi politikası aracı da vergilendirilmeyen bir alana yeni vergi koymaktır. Devletin vergilendirilmeyen bir alana yeni vergi koymasının çeşitli

⁸⁷ Orhan Şener, **Kamu Ekonomisi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2008, s.226.

⁸⁸ Kirmanoğlu, a.g.e., s.263.

⁸⁹ Erhan Gümüş, Vergi Teorisi, **Kamu Maliyesi**, Ed. Ekrem Karayılmazlar, Lisans Yayıncılık, 2011, ss.154-155.

⁹⁰ Yasemin Özüğür, "Vergilemenin İktisadi Etkileri", **Kamu Maliyesi**, Ed. Ekrem Karayılmazlar, Lisans Yayıncılık, 2011, s.208.

sebepleri olabilir. Bu sebeplere örnek olarak devletin ekonomiye müdahale ederek ekonomik istikrarı, kaynak dağılımında etkinliği sağlaması ve toplum açısından zararlı malların tüketimini azaltmak örnek olarak gösterilebilir.

Yeni vergilerle ekonomik istikrarı sağlamak genellikle enflasyonist dönemlerde uygulanır. Çünkü enflasyonist ekonomilerde toplam talep toplam arza göre fazladır. Yeni alanlar üzerine konan vergiler, harcanabilir gelirden dolayısıyla özel tüketim ve yatırım harcamalarında bir azalmaya neden olarak toplam talebi düşürücü etkiye sahiptirler⁹¹. Örneğin bir mal veya hizmet üzerine yeni koyulan bir harcama vergisi, ilgili mal veya hizmetin fiyatını arttırır. Satış fiyatının artması söz konusu mala olan talebi azaltır. Talebin azalması ise enflasyonu önleyici etki yapar⁹².

Kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması ve toplum açısından zararlı olan malların tüketiminin azaltılması için de yeni vergiler konulabilir. Vergi, ikame olanakları olan üretim faktörlerinden ve/veya mallardan birinin üzerine konuyorsa bireyler taleplerini vergi konulmayan diğer üretim faktörü ve/veya mallara yönelteceklerdir. Verginin bu türüne talep kaydırıcı vergiler denir. İkame olanakları olmayan üretim faktörü/mallar üzerine konan vergiler ise tüketimi azaltacağından talep emici vergiler olarak adlandırılır⁹³. Vergilerin talep kaydırıcı özelliğinden yararlanarak verimsiz üretim faktörü ve/veya mallar üzerine konan vergilerle kişilerin talepleri daha verimli üretim faktörü ve/veya mallara kaydırılarak kaynakların daha etkin kullanılması, vergilerin talep emici özelliğinden yararlanarak ise toplum açısından zararlı malların daha az tüketilmesi sağlanabilir.

b. Vergi oranları

Vergi oranı, vergi tarifesinin temel unsurudur. Vergi borcunu hesaplayabilmek için vergi matrahına uygulanan oran ya da ölçüler olarak tanımlanabilir. Vergi oranları, matrahla olan ilişkilerine göre; “düz oran”, “artan oran” ve “azalan oran” şeklinde sınıflandırılabilir⁹⁴.

Vergi oranlarının değiştirilmesi, kişilerin ödeyeceği vergi miktarını değiştirmektedir. Kişilerin ödeyeceği vergi miktarının değişmesi aynı zamanda kullanılabilir gelirlerinin de değişeceği anlamına geldiğinden devlet vergi oranlarını değiştirerek toplam talep düzeyini

⁹¹ Ataç, a.g.e., ss.171-172.

⁹² Erdem - Şenyüz -Tathoğlu, a.g.e., s.194.

⁹³ Erdem - Şenyüz -Tathoğlu, a.g.e., s.194.

⁹⁴ Şükrü Kızılot - Mustafa Durmuş, “Kriz Dönemlerinde Vergi Politikası Nasıl Olmalı?”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.3, S.2, 2001, s.162.

etkileyebilir. Bu sayede devlet, enflasyonist dönemlerde vergi oranlarını arttırıp toplam talebi kısıcıcı, durgunluk dönemlerinde ise vergi oranlarını azaltarak toplam talebi arttırıcı etki yaratarak ekonomik istikrarın sağlanmasına yardımcı olur.

Vergi oranları aracılığıyla gelir dağılımında iyileşme sağlanabilir. Örneğin artan oranlı kişisel gelir vergisi sayesinde yüksek gelir elde edenler düşük gelir elde edenlere göre daha yüksek oranda vergilendirilerek gelir dağılımı iyileştirilebilir. Yine harcamalar üzerinden alınan vergilerde lüks tüketim maddeleri ile zorunlu tüketim maddelerine uygulanan farklı oranlar gelir dağılımının iyileşmesine katkı sağlar.

Vergi oranları, dış ödemeler dengesinin düzeltilmesine de yardımcı olabilir. Bazen dış ödemeler dengesinin düzeltilmesi amacıyla ithal mallar üzerine konan vergilerin oranları daha yüksek tutulur. Bu sayede talep yerli mallara kaydırılarak dış ödemeler dengesi açıkları azaltılabilir⁹⁵.

c. Vergi Teşvikleri

Serbest piyasa ekonomisinin uygulandığı ekonomilerde devlet, ekonomiyi belirli hedeflere yönlendirmek için piyasaya müdahale etmektedir. Bu müdahale araçlarından biri de vergi teşvikleridir⁹⁶. Vergi teşviklerini, devlet tarafından belirlenen bu hedeflere ulaşabilmek için, vergi kanunlarında değişiklik yaparak, bazı ekonomik unsurlara veya faaliyetlere vergisel kolaylık ve/veya ayrıcalık sağlanması olarak tanımlayabiliriz⁹⁷.

Ülkelerde kullanılan vergi teşvikleri, o ülkenin özel ihtiyaçlarına, bütçesinin durumuna ve politik ortamına göre değişmektedir. Bu sebeple kullanılan vergisel teşvikler, ülkeden ülkeye değişmektedir⁹⁸. Genel olarak, ekonomik, mali ve siyasi, sosyal ve idari amaçlara yönelik uygulanmaktadır. Bu amaçları; tasarrufları ve yatırım hacmini arttırmak, yatırımları belirli sektörlere ve bölgelere yönlendirmek, vergilerin ekonomik kararlar üzerinde yarattığı olumsuz etkileri gidermek, ekonomik istikrarı sağlamak, istihdamı teşvik etmek, ihracat,

⁹⁵ Abuzer Pınar, **Maliye Politikası**, Naturel Yayınevi, Ankara, 2009, s.42.

⁹⁶ Filiz Giray, **Vergi Teşvik Sistemi ve Uygulamaları**, Ekin Yayıncılık, Bursa, 2012, s.27.

⁹⁷ Serkan Benk, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Vergisel Teşvikler", **İŞ ,GÜÇ Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**", C.6, S.1, 2004, s.3, <http://www.isgucdergi.org/?p=article&id=195&cilt=6&sayi=1&yil=2004> (13.04.2015).

⁹⁸ Salih Barışık - Yusuf Temur, "Türkiye'de Vergisel Teşviklerin İstihdama Etkisinin Sektörel Analizi (1981-2008 Dönemi Panal Veri Analizi)", **25. Maliye Sempozyumu: Kriz Ortamında Vergi Politikalarının Değerlendirilmesi**, Antalya, 24-28 Mayıs 2010, Gazi Üniversitesi Maliye-Vergi Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2011, s.224.

döviz kazandırıcı ve uluslararası rekabet gücünü arttırmak ve işsizliği azaltmak şeklinde sıralayabiliriz⁹⁹.

Yatırım kararları, yatırım sonrası elde edilecek kara bağlıdır. Çünkü yatırım yapmanın en önemli nedeni kardır. Yatırımın karlılığı ise yatırım maliyeti ile vergi sonrası getireceği gelire bağlıdır¹⁰⁰. Bu yüzden vergi teşvikleri yoluyla yatırımları arttırabilmek için vergi tedbirlerinin yatırım maliyetlerini düşürmesi ve/veya yatırımın vergi sonrası gelirlerini arttırması gerekmektedir. Vergi teşvikleriyle yatırımların arttırılması aynı zamanda istihdamı da arttırmaktadır. Çünkü yatırımlarla işsizlik arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Yatırımların arttırılması kendi konusuyla ilgili istihdam olanaklarını arttırırken buna ek olarak yan alanlarında da istihdam artışı sağlaması sıklıkla görülen bir durumdur¹⁰¹.

Durgunluk dönemlerinde vergi yükünü hafifletmek amacıyla düşük oranlı vergi, hızlandırılmış amortisman, indirimler gibi çeşitli vergi teşvikleri uygulanır. Genişleme dönemlerinde ise vergi teşviklerinde sınırlamaya gidilir. Bu uygulamaların nedeni piyasada oluşan arz talep dengesizliklerini gidererek ekonomik istikrarı sağlamaktır. Ancak durgunluk dönemlerinde uygulanan vergi teşvikleri ile yatırımlar arasında önemli bir zaman gecikmesi olabilir¹⁰².

Vergi teşviklerinin uygulanma nedenlerinden biri de ülkenin dış ticaret politikasında belirlenen hedefleri gerçekleştirmektir. Bir ülkenin yüksek ihracat hacmi ve dolayısıyla döviz gelinine sahip olabilmesi için uluslararası pazarlarda rekabet gücünün bulunması gerekmektedir. Rekabet gücü ise, günümüzde, ileri teknoloji kullanımı, düşük maliyetli ve kaliteli üretim ile sağlanmaktadır. Vergilerin maliyeti yükseltici etkide bulunması ihracat endüstrilerinin uluslararası pazarlarda rekabet gücünü azaltmaktadır¹⁰³. Bu yüzden vergi teşvikleri yoluyla ihracatçıların vergi yükünü azaltıp uluslararası pazarlarda rekabet gücünü arttırmak suretiyle ihracat hacmi ve ülkeni döviz geliri arttırılabilir.

Teşvikler ekonomiye ve ekonomik birimlere fayda sağlarken, devlete bir maliyet yükler. Vergisel teşviklerin maliyeti, tahakkuk etmiş veya gelecekte tahakkuk edecek bir devlet gelirinin bağışlanmasından kaynaklanan gelir azalması şeklinde olmaktadır¹⁰⁴. Bu durum teşvik düzenlemeleri yapılırken dikkate alınmalı; fayda maliyet analizi yapılarak, maliyeti faydasını aşan teşvikler uygulamaya konulmamalıdır.

⁹⁹ Barışık ve Temur, a.g.m., s.225.

¹⁰⁰ Giray, a.g.e., s.45.

¹⁰¹ Barışık ve Temur, a.g.m., s.228.

¹⁰² Giray, a.g.e., s.51.

¹⁰³ Giray, a.g.e., s.52.

¹⁰⁴ Ufuk Selen, **Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Uygulamaları**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2011, s.25

C. OTOMATİK İSTİKRAR SAĞLAYICI VERGİ POLİTİKASI

Otomatik istikrar sağlayıcı vergi politikası, vergi sistemine başlangıçta kazandırılan yapısal esneklik sayesinde vergi mevzuatında herhangi bir değişiklik yapmadan vergi gelirlerinin milli gelirdeki değişimlere paralel olarak artmaları veya azalmaları ve bu sayede enflasyon döneminde oluşan bütçe fazlaları ve durgunluk döneminde oluşan bütçe açıkları yolu ile iktisadi istikrarın sağlanması ilkesine dayanır. Gerçekten, enflasyonist eğilimlerin olduğu dönemde kamu harcamalarının sabit kaldığını varsaydığımızda bir bütçe fazlası oluşur. Diğer taraftan, durgunluk ya da resesyon dönemlerinde kamu harcamalarının sabit kaldığını varsaydığımızda bütçe açığı oluşur. Böylece, vergi sistemi, otomatik istikrar sağlayıcı olarak ekonomide daraltıcı ve genişletici etkiler yaratarak iktisadi istikrarın sağlanmasına yardımcı olur¹⁰⁵.

Bir ekonomide vergilerin otomatik olarak istikrarı sağlamada etkili olabilmesi, gelir düzeyindeki değişimlere karşı vergi miktarındaki değişikliklerin ne olduğuna yani milli gelirdeki değişime göre vergi hasılatının esnekliğine bağlıdır. Bir ekonomide tüm vergi sisteminin esnekliği ise, çeşitli vergilerin esneklikleri farklı olacağından, o ekonomideki vergi yapısının bileşimine bağlıdır. Örneğin, günümüzde neredeyse hiç uygulanmayan baş vergisi gibi sabit tarifeli vergiler en az esnekliğe sahiptir. Çünkü bu tür vergilerde gelir düzeyi ile ödenecek vergi miktarı arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Gelir düzeyi ne olursa olsun ödenecek vergi değişmemektedir. Oransal tarifeli vergilerin esnekliği ise, vergi matrahının esnekliğine yani vergi matrahının milli gelirdeki değişimlere karşı duyarlılığına bağlıdır. Sabit oranlı vergilerde vergi hasılatının otomatik istikrar sağlayıcılığı gelirdeki değişimlere karşı vergi matrahının tepkisine bağlıyken artan oranlı vergilerde istikrar sağlama etkisi daha güçlü olmakta ve vergi matrahının esnekliği ile birlikte ortalama vergi oranında meydana gelecek değişikliklerde bu durumu etkilemektedir. Çünkü geliri artan kişiler daha yüksek oranda vergilendirileceklerinden, sadece ödedikleri vergi mutlak olarak artmayacak aynı zamanda verginin gelir düzeyine oranı da artacaktır¹⁰⁶.

Yukarıdaki açıklamalar dikkate alındığında, bir vergi sistemi içinde esnekliği en yüksek verginin kişisel gelir vergisi olduğu görülür. Günümüzde hemen hemen tüm ekonomilerde uygulanan kişisel gelir vergisinin artan oranlı olması nedeniyle, ekonominin genişleme döneminde vergi gelirleri vergi matrahından daha hızlı artmaktadır. Vergi, yükümlülerin kullanılabilir gelirini azaltan zorunlu bir ödeme olduğundan, özel tüketim ve

¹⁰⁵ Turhan, a.g.m., ss.61-62.

¹⁰⁶ Ataç, a.g.e., ss.145-146.

yatırım harcamaları yükümlülerin gelirleriyle orantılı artmamaktadır. Buna karşılık, ekonominin daralma dönemlerinde ortalama vergi oranları düştüğü için vergi gelirleri vergi matrahından daha hızlı düşmekte, yükümlülerin kullanabilir geliri azalsa bile özel tüketim ve yatırım harcamalarını devam ettirebilmektedirler. Ancak, bir yandan ekonominin genişleme döneminde özel tüketim ve yatırım harcamalarını kısıcıcı ve dolayısı ile ekonomiyi daraltıcı yönde etkileyen, diğer yandan ekonominin daralma dönemlerinde özel kesim harcamalarının düşmesine engel olarak, ekonomiyi genişletici yönde etkileyen kişisel gelir vergisinin esnekliği ve buna bağlı olan otomatik istikrar sağlayıcı fonksiyonu etkileyen etkenler bulunmaktadır. Bu etkenlere örnek olarak kişisel gelir vergisinin konusunun ne kadar geniş olduğu, artan oranlılık derecesinin ne kadar kuvvetli olduğu, muafiyet ve istisnaların ne kadar geniş tutulduğu, vergi kayıp ve kaçakların ne kadar yüksek olduğu ve vergi tahsilatının beyanname yöntemi ile mi yoksa kaynakta kesme yöntemi ile gerçekleştiği gösterilebilir¹⁰⁷.

Bir diğer gelir vergisi türü olan kurumlar vergisi de otomatik istikrar sağlayıcılık fonksiyonu bulunan bir vergidir. Kurumlar vergisinin genellikle sabit oranlı olması nedeniyle bu verginin esnekliğinin azaldığı düşünülebilir. Fakat kurumlar vergisinin matrahını oluşturan kurum kazançlarının gelir düzeyindeki değişikliklere duyarlılığının yüksek olması esneklik derecesini yükseltmektedir. Gerçekten de ekonominin genişleme dönemlerinde kurum karlarındaki artış vergi hasılatını arttırırken ekonominin daralma dönemlerinde kurum karları azalacak ve vergi hasılatı düşecektir. Kişisel gelir vergisi ile kurumlar vergisini otomatik istikrar sağlayıcılık etkisi açısından karşılaştırdığımızda, kişisel gelir vergisinin daha etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bunun nedeni kişisel gelir vergisinin konusunun daha geniş olmasıdır¹⁰⁸.

Gider vergilerinin otomatik olarak istikrar sağlama fonksiyona baktığımızda, ekonomik konjonktür hem işlemlerin hacmini hem de değerini etkilediğinden genel bir muamele vergisinin esnekliği yüksektir. Söz konusu vergilerin istikrarı sağlayıcı etkinliği, zorunlu ihtiyaç maddeleri vergiden istisna edilerek veya indirimli tarifeye tabi tutularak daha da arttırılabilir. Özel tüketim vergilerinin esnekliği ise düşüktür. Söz konusu vergilerin ekonomik dalgalanmalara karşı gösterdikleri tepkilerin belirlenmesi açısından iki noktanın açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. İlki özel tüketim vergilerinin miktar üzerinden mi yoksa değer üzerinden mi alındığı ile ilgilidir. Vergi tutarı, miktar esasına dayalı bir matrah üzerinden hesaplanırsa, vergi gelirleri oldukça istikrarlı bir gelişim gösterir; buna karşılık, değer esasına göre tahsil edilen vergilerde konjonktürel dalgalanmaların etkileri daha

¹⁰⁷ Turhan, a.g.e., ss.281-283.

¹⁰⁸ Ataç, a.g.e., s.147.

büyüktür. İkinci nokta ise, verginin konusunu oluşturan malların niteliği ile ilgilidir. Örneğin zorunlu ihtiyaç maddelerinden alınan özel tüketim vergileri konjonktürel dalgalanmalara karşı daha az duyarlı iken lüks tüketim ya da kullanım üzerinden alınan özel vergileri daha çok duyarlıdır¹⁰⁹.

Servet vergilerine gelince, gerek servet üzerinden alınan genel ve kısmi nitelikteki servet vergisi olsun, gerekse servet transferi ve servet artışı vergilerinin esnekliği oldukça düşük olduğu hemen hemen konjonktürel dalgalanmalar karşısında nötr kaldığı söylenebilir¹¹⁰.

Otomatik istikrar sağlayıcılar konjonktürel dalgalanmaları yumuşatmakla beraber, bu mekanizma sadece bir ilk savunma hattı olarak düşünülebilir. Yoksa sadece böyle bir istikrar politikası ile şiddetli dalgalanmaları önlemek mümkün değildir¹¹¹.

III. REEL EKONOMİK KRİZ DÖNEMLERİNDE VERGİ POLİTİKASI

Vergi politikası, ekonomik kriz dönemlerinde, ülke ekonomisi üzerinde yaratacağı etkilerle krizin neden olduğu olumsuzlukları ortadan kaldırmak için bir araç olarak kullanılabilir¹¹². Ekonomik kriz dönemlerinde vergi politikasının etkin kullanılabilmesi için ilk yapılması gereken, ekonominin mevcut durumu ve bu durumdan kaynaklanan gelişmelerin değerlendirilmesi açısından önemli olan göstergelerden hareket ederek zamanında, doğru bir teşhis ve tahminde bulunabilmektir¹¹³.

Krize karşı uygulanacak vergi politikalarının genel makro dengeleri yeniden tesis etmeye, piyasalara güveni yerleştirmeye ve uzun vadede büyümeyi sağlamaya yönelik bir perspektife sahip olması gerekmektedir¹¹⁴. Bu sebeple kriz dönemlerinde uygulanacak vergi politikası krizin ortaya çıkış nedenine göre farklılık göstermektedir. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki; vergi politikasının, ekonomik krizlerin olumsuz etkilerini tek başına ortadan kaldırması mümkün değildir. Devletin para, faiz ve döviz kuru politikalarını vergi politikasıyla uyumlu biçimde kullanması gerekmektedir.

¹⁰⁹ Turhan, a.g.e., ss.282-283.

¹¹⁰ Turhan, a.g.e., s.283.

¹¹¹ Turhan, a.g.m., s.69.

¹¹² İsmail Can, "Ekonomik Krizlere Karşı Uygulanması Gereken Vergi Politikası", **Maliye Dergisi**, S.42, Ocak-Nisan, 2003, s.69.

¹¹³ Turhan, a.g.m., s.70.

¹¹⁴ Şükrü Kızılot - Mustafa Durmuş, "Kriz Döneminde Vergi Politikası Nasıl Olmalı?", **Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.2, 2001, s.159-160.

A. ENFLASYON KRİZİ DÖNEMLERİNDE VERGİ POLİTİKASI

Enflasyon krizi dönemlerinde toplam talep toplam arzdan fazladır. Enflasyonun üstesinden gelebilmek için arz-talep dengesini sağlayacak biçimde talebin kısılması gerekmektedir. Bu yüzden enflasyonist bir ortamda talebin kısılması için vergilerin miktar olarak arttırılması gerekmektedir¹¹⁵. Ancak çeşitli vergilerin toplam talebi kısıtlayıcı etkisi birbirinden farklıdır ve vergiyi ödeyen grubun marjinal tüketim eğilimine ve verginin matrahına göre değişir. Mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler, tüketim ile tasarruf arasındaki tercihi değiştirebilir ve bu durumda vergi, harcamaların miktarını doğrudan etkiler. Servet ve gelir vergileri ise tüketim ve tasarruf arasındaki tercihi değil sadece harcanabilir geliri değiştirdiği için harcama miktarı üzerindeki etkileri dolaylıdır¹¹⁶.

Çağdaş vergi sistemlerinde önemli bir yeri bulunan artan oranlı gelir vergisi enflasyonla mücadelede önemli bir araçtır. Çünkü, enflasyon nedeniyle parasal gelirlere meydana gelen artışlar kişileri daha yüksek vergi dilimine sokarak devletin kişi ve firmalardan kamu kesimine aktardığı nispi payı arttırmaktadır. Böylece kişi ve firmaların satın alma güçleri artan vergi miktarı kadar azalmaktadır. Devletin enflasyonu önlemek amacıyla vergi oranlarında yaptığı iradi artış, talebi daha da kısacaktır. Ancak yüksek gelir gruplarına yönelik marjinal vergi oranlarında yapılacak şiddetli artışlar tasarruf gücü yüksek bu kişilerin tasarruf ve yatırım yapma isteklerini kısacaktır. Eğer artan kamu tasarruflarıyla bu açık karşılanmıyorsa, uzun dönemde sermaye birikimi üzerinde olumsuz bir etki yaratacağı belirtilmektedir. Buna karşılık, düşük gelir gruplarına yönelik yapılacak vergi artışları, bu grubun tüketim eğilimi yüksek olduğu için, toplam talebi azaltıcı etkisi daha kuvvetli olacaktır. Ancak bu durum da gelir eşitsizliğini bozduğu için sosyal adalet açısından olumlu bir çözüm değildir¹¹⁷.

Enflasyonu önlemek amacıyla gelir üzerinden alınan vergilerin tüketimi kısıcı etkisi, harcamalar üzerinden alınan vergilerden daha düşüktür. Çünkü gelir vergisinin bir kısmı tasarruflardan ödenmektedir. Bu durum, enflasyonla mücadelede gelir vergisinin etkinliğini azaltmaktadır. Bunun yanında, gelir vergisinin genel olmaması, bazı gelir türlerinin vergi dışı bırakılması, vergi kaçakçılığının yaygın olması gibi sorunlar da gelir vergisinin etkinliğini azaltmaktadır. Ayrıca, gelir vergilerinde bir artış yapılması, o ülkedeki mükelleflerin vergi yükünü arttıracığı için, baskı grupları kanalıyla bir dirençle karşılaşılabilir¹¹⁸.

¹¹⁵ Pınar, a.g.e., ss.88-90.

¹¹⁶ Sevim Görgün, **Maliye Politikası**, Çağlayan Basımevi, İstanbul, 1972, s.90.

¹¹⁷ Ataç, a.g.e., s.172.

¹¹⁸ Ataç, a.g.e., s.173.

Gider vergilerinin, enflasyon dönemlerinde, toplam talebi kısma açısından gelir vergilerine göre daha başarılı olduğu ile sürülmektedir. Çünkü gelir vergilerinin bir bölümü tasarruflardan ödenebileceği için talebi kısıcıcı etkisi gider vergileri kadar olmamaktadır. Ayrıca gider vergilerinde yapılan artışlara karşı baskı grupları daha az tepki göstermektedir. Servet vergileri ise; servetin kişilerin harcama potansiyelini yansıttığı noktasından hareket edilirse, kısa dönemde toplam talebi kısma yönünde kullanılabilir. Ancak enflasyon üzerindeki etkisi gelir ve gider vergilerine göre oldukça azdır¹¹⁹.

Enflasyonla mücadelede vergi politikası açısından uygulanabilecek bir diğer yol, uzun dönemde, ekonominin toplam arz düzeyini yükseltmeye çalışmaktır. Vergi politikası yoluyla, uzun dönemde, toplam arzı toplam talep seviyesine çıkarmak için vergi indirimleri uygulamaktır. Bu politikayla amaçlanan, vergi indirimleri sayesinde belirli ekonomik faaliyetleri özendirme ve bu sayede üretim kapasitesini arttırmaktır. Bu konu gerçekleştirilebildiği ölçüde, uzun dönemde toplam arzın toplam talep düzeyine çıkarılması mümkün olabilir¹²⁰.

B. DURGUNLUK VE İŞSİZLİK KRİZİ DÖNEMLERİNDE VERGİ POLİTİKASI

Durgunluk ve işsizlik krizi dönemlerinde üretim ve tüketim seviyelerinin gerilemesi sonucunda, ekonomik büyüme azalır ve bu durumda birçok insan işsiz kalır. Buna karşılık tüketimin önemli bir kısmını gerçekleştiren hane halkının yaşam şartlarındaki belirsizlikler, çalışanların her an işlerini kaybedebilecek olma korkuları, çalışma şartlarının ve ücret düzeylerinin zayıflaması, iş alternatiflerinin azalması sebebiyle tüketim harcamalarını minimize etmektedirler¹²¹. Bu dönemlerde bir taraftan durgunluk nedeniyle işsizlik ortaya çıkarken diğer taraftan işsizlik durgunluğu daha derin hale getirerek bir kısır döngü oluşmaktadır.

Bu sebeple krizden çıkabilmek ve kısır döngüyü kırabilmek için vergi politikası önlemlerine ihtiyaç vardır. Çünkü vergiler üzerinde yapılacak düzenlemelerle kısa vadede talep artışı yaratılarak ekonominin yeniden canlandırılması ve orta-uzun vadede yatırımların

¹¹⁹ Aytaç Eker - Asuman Altay - Mustafa Sakal, **Maliye Politikası**, Kanyılmaz Matbaası, İzmir, 2004, ss.174-175.

¹²⁰ Ataç, a.g.e., s.175.

¹²¹ Nevin Yörük - Erdem Kanişlı, "Küresel Finansal Kriz Sonrası İstihdam Piyasası ve Önlemler", **Uluslararası Sempozyumu-V: Küresel Kriz Sonrasında Ekonominin Yeniden Yapılanması**, Erdek, 27-29 Mayıs 2010, s.381.

ve üretimin artırılması, işsizliğin azaltılması mümkündür¹²². Durgunluk ve işsizlikle mücadelede vergi politikasının temel amacı vergi indirimleriyle özel tüketim harcamalarının artırılması¹²³ ve vergi teşvikleri yoluyla yatırım harcamalarını arttırarak toplam talebi arttırmaktır. Bu uygulamalar ile durgunluğun ve işsizliğin önüne geçilmesi hedeflenmektedir.

Bu dönemde vergilerde yapılan indirimlerin hedeflemesinin iyi yapılması gerekmektedir. Hedefleme iki açıdan önem taşımaktadır. Birincisi tamamen makroekonomiktir. Vergi indirimleri kısa dönemde GSYH' yı mümkün olduğunca arttırmalıdır. İkincisi ise adalet ile ilgilidir. Vergi indirimleri krizden en çok etkilenen kişilere fayda sağlayacak şekilde uygulanmalıdır¹²⁴.

Hedeflemenin bu iki yönü birbirini tamamlamaktadır. Vergi indirimlerinin makroekonomik etkisi özel tüketim ve yatırım harcamalarını arttırmasıyla ortaya çıkar. Yüksek gelirli kişiler tasarruflarını azaltarak veya borçlarını arttırarak iş çevrimleri üzerindeki tüketimlerini düzenleyebilirler. Bu sebeple yüksek gelirli kişilere yönelik vergi indirimlerinin tüketim harcamaları üzerindeki etkisi küçüktür. Buna karşılık düşük gelirli kişilerin likidite kısıtlı ve zor zamanlarda tüketimlerini kısmak zorunda kalma olasılığı daha yüksektir. Eğer tüketim eğilimi yüksek yüksek olan bu kişilere vergi indirimleri yoluyla ek kaynak sağlansa; söz konusu kaynakların bu kişiler tarafından harcanması hem durumlarını krize karşı korunmasına hem de ekonomik faaliyetlerin artmasına yardımcı olur¹²⁵.

Tüketim harcamalarını arttırmak amacıyla gelir vergilerinde yapılan bir indirimin etkisinin, doğrudan tüketim harcamaları üzerinden alınan eşit miktardaki bir vergiden daha az olacağı genellikle kabul edilir. Çünkü gelir vergisinde yapılacak bir indirim, tüketim harcamalarını gelirin tüketime ayrılan kısmı oranında etkileyecektir. Gider vergilerinde yapılacak bir indirim ise tüketim mallarının fiyatlarını düşürerek hem kişilerin kullanılabilir gelirini arttıracak hem de tasarruf-tüketim kararlarını tüketim lehine değiştirecektir¹²⁶.

Gelir vergisi oranlarında yapılan indirim, tüketim harcamalarını gelirin tüketime ayrılan kısmı oranında etkilediği için, marjinal tüketim eğilimi yüksek olan düşük gelir gruplarının vergi oranlarının indirilmesi veya asgari geçim indiriminin yükseltilmesi toplam talebi arttırma açısından daha etkilidir. Gelir vergisinde yapılan indirimlerin etkinliğini belirleyen bir diğer konu verginin kapsamıdır. Kapsam ne kadar genişse vergi indirimi sonucu

¹²² Kızılot - Durmuş, "Kriz Döneminde Vergi Politikası Nasıl Olmalı?", s.161.

¹²³ Eker - Altay - Sakal, a.g.m., s.184.

¹²⁴ Douglas W. Elmendorf - Jason Furman, "If, When, How: A Primer on Fiscal Stimulus", **The Brookings Institution Strategy Paper**, January 2008, p.14.

¹²⁵ Almendorf – Furman, a.g.p., p.14.

¹²⁶ Ataç, a.g.e., s.198.

o kadar kişinin geliri artacak ve harcamaları yükselecektir¹²⁷. Bu yüzden, tüketimi etkileme açısından en elverişli gelir vergisi ücret vergileridir¹²⁸.

Vergi indirimleri yoluyla toplam talebin artırılması aynı zamanda üretimi de teşvik eder. Yani ekonomiyi canlandırmak sadece tüketim harcamalarını değil, aynı zamanda uyarılmış yatırım harcamalarını da artırır¹²⁹. Vergilerin yatırımları olumlu etkilemesi ise işsizliği azaltıcı etki yaratacaktır¹³⁰. Çünkü vergi indirimleriyle harcanabilir geliri artan hane halkının harcamalarının artması firmaları daha çok işçi çalıştırmaya teşvik etmektedir. Bu durum çarpan etkisi aracılığıyla hane halkı gelirlerini ve harcamalarını daha da arttırmaktadır¹³¹.

Ücretlerden alınan ve “bordro vergisi” olarak adlandırılan vergilerin tümüyle veya en azından asgari ücret tutarından kaldırılması işverenlerin yatırım kararlarını etkileyerek yatırımları artırır¹³². İş gücü üzerindeki vergi yükünün azaltılması hem işsizliğin azalmasına imkân verir hem de iç talebi arttırarak ekonominin canlanmasını sağlar. Bu alanda alınan vergisel tedbirlerin belge düzenini teşvik edecek unsurlarla da desteklenmesi halinde (örneğin kira, yakıt, eğitim, sağlık vb. temel harcamaları belgelendirerek gelir vergisi matrahından indirilmesine imkân verecek bir özel indirim sistemi vb.) kayıt dışı ekonomi bir ölçüde de olsa azalarak yapılacak düzenlemelerin neden olacağı gelir kayıplarının kısmen telafisi söz konusu olabilir¹³³.

İşsizliğin azaltılması için, talebi arttırmanın yanı sıra, kriz döneminde azalan üretimi ve dolayısıyla yatırımları arttırıcı önlemler alınması gerekmektedir. Üretim için gerekli olan yatırım kararlarını ise kurumlar ve gelir vergisi oranları, yatırım teşvikleri, amortisman uygulaması, zararların devri yöntemleri, devir, birleşme ve iştiraklerde vergileme esasları, ithalatta alınacak vergi ve benzeri mali yükümlülükler ile ihracatı teşvik edici vergileme etkilemektedir. Bu itibarla, düşük oranlı geniş tabanlı bir vergileme sistemi getirmek; basit ile götürü usulde vergilemeyi kaldırmak; gerçek iktisadi ömürlerine uygun amortisman usulü uygulamak; zararların oluşum şekline uygun mahsup esasları getirmek, gerekiyorsa önemli sektörlerde “risk finansmanı” olarak nitelendirilebilecek destek kaynakları temin etmek;

¹²⁷ Görgün, a.g.e., ss.76-77.

¹²⁸ Turhan, a.g.e., s.295.

¹²⁹ Turhan, a.g.e., s.294.

¹³⁰ Hatice Yurtsever, “Küresel Ekonomik Krizin Aşılmasında Vergi Politikasının Rolü”, **Küresel Kriz Sonrasında Ekonominin Yeniden Yapılanması Uluslararası Sempozyumu-V**, Erdek, 27-29 Mayıs 2010, s.606.

¹³¹ Elmendors – Furman, s.14.

¹³² İsmail Can, a.g.m., s.95.

¹³³ M. Rıdvan Selçuk, “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nın Ekonomik Krizle Mücadelede Vergi Politikaları Açısından Değerlendirilmesi”, **Vergi Dünyası**, S.238, Haziran 2001, s.46.

kartelleşmeyi ve oligopol piyasası oluşmasını önleyecek ve rekabet ortamını teşvik edecek şekilde devir, birleşme ve iştirakleri, kaynakların optimum kullanımını sağlamak açısından belirli şartlarla vergi dışı tutmak gerekmektedir¹³⁴.

Bu dönemde uygulanacak vergi politikasının etkin olması ve ekonomi için olumsuz sonuçlara yol açmaması için zamanlamasının iyi ayarlanması gerekmektedir. Eğer vergi politikasının zamanlaması iyi ayarlanmazsa aşırı genişleme ve yüksek enflasyonla sonuçlanabilir¹³⁵. Bu bağlamda durgunluk ve işsizlik krizinin yaşandığı dönemlerde uygulanan genişletici vergi politikalarının geçici olmasına ve uzun dönemde bütçe açığını arttırmamasına dikkat edilmelidir. Çünkü bu politikaların vergi gelirlerini azaltması nedeniyle bütçenin açık vermesi ve kamu borçlarını arttırmak gibi bir maliyeti bulunmaktadır. Söz konusu politikalar kısa dönemde ekonomik büyümeyi arttırsa bile uzun dönemde bütçe açıkları sonucu oluşan yüksek enflasyon nedeniyle faizlerin yükselmesi özel sektör yatırımlarını dışlayarak ekonomiyi olumsuz etkiler¹³⁶. Bu yüzden ekonomiyi canlandırmak amacıyla uygulamaya konan vergi indirim ve teşviklerinin süreklilik kazanmaması gerekmektedir. Ekonomi istikrara kavuştuğunda vergi avantajları kaldırılmalıdır. Aksi halde yüksek bütçe açıkları ve borçlanma başka krizlere neden olabilir.

C. YÜKSEK KAMU AÇIĞI VE BORÇ KRİZİNİN YAŞANDIĞI DÖNEMLERDE VERGİ POLİTİKASI

Yüksek kamu açıklarının ve iç borç krizinin yaşandığı dönemlerde, krizle mücadele edebilmek için, büyük bir kısmını vergi gelirlerinin oluşturduğu kamu gelirlerine ihtiyaç vardır. Bu sebeple kriz dönemlerinde vergi gelirlerini arttıracak uygulamalar ve düzenlemeler gerekmektedir. Vergi gelirlerinde artışın sağlanabilmesi için çeşitli yöntemler bulunmasına rağmen bunların uygulanması uzun zaman alabilmektedir. Bu yöntemlerden en önemlisi kayıt dışı kesimi kayıt altına alarak vergi tabanını genişletmek suretiyle vergi gelirlerinde artış sağlamak sayılabilir. Bu sayede, vergi gelirlerindeki artış kamu finansman açığını azaltabilecektir. Ayrıca vergi politikalarında başarı sağlamak için mali sistemin güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu sebeple uygulanacak politikaların tüm toplum üzerinde

¹³⁴ İsmail Can, a.g.m., s.95.

¹³⁵ Elmendors – Furman, a.g.p., p.10.

¹³⁶ Elmendors – Furman, a.g.p., p.14.

etkili olmasına ve özellikle vergi idaresi ve denetimine yönelik uygulamaların topluma güven vermesine dikkat edilmelidir¹³⁷.

Vergi gelirleri arttırılmak istendiğinde akla ilk gelen vergi oranlarını arttırmaktır. Ancak vergi oranlarının vergi gelirlerini arttırıp arttıramayacağı vergi yapısıyla alakalıdır. Örneğin eğer ülkenin vergi gelirlerinin büyük çoğunluğu petrol, kıymetli madenler vb. doğal kaynaklardan sağlanıyorsa, özellikle dünya piyasalarında bu ürünlerin fiyatları artma eğilimindeyse, bu ürünlerin oranları arttırılarak kısa vadede vergi gelirlerini arttırmak mümkündür. Fakat çoğu gelişmekte olan ülke gibi ithalat ve ihracat üzerinden sağlanıyorsa, bu vergilerin arttırılması, gümrük kaçakçılığı ve ihracatta pazar kaybı gibi uzun vadede ciddi sıkıntılara yol açabilir. Gelişmekte olan ülkelerde toplam vergi gelirleri içindeki payı çok düşük olan gelir ve kurumlar vergisi oranlarının arttırılması ise vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığını arttırdığı için artış beklenen vergi geliri alınacak riski karşılamamaktadır¹³⁸.

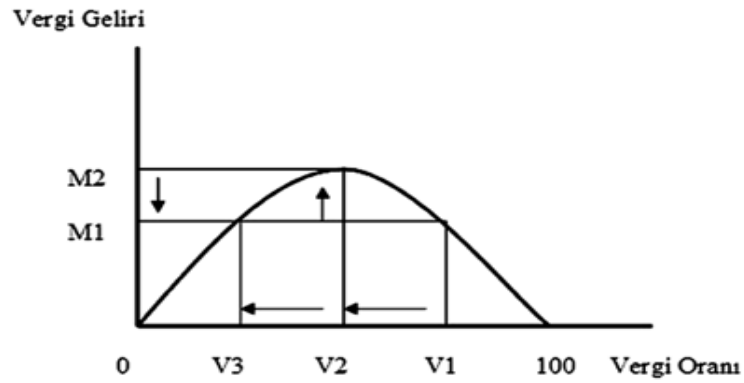
Vergi oranlarını arttırarak vergi gelirlerini arttırılmasında geriye sadece satış, özel tüketim ve katma değer vergileri gibi vergiler kalmaktadır. Bu vergilerin temel özelliği en az dirençle karşılanmaları (mali anestezi) ve hemen gelir yaratmalarıdır. Özellikle, taleplerin fiyat esnekliğinin oldukça düşük olmaları nedeniyle sigara, alkol, petrol ürünleri gibi ürünler üzerine konulan bu vergiler 1927'de Ramsey'den bu yana iktisadi etkisizliği, yani ilave kaybı arttırmadan vergi gelirlerini arttırabilmenin en temel yolu olarak uygulanmaktadır¹³⁹. Bu bağlamda, taleplerinin fiyat esnekliği düşük olan mallar üzerine konan dolaylı vergiler dışında, diğer vergilerin oranlarını arttırmanın maliyetleri faydalarını aşabileceği için vergileri arttırmakla istenilen sonuç elde edilemeyebilir.

¹³⁷ Emine Fırat, "Ekonomik Kriz ile Mücadelede Maliye Politikasının Rolü", **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.6, S.1, 2013, s.299.

¹³⁸ Şükrü Kızılot - Mustafa Durmuş, "Ekonomik Kriz ve Kamu Maliyesi", **Kriz ve İMF Politikaları**, Edit: Ömer Faruk Çolak, Alkım Kitapevi, İstanbul, 2002, s.106.

¹³⁹ Kızılot - Durmuş, "Ekonomik Kriz ve Kamu Maliyesi", a.g.m., s.107.

Şekil 3: Laffer Eğrisi



Amerikalı iktisatçı A. Laffer ise vergi gelirlerini arttırabilmek için vergi oranlarının (marjinal vergi oranlarının) düşürülmesi gerektiğini söylemektedir. Bu durum şekil 2’de gösterilmektedir. Devlet ancak V2 seviyesine kadar vergi oranlarını arttırarak vergi gelirlerini arttırabilir. V2 noktasından sonra vergi oranlarının arttırılması toplam vergi gelirlerini azaltacaktır. V2 noktası, vergi gelirlerini maksimum yapan optimum vergi oranı seviyesini göstermektedir¹⁴⁰. Ancak vergi oranlarının düşürülerek vergi gelirlerini arttırılabilmenin ön koşulu Laffer’in vurguladığı gibi vergi oranlarının optimum seviyesinden yüksek olmasıdır. Çünkü bu seviyeden sonra mükellefler vergi kaçakçılığı ya da vergiden kaçınmaya yöneleceklerdir. Vergi kaybına uğramadan vergi oranlarını düşürebilmenin yolu ise vergi tabanının genişletilmesidir¹⁴¹.

Vergi gelirlerini arttırabilmek için, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, vergi tabanının genişletilmesi çok önemlidir. Çünkü bu ülkelerin vergi tabanları dardır. Uzun vadede gelirleri arttırmanın en temel yolu vergi tabanının genişletilmesidir. Ancak bu durumu dolaylı ve dolaysız vergiler olarak iki ayrı şekilde ele almak gerekir. Örneğin gelişmekte olan ülkelerde gelir, kurumlar, emlak ve servet vergileri gibi dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı %30-40 civarındayken; satış, özel tüketim, KDV, gümrük vergileri gibi dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı %60-70 civarındadır. Bu durum dolaylı vergilerin kullanım kapasitesinin sınırlarına yaklaştığını göstermektedir. Her ne kadar mali anestezi etkisiyle bu vergiler en çok tercih edilen vergiler olsa da vergi yükünün ağırlığı kayıt

¹⁴⁰ Ahmet Ulusoy - Birol Karakurt, “Vergi İndiriminin Ekonomik Etkileri”, **Vergi Dünyası**, S.254, Ekim 2002, s.108.

¹⁴¹ Şükrü Kızılot - Mustafa Durmuş, “Kriz Döneminde Vergi Politikası Nasıl Olmalı?”, a.g.m., s.163.

dışılığa neden olmaktadır¹⁴². Bu sebeple mevcut vergi muafiyet ve istisnalarının kaldırılarak vergi tabanının dolaysız vergiler yönünde genişletilmesi daha yararlı olabilir.

Devletin vergi gelirlerini azaltan ve kamu kesimi açıklarına neden olan bir durum ise kayıt dışılıktır. Kayıt dışı ekonomi nedeniyle artan kamu finansman ihtiyacının vergi oranlarının yükseltilerek karşılanması ise vergiye karşı direnci artırarak kayıt dışılığı besleyen bir kısır döngü oluşturmaktadır. Bu yüzden vergi gelirlerini arttırabilmek için kayıt dışılıkla mücadele edilmesi gerekmektedir¹⁴³.

Kayıt dışılığa neden olan en önemli etken, optimum seviyesinin çok üzerinde olan vergi oranlarıdır. Optimum seviyenin üzerinde bulunan vergi oranları azaltılarak ve vergi tabanı genişletilerek vergi gelirlerinde artış sağlanabilir. Bunun yanında ekonomide sağlıklı belge düzeninin oluşturulması kayıt dışı ekonomiyi önlemede etkili olabilir. Özellikle vergi kayıp ve kaçaklarının yüksek boyutlarda olduğu alanlarda, belge alış-verişini sağlayabilmek için, gider yazılabilecek harcamaların kapsamının geniş tutulmasında yarar vardır. Örneğin, eğlence sektöründe alınan fiş ve faturaların % 25-30'unun gider yazılmasına olanak sağlanması demek, belge düzenlemek zorunda kalacak işletmenin de, bu gelirin %100'ünü defterine gelir kaydetmesi anlamına gelmektedir¹⁴⁴.

Kayıt dışılığın azaltılması için vergi denetimlerinin de etkin bir şekilde yapılması gerekmektedir. Etkin bir denetim için ise denetim elemanlarını bilgi, teknik donanım ve sayıca yeterli hale getirmek, denetim için gerekli veri tabanı oluşturmak, denetimin etkinliğini azaltacak yasal ve siyasal engelleri kaldırmak ve yasal cezaları caydırıcı hale getirmek gerekmektedir¹⁴⁵.

Bunların yanında mükelleflerin vergilere karşı bakış açıları da kayıt dışılığın boyutunu etkilemektedir. Eğer mükellefler vergilendirmenin adil bir şekilde yapıldığını düşünüyorlarsa vergi ödemeye daha istekli olmaktadırlar. Ancak çoğu ülkede nüfusun önemli bir kısmı uygulanan vergi sistemlerinin adil olmadığını düşündükleri için vergi ödemeye istekli değildirler. Çoğu mükellef, diğer mükelleflerden daha fazla vergi ödediğine ve diğerlerinin

¹⁴² Kızılot - Durmuş, "Ekonomik Kriz ve Kamu Maliyesi", a.g.m., ss.108-111.

¹⁴³ Fatih Acar - Fazıl Aydın, "Vergi ve İstihdam Politikası Açısından Kayıt Dışı Ekonomi", TODAİE Yayın No:378, 2014, s.127.

¹⁴⁴ Kızılot - Durmuş, "Ekonomik Kriz ve Kamu Maliyesi", a.g.m., s.147.

¹⁴⁵ Osman Demir, "Türkiye'de Kamu Açıkları ve Artış Sebepleri", Dokuz Eylül Üniversitesi, **İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.16, S.2, 2001, s.25.

yeterince vergi ödemediğine inanmakta; yasal olarak bazı mükelleflere tanınan istisna ve muafiyetleri de bu kapsamda değerlendirmektedir¹⁴⁶.

Bu sebeple vergi politikasının başarılı olabilmesi için, vatandaşa vergi bilincinin yerleştirilmesi gerekmektedir. Vergi bilincinin yerleşmesi için ise vatandaşın verginin haklılığına inanması gerekmektedir. Yani verginin ülke ve toplum yararına kullanılacağına kanaat getirmesi gerekmektedir. Ayrıca, verginin adil olarak alındığına olan inanç arttıkça vergi direnci de azalacaktır. Bunun için vergi politikalarının bu kanaat ve inancın yerleşmesine katkı yapacak yönde olması ve bunların kitle iletişim araçlarıyla kamuoyuna iyi anlatılması gerekmektedir¹⁴⁷.



¹⁴⁶ B. Guy Peter, "Tax Policy", **Handbook of Public Policy**, Ed. B. Guy Peter and Jon Pierre, Sage Publications, London, 2006, p.285.

¹⁴⁷ Necdet Gökmen - H. Abdullah Güleç, "Gelir İdaresi ve Vergi Denetiminde Etkinlik ve Verimlilik Nasıl Sağlanır", **Vergi Dünyası**, S.238, Haziran 2001, s.41.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL EKONOMİK KRİZ VE TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

2007 yılının son çeyreğinde ABD ipotekli konut piyasasında baş gösteren sorunlar nedeniyle ortaya çıkan kriz, başlangıçta finansal kriz olarak kendini göstermiş daha sonra ise reel sektöre sıçramıştır. 1980'li yıllardan sonra başlayan küreselleşme sürecinin ülkeler arasındaki entegrasyonu arttırması bir ülke ekonomisinde çıkan sorundan diğer ülke ekonomilerinin de etkilenmesine neden olmuştur. Bu bağlamda ABD'de ortaya çıkan krizden ilk olarak, ABD ile finansal entegrasyonu yüksek olan başta AB ülkeleri olmak üzere gelişmiş ülkeler olumsuz etkilenmiştir. Gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan olumsuzluklar nedeniyle ise gelişmekte olan ülkeler finansal entegrasyonlarının daha zayıf olmalarına rağmen bu krizden dolaylı olarak etkilenmiş ve kriz küresel bir nitelik kazanmıştır. Örneğin gelişmekte olan ülke kategorisinde bulunan Türkiye'nin bu krizden en önemli etkilenme nedeni en büyük ihracat pazarı AB'nin bu kriz nedeniyle ekonomisinde yaşadığı sorunlardır. Bu nedenle ikinci bölümde önce küresel ekonomik kriz, ardından krizin Türkiye'ye etkileri incelenecektir.

I. 2008 KÜRESEL EKONOMİK KRİZİ

Bu başlıkta küresel krizin ABD'de ortaya çıkışı, gelişimi ve nedenleri üzerinde durulacaktır.

A. EKONOMİK KRİZİN ABD'DE ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

1990'lı yılların sonlarına doğru tüm dünyada teknoloji şirketleri hızla yükselişe geçmiş, dünya piyasalarının en fazla ilgilendiği sektör olmuştur. 1998 yılından sonra bu şirketler halka arz edilmiş ve kısa süre sonra yatırımcılarına %200'lerin üzerinde karlar sağlamaya başlamışlardır. Bunun üzerine internet ve teknoloji hisseleri hızla yükselmiştir. Bu durumun en önemli nedeni faizlerin Rusya krizi nedeniyle %4,75'e kadar gerilemiş olmasıdır. Fakat 2000 yılında faizler %6,5'e yükselince yatırımcıların tepkisi sert olmuştur. New York Borsası ve özellikle ağırlıklı olarak teknoloji hisselerinin alınıp satıldığı Nasdaq Borsasında

hisse senetleri hızla değer kaybetmiştir. 2002 yılında Nasdaq endeksi 2000 yılı Nisan ayında ulaştığı seviyenin %73 altına düşmüştür¹.

1990'lı yılların ikinci yarısında oluşan, teknoloji şirketlerinin hisse değerlerinin hızlı bir şekilde düşmesiyle başlayan ve dot-com krizi olarak adlandırılan bu balonun patlamasıyla ABD ekonomisi bir resesyona girmiştir. Bunun üzerine 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gerçekleşen terör saldırıları ve sonrasında yaşanan gelişmeler, resesyona daha da şiddetli hale gelmesine neden olmuştur².

Borsa balonunun patlaması konut balonunun oluşumunu besleyen ve dolayısıyla 2008 Küresel Krizinin ortaya çıkmasında etkisi bulunan bir olaydır. Bu etki borsada yaşanan güven kaybından kaynaklanmıştır. Borsaya duyulan güvenin kaybolması milyonlarca insanın yatırımlarını, borsaya alternatif olarak, güvenli olarak gördükleri konut sektörüne yatırımlarına neden olmuştur. Konut balonunun oluşmasını etkileyen bir diğer neden; 2001 resesyonda ekonomide toparlanmanın çok yavaş gerçekleşmesi sonucu faiz indirimine gidilmesidir³.

ABD ekonomisinin içinde bulunduğu resesyondan çıkabilmek ve ekonomiyi canlandırmak amacıyla FED tarafından uygulanan faiz politikasının 2008 küresel Krizinin ortaya çıkmasında etkisi bulunmaktadır. Bu dönemde FED gösterge faiz oranlarında önemli değişiklikler gerçekleştirmiştir. Yaşanan resesyona tepki olarak faiz oranları hızlı bir şekilde düşürülmeye başlanmıştır; 2000 yılının sonunda %6,5 olan faiz oranları Aralık 2001'de %1,75'e ve Haziran 2003'te %1'e gerileyerek rekor düşüklüğe ulaşmıştır⁴.

Resesyondan çıkış amacının yanında, FED'in faizleri düşük tutmasını mümkün kılan iki etken vardı. Bunlardan ilki, "istihdamsız büyüme" olarak adlandırılan süreçte ekonomik büyümenin geri gelmesi fakat istihdamın beklenen oranda artmaması sonucunda, enflasyonun artışı yönünde bir belirti ortaya çıkmadığından, faiz oranlarının düşük seyretmesi mümkün olmuştur. İkincisi, ABD Hazine bonolarının diğer devletler tarafından satın alınıyor olması, dış açığın kapatılması için faiz oranlarını arttırma zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır⁵.

¹ Özsoylu - Ünlükaplan - Gedik, a.g.e., s.40.

² Bilge Kağan Özdemir, **Finansal Küreselleşme ve Krizler**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013, s.193.

³ Dean Baker, "The Housing Bubble and The Financial Crisis", **Real Words Economics Review**, Center for Economic and Policy Research, USA, Issue No: 46, 2008, <http://paecon.net/PAEReview/issue46/Baker46.pdf> (07.07.2015), p.74.

⁴ Ben S. Bernanke, "Monetary Policy and Housing Bubble", Annual Meeting of the American Economic Association, Atlanta, Georgia, January 2010, <http://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/bernanke20100103a.pdf> (08.07.2015), p.3.

⁵ Ümit Akçay - Ali Rıza Güngen, "**Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş**", NotaBene Yayınları, Ankara, 2014, ss.65-66.

Faiz oranlarının düşürülmesi ekonomiyi iki yönden etkilemiştir. Birincisi, faiz oranlarının düşük olması geleneksel yatırım araçlarının getirisinin düşmesine neden olmuştur. Getirinin düşmesi ise yatırımcıları daha büyük risk alarak daha çok getiri elde etmeye teşvik etmiştir⁶. Bu durum ise yeni geliştirilen menkul kıymetleştirme mekanizmaları ile üretilen finansal ürünleri çekici hale getirmiş ve bu ürünlere olan talebi arttırmıştır. İkincisi ise, konut kredi faizlerinin düşmesi sonucu inşaat sektörünün hareketlenmesi ekonomik büyümeyi tetiklemiştir⁷.

Konut kredi faiz oranlarının düşük olması konut talebini arttırmış ve konut fiyatları hızla yükselmeye başlamıştır. Konut fiyatlarının yükselmeye devam edeceği beklentisi ve cazip kredi koşulları nedeniyle ihtiyacı olmayanlar da yatırım amaçlı ev almaya başlamıştır. Bu durum konut fiyatlarını iyice şişirerek balon oluşmasına ve enflasyonun artmasına neden olmuştur. Bu dönemde petrol ve gıda fiyatlarındaki artışlar enflasyonu arttıran diğer nedenlerdir.

Hane halkı gelirlerinin satın alamayacağı şekilde artan konut fiyatlarının şişirdiği ekonomiyi rahatlatmak ve artmakta olan enflasyon oranını düşürmek için FED, 2004 yılında faiz oranlarını yükseltmeye başlaması krizin başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. FED'in 2004-2006 yılları arasında faiz oranlarını 17 kez arttırması sonucu 2004 yılında %1 olan faiz oranları 2006 yılında %5.25'e çıkmıştır. Merkez bankasının faiz artırımları sonucu değişken faizli konut kredisi olan kredi borçluları geri ödemelerini yapamamaya başlamışlardır. Merkez bankası tarafından yapılan bu faiz müdahalesi sonucu konut balonu patlamış ve 2006 yılında zirve yapan konut fiyatları düşmeye başlamıştır. Konut fiyatlarının düşmesi, birçok hane halkının borcunun konut değerini aşmasına neden olmuştur⁸.

Konut kredilerinde borçlar geri ödenemeyince, bu borçlara bağlı menkul kıymetlerin değerleri de aniden düşmüştür. Bankaların, finansal kuruluşların ellerinde astronomik miktarda değersiz toksik kâğıt kalmıştır. Toksik kağıtları satın alan olmadığı için piyasa değerleri sıfıra inmiştir. Varlıklarının büyük bölümü bu menkul kıymetlerden oluşan bankaların bilançoları önemli ölçüde bozulmuştur. Bankalar birbirine borç vermeyi kesmiş ve finansal sistem tıkanma noktasına gelmiştir⁹.

⁶ Tito Boeri – Guiso Luigi, “The Subprime Crisis: Greenspan’s Legacy”, **The First Global Financial Crisis of the 21st Century**, Ed. Andrew Felton, Carmen Reinhart, CEPR, London, p.39.

⁷ Akçay - Güngen, a.g.e., s.66.

⁸ Ali Kutlu - N. Savaş Demirci, “Küresel Finansal Krizi (2007-?) Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış ve Mevcut Durum”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Ekim 2011, s.124.

⁹ Mustafa Sönmez, **100 Soruda Küresel Kriz ve Türkiye**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2009, ss.28-29.

Bu dönemde portföyünde önemli miktarda konuta dayalı menkul kıymet bulunduran LehmanBrothers batma tehlikesi yaşamıştır. Hükümet ve FED'in söz konusu bankayı kurtaramayacağı yönündeki açıklamalar, LehmanBrothers'tan alacaklı durumda bulunan tüm kuruluşlar için risk doğurmuştur. Bu sebeple LehmanBrothers'tan alacaklı bankalarda parası bulunan kişiler paralarını bir an önce çekmek istemişler, söz konusu bankalara hücum başlamış ve zor duruma düşmüşlerdir. ABD'nin krize sessiz kalması sonucu 15 Eylül 2008'de finans devi LehmanBrothers iflas etmiştir. Bu iflasın ardından Genaral Motors, Citigroup, AIG, Merrill Lynch ve Morgan Stanley gibi dev firmaların iflasın eşiğine gelmeleri üzerine, ABD hükümeti, 850 milyar dolarlık bir kurtarma paketini senatodan geçirmiş ve bu tutarı piyasaya sürmüştür¹⁰. Senatodan geçirilen bu kurtarma paketiyle iflasların durdurulması ve tıkanmış finansal sistemin yeniden işler hale getirilmesi amaçlanmıştır.

FED tarafından mevduat kuruluşlarına sağlanmakta olan kısa dönmeli likidite imkânlarından diğer büyük yatırım şirketlerinin de yararlanma istekleri risk algılamasını artırmış ve dünya genelinde bankalar arası para piyasaları kilitlenerek fonlama maliyetleri yükselmiştir. Bu durum bir anda küresel likidite krizine dönüşerek, küresel düzeyde beklentilerin bozulması ve azalan talebin etkisiyle küresel durgunluk halini almıştır¹¹.

B. KÜRESEL EKONOMİK KRİZİN NEDENLERİ

Küresel ekonomik krizin ortaya çıkışının birçok nedeni olmakla birlikte, temel nedenler olarak; likidite bolluğu ve özensiz krediler, aşırı menkul kıymetleştirme, saydamlık eksikliği ve asimetrik bilgi ve derecelendirme kuruluşlarının kendinden beklenen görevlerini yerine getirememesi olarak ifade edebiliriz¹².

1. Likidite Bolluğu ve Özensiz Krediler

Küresel kriz öncesinde dünya ekonomisinde likiditenin arttığı görülmektedir. Bu artışa çeşitli ülkelerin uyguladıkları politikalar etkili olmuştur. Çin 2001 yılında dünya ticaret

¹⁰ İsmet Göçer, "2008 Küresel Ekonomik Krizin Nedenleri ve Seçilmiş Ülke Ekonomilerine Etkileri: Ekonometrik Bir Analiz", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, S.17, 2012, ss.20-21.

¹¹ Ali Ünal – Hüseyin Kaya, "Küresel Kriz ve Türkiye", **Ekopolitik Raporu** dan aktaran Özgür Balmumcu, "Mortgage Krizinden Türkiye'nin Krizine Giden Süreçte Keynesyen Politikaların Hatırlanışı", **Finans Politik&Ekonomik Yorumlar**, C.47, S.540, 2010, s.17-18.

¹² Doğan Alantar, "Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", **Maliye Finans Yazıları**, S.81, Ekim2008,., http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/81/Dogan_Alantar_Kuresel_Finansal_Kriz_Nedenleri_Sonucnuclari_MFY81.pdf, (30.04.2015)

örgütüne üye olunca uluslararası ticaretinde patlama yaşamıştır. Yuan'ın değerini düşük tutarak uluslararası pazarda rekabet gücünü arttırmıştır. Bu durum bir taraftan Çin'in hızlı bir şekilde büyümesi, ticaret fazlası vermesi ve tasarruf oluşturmasını sağlarken diğer taraftan da özellikle ABD'nin ticaret açıkları vermesine neden olmuştur¹³. ABD'de oluşan bu açıkların para basarak finanse edilmesi likidite artışının en temel nedeni olmuştur¹⁴. Yine bazı ülkeler 1990'lı yılların sonunda yaşanan Asya krizine tepki olarak yatırım ve tüketim harcamalarını azaltıp, tasarruflarını arttırarak net finansal sermaye ihracatçısına dönüşmüşlerdir. Özellikle Uzakdoğu Asya ülkelerinde (özellikle Çin ve Japonya'da) yoğunlaşan bu tasarruflar, ABD'nin finansal araçlarına yönelen bir talep oluşturmuştur¹⁵. 1990'larda spekülasyon bir taleple yüksek faizli gelişmekte olan ülkelere akan bu tasarruflar, 2000'li yılların başından itibaren spekülasyon amaçla değil, güvenli liman amacıyla ABD'ye akmış ve likiditeyi arttırmıştır¹⁶.

Söz konusu ülkelerde cari hesap fazlası sonucu oluşan tasarruflar ülke ve dünya faiz oranları üzerinde aşağı yönlü bir baskı oluşturmuştur. Bu durum ABD'nin ve cari açığı bulunan diğer ülkelerin açıklarını finanse etmesini kolaylaştırmıştır. Ancak faiz oranlarındaki aşağı yönlü baskı gelişmiş ekonomilerde ve özellikle ABD'de kredi patlamasının yaşanmasına ve risk alma iştahının artmasını tetiklemiştir¹⁷.

Bu dönemde likiditenin fazla olması ve faizlerin düşürülmesi sonucunda, finansal kuruluşlar tarafından kredi standartları gözetilmeden mortgage kredisi verilmiştir. Finansal kurumların kredi standartlarını çok gözetmeden yoğun bir şekilde mortgage kredileri dağıtmaları 2008 krizinin en önemli nedenleri arasında sayılmaktadır. Söz konusu kredilerin önemli bir kısmı ise, düşük gelirli kişilere verilen ve bu yüzden yüksek riskli olarak kabul edilen "sup-prime mortgage" kredileri özelliği taşımaktadır. ABD'de 2001-2006 döneminde bankalar tarafından verilen mortgage kredilerinin toplam tutarının yaklaşık 10 trilyon dolar olduğu tahmin edilmektedir. 2006 yılı itibariyle alt gelir gruplarına açılan yüksek riskli sup-prime mortgage kredilerin, toplam mortgage kredileri içerisindeki payı da %20'ye ulaşmıştır. Söz konusu oranın 2002 yılında %6 olduğu dikkate alındığında, ABD'de sup-prime mortgage

¹³ Mohammad Ramadhan and Adel Naseeb, "The Global Financial Crisis: Causes and Solutions", <http://www.wbiconpro.com/323-Adeel-new.pdf> (Erişim 30.04.2015), s.2.

¹⁴ Erhan Aslanoğlu, "Küresel Ekonomik Kriz ve İktisat Politikaları", **Zor Zamanlarda İktisat**, Ed. Gökçer Özgür - Hakan Yetkiner, Efil Yayınevi, Ankara, 2011, s.37.

¹⁵ D.W. Diamond and R.G. Rajan, "The Credit Crisis: Conjectures about Causes and Remedies", **American Economic Review**, Vol:99, No:2, May 2009, p.606.

¹⁶ Yay, a.g.e., s.446.

¹⁷ Claudio Barrio - Piti Disyatat, "Global İmbalances and the Financial Crisis: Link or No Link?", **BIS Working Papers**, No: 346, 2011, <http://www.bis.org/publ/work346.pdf> (08.07.2015), p.1.

kredilerinin çok hızlı bir biçimde arttığı görülmektedir¹⁸. Bu artış, konut fiyatlarının çok hızlı bir şekilde artmasına neden olmuştur. Konut fiyatlarının daha da artacağı düşüncesi finansal kurumların, riskli kredileri çok üzerinde durmadan vermesini teşvik etmiştir. Çünkü borçlu geri ödeme sıkıntısı çekse bile, banka evi haczederek başkasına daha yüksek fiyattan satabilirdi¹⁹.

Ancak konut kredilerinde yaşanan geri ödeme sıkıntıları nedeniyle banka portföylerindeki hacizli konut sayısında artış yaşanmıştır. Bankaların bu konutları piyasaya arz etmesi konut fiyatlarında düşüşe neden olmuştur. Bu durum, halen kredisini ödemekte olan bazı konut kredisi kullanıcılarının ellerindeki evlerinin değerini, kalan kredi ödemelerinin altına düşürmüştür. Dolayısıyla bu kişiler kredinin geri kalanını ödemektense evlerini bankaya teslim etmişlerdir. Burada dramatik olan şey kredi geri ödemelerinin bankalar tarafından diğer mali kuruluşlara satılması ve bu evleri teminat olarak alan sermaye piyasası araçlarının yaygınlığıdır. Bu sebeple zararlar domino taşları gibi bir mali kuruluştan diğerine sirayet ederek büyümüş ve finansal sistemin temel taşları niteliğindeki kuruluşların iflas etmesine neden olmuştur²⁰. Bu sebeple 2008 krizi “mortgage” krizi olarak da adlandırılmaktadır.

2. Aşırı Menkul Kıymetleştirme

Menkul kıymetleştirme, konut kredisi, araba kredisi veya kredi kartı ödemeleri gibi likit olmayan finansal varlıkların sermaye piyasalarında işlem gören menkul kıymetlere dönüştürülme işlemidir²¹. Menkul kıymetleştirme ile birlikte gelecekte nakit girişi sağlayacak alacaklar, konut kredileri, bireysel krediler, kredi kartı alacakları ve benzeri borçlanma araçları bir araya getirilir ve bir havuzda toplanır. Bu havuza akması beklenen nakit akışına dayalı olarak menkul kıymetler türetilir ve üçüncü taraf yatırımcılara satılır. Bu sayede likit olmayan varlıklar, üçüncü taraf yatırımcılar için likit ve pazarlanabilir menkul kıymetler haline dönüşmüş olur²².

¹⁸ Recep Tarı, Cemil Eraslan ve Yüksel Bayraktar, “Küresel Ekonomik Kriz ve Belirleyicileri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Küresel Ekonomik Kriz ve Finansal Kriz Türkiye Ekseninde Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, Ed. Murat Çetinkaya, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2011, s.20.

¹⁹ Paul Krugman, **The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008**, W.W Norton, New York, London, 2009, s.167.

²⁰ Alantar, a.g.m., s.2.

²¹ F. Mishkin, **The Economics of Money, Banking and Financial Markets**, Pearson Education, 2007, s.277
'den aktaran Özdemir, a.g.e., s.209.

²² Özdemir, a.g.e., ss.209-210.

2000’li yıllarda bankalar tarafından verilen mortgage kredilerinde büyük miktarda artış olması, mortgage fonlarının giderek bir menkul kıymet gibi ikincil piyasalarda daha fazla alım satıma konu olmasına yol açmıştır. Bu durumda bankalar likiditeye ihtiyaç duyduklarında, daha önce piyasadan satın aldıkları mortgage fonlarını diğer bankalara veya mortgage firmalarına satma imkanına sahip olmuşlardır. Buna karşılık, likidite fazlası olduğu durumlarda ise, bankalar ellerindeki nakitleri ikincil piyasalardan karlı mortgage fonları satın almışlardır²³.

Aslında geleneksel olarak bankacılık sektöründen alınan bir konut kredisinin vadesi dolana kadar kredi kullandırtan bankanın bilançosunda kalması beklenir. Yani geleneksel bankacılık sisteminde verilen krediler sonucu doğan ilişki banka ile kredi kullanan arasındadır. Bu durumda kredinin vadesi dolana kadar kredi riskini bilançosunda taşıyacak olan banka, kredi vereceği müşteriye seçerken daha özenli davranacaktır. Ancak menkul kıymetleştirme ile birlikte banka ve kredi kullanıcıları arasındaki bu ilişki belirgin bir değişikliğe uğramış ve üçüncü taraflar bu ilişkinin içine girmiştir. Menkul kıymetleştirme olgusu bankaların yarattığı kredileri bilançosunda taşımak yerine üçüncü taraflara satışı olanaklı hale getirmiştir. Küresel kriz öncesi ekonomik ortamda bankalar kullandırttıkları konut kredilerini Fannie Mae ve Freddie Mac gibi devlet destekli veya Lehman Brother, WellFargo gibi özel ipotekli piyasalarda faaliyet gösteren finansman şirketlerine (üçüncü taraflara) satabilir hale gelmişlerdir. Kredileri bankalardan satın alan bu şirketlerin de konut kredilerini diğer kredilerle paketleyerek başka yatırımcılara satması menkul kıymetleştirme sürecini iyice karmaşık hale getirmiştir²⁴. Bu durumda kredi riski ihraç edilen menkul kıymetleri alan yatırımcılara transfer edilerek buradan elde edilen gelirlerle de yeni krediler için kaynak oluşturulmuştur. Tüm bu gelişmeler iktisat öğretisinde çok önemli olan “ahlaki tehlike” (moral hazard) sorununu bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Menkul kıymetleştirme ile birlikte kredi açan banka, riski başka kurumlara ve yatırımcılara transfer edebildiğinden, kredi başvurusunda bulunanların ödeme kapasitelerine yeterince hassasiyet gösterilmemiş ve küresel bir krize zemin hazırlanmıştır²⁵.

Küresel kriz öncesinde bireyler menkul kıymetleştirme sayesinde normalin çok daha üstünde kredi kullanmışlardır. Çünkü, bu dönemde, menkul kıymetleştirme sayesinde dolaşım kabiliyeti olmayan finansal sözleşmelere dolaşım kabiliyeti kazandırılarak daha fazla mevduata gerek olmadan bankaların yeni kredileri finanse etme olanağı doğmuştur. Risk

²³ Tarı - Eraslan - Bayraktar, a.g.m., ss.20-21.

²⁴ Özdemir, a.g.e., ss.211-212.

²⁵ Özsoylu - Ünlükaplan - Gedik, a.g.e., ss.46-47.

paylaşımı, yüksek getiri iştahı ve bankaların yasal sermaye yükümlülüklerini yerine getirmelerinde kolaylık sağlanması da menkul kıymetleştirmeyi özendirmiştir. Menkul kıymetleştirmenin krizin nedenleri arasında değerlendirilmesinin temel nedeni menkul kıymetleştirme sayesinde riskin bir kurumdan diğer bir kuruma aktarılmasının kolaylaşmasıdır. Örneğin mortgage kredisi veren bir banka, kredilerin geri ödemelerini menkul kıymetleştirerek bunları kısmen veya tamamen bir yatırım bankasına veya bir mortgage kuruluşuna satmaktadır. Bu mekanizma kriz durumunda finansal sistemi kırılgan bir hale getirmektedir. Çünkü banka tarafından yapılan menkul kıymetleştirme sayesinde kredi ödemelerindeki aksama hem krediyi veren banka hem de menkul kıymeti satın alan diğer finansal kuruluşlar için zarar anlamına gelmektedir. Nitekim, FED başkanı Greenspan krizin sadece kredilerden kaynaklanmadığını temel nedenin bu kredilerin paketlenerek tekrar satışı olduğunu ifade etmiştir²⁶.

3. Saydamlık Eksikliği ve Asimetrik Bilgi

Gelişmiş ülkelerde ve özellikle ABD’de neredeyse birbirinden ayrı her fonksiyon için ayrı bir finansal kurum ve araç oluşturulmuştur. Finansal piyasalardaki bu kurum ve araçların birbiri ile bağlantılı ve karmaşık ilişkisi finansal yapının anlaşılmasını güçleştirmektedir. Çünkü profesyonel olmayan yatırımcılar için sürekli değişen, yenilenen ve farklılaşan finansal araçları takip etmek olası değildir. Bir de özellikle anlaşılmamak istendiğinde ciddi bir saydamlık sorunu ortaya çıkmaktadır. Finansal araçların karmaşık olmasının yanında ortaya çıkan bir diğer eksiklik ise “asimetrik bilgi” olarak adlandırılan olgudur. Bu durumda, bilgi yatırımcılara, firmalara ve piyasadaki diğer aktörlere farklı hızlarda ve farklı biçimlerde ulaşmaktadır. Örneğin “insidertrading” (içerden öğrenenlerin ticareti) aslında bir tür asimetrik bilgidir. Yasalar yoluyla bu tür bilgilenmelerin önüne geçilmeye çalışılsa da kanun boşlukları nedeniyle asimetrik bilgilenme/bilgilendirme problemini tam olarak yok etmek mümkün değildir. Yapılan araştırmalar saydamlık eksikliği ne kadar çoksa finansal kriz çıkma olasılığının o kadar yüksek olduğunu göstermiştir²⁷.

Küresel kriz öncesinde yaşanan aşırı menkul kıymetleştirme süreci giderek karmaşıklaşan ve saydamlığı azalan yeni varlıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur²⁸. Bu dönemde yaşanan en büyük problemlerden biri bankaların ve araçların sahip olduğu

²⁶ Alantar, a.g.m., s.3.

²⁷ Alantar, a.g.m., s.3.

²⁸ Karaçor - Alptekin - Gökmenoğlu, a.g.e., s.158.

varlıkların türü, değeri ve hatta karşı tarafın ödeme riski hakkındaki şeffaflık eksikliğidir. Bu nedenle 2008 küresel krizinin altında yatan nedenlerden biri de asimetrik bilgidir. Türev ürünlerin tam olarak neyi içerdiğini bilmeyen ve balonlara dayalı bir saadet zinciri yarattığının farkına varamayan birçok kişi ve kurum daha fazla getiri elde etmek için bu ürünleri almaya yönelmiştir. Bu ürünlere yönelik talep artışı ise ürünlerin miktarının artmasına ve balonun giderek büyümesine neden olmuştur²⁹. Bu problemler özellikle Lehman Brothers gibi, türev diye adlandırılan karmaşık ticari sözleşmelere sahip şirketlerin iflasları sonucu ortaya çıkan riskin hesaplanmasını ve analiz edilmesini zorlaştırmıştır³⁰.

Kriz öncesi dönemde derecelendirme kuruluşları asimetrik bilginin kaynağı olmuşlardır. Derecelendirme, bir kuruluşun veya bir bireyin finansal yükümlülüklerini zamanında yerine getirip getiremeyeceğini tahmin etmek için kullanılan, firmanın veya bireyin geçmiş ve bugünkü nitel ve nicel verilerine dayanarak yapılan bir sınıflandırma sistemidir. Bu derecelendirmeyi yapan kuruluşlar hem borçlanma araçlarına hem de bu araçları ihraç eden kuruluşlara kredi derecesi veren bağımsız ve özel şirketlerdir. Yatırımcılar bu kuruluşlar sayesinde çok tanıdık olmadıkları piyasalar hakkında bilgi sahibi olmakta ve yatırımlarını onların verdikleri notlara göre yapmaktadırlar³¹. Küresel kriz öncesinde kredi derecelendirme kuruluşları menkul kıymetlere yanlış not vererek asimetrik bilginin oluşmasına yol açmışlardır.

Kredi derecelendirme kuruluşlarının değerlendirdiği ürünlerin %98'inin, bu değerlendirme için gereken ücretini ürünü ihraç eden taraf tarafından ödenmesi ve aralarında bir iş ilişkisinin bulunması bu kuruluşların objektif değerlendirme yapmasını engellemiştir. Çünkü iş ilişkilerini devam ettirmek isteyen kuruluşlar kredi derecelerini yüksek tutmak zorunda kalmışlardır³². ABD'de derecelendirme kuruluşları aralarındaki iş ilişkisinden dolayı ve sektörün giderek büyümesine güvenerek yeterli bilgiye sahip olmadan mortgage fonlarına yüksek notlar vermişlerdir. Bu durum yatırımcıların mortgage fonlarına talebini arttırmış ve fonların değeri hızla yükselmiştir. Ancak 2007 yılında mortgage kredilerinin bankalara geri ödenmesinde yaşanan problemler sonrasında derecelendirme kuruluşları, fonlar hakkında yeterli bilgi sahibi olmadan tüm mortgage fonlarına olumsuz notlar vermiştir. Bu da yatırımcıların paniğini arttırarak mortgage fonlarının elden çıkarılmasına yol açmıştır.

²⁹ Eğilmez, a.g.e., s.96.

³⁰ Eric Wasserstom, "On the Financial Crisis: It's Not Just Weak Oversight" The New York Times, 17 September 2008, http://campaignstops.blogs.nytimes.com/2008/09/17/on-the-financial-crisis-its-not-just-weak-oversight/?_r=0 (04.05.2015).

³¹ Özdemir, a.g.e., ss.227-229.

³² Özdemir, a.g.e., s.232.

Dolayısıyla gerçekte mali açıdan iyi durumda olan finansal kurumlar da ellerindeki mortgage fonlarını satamadıkları için likidite sıkıntısına girmişlerdir. Böylece 6 ay ile 1 yıl gibi kısa bir süre içerisinde tüm finansal sistemde likidite sıkışıklıkları, mevduat kaçışları ve kredi hacmi düşüşleri yaşanmış ve ekonomi finansal krize yakalanmıştır³³.

C. KÜRESEL EKONOMİK KRİZİN AVRUPA BİRLİĞİNE ETKİLERİ

Finansal piyasaların küreselleşmesi ile birlikte bir ülke ekonomisinde ortaya çıkan problemler diğer ülke ekonomilerini de etkileyebilmektedir. 2008 Eylül ayında ABD'nin en büyük yatırım bankaları arasında yer alan Lehman Brothers'ın iflasıyla patlak veren kriz kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alarak küresel çapta bir mali ve reel sektör krizine dönüşmüştür. Kriz mali piyasalar aracılığıyla önce gelişmiş sonra da gelişmekte olan ülkeleri etkisi altına almıştır. Krizin en olumsuz etkileri ABD'nin önemli ticaret ortağı olan ve finansal akımların karşılıklı olarak çok kuvvetli olduğu Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde görülmüştür³⁴.

Kriz Avrupa Birliğini finans kanalı, iç talep kanalı ve küresel ticaret kanalı olmak üzere üç kanaldan etkilemiştir³⁵.

1. Finans Kanalı

ABD ve Avrupa Birliği arasındaki finansal akımlar karşılıklı olarak güçlü olduğu için Avrupa ülkeleri bankalarının ellerinde, kriz öncesi dönemde, ABD finansal sektörüne ait hisse senetleri, tahviller ve türevleri bulunuyordu. Bu finansal araçların değerlerinin düşmesi hatta bazılarının değersiz hale gelmesi, Avrupa ülkeleri bankalarının bilançolarını bozarak bu bankaları da finansal kriz içine sokmuştur³⁶. Bankalarda ortaya çıkan bu bilanço bozulmaları nedeniyle Avrupa'da, özellikle İngiltere ve Euro bölgesinde çok fazla banka kayıpları yaşanmıştır. Bu durumda finansal sektörde tedirginlik başlamış, bankalar kredi sınırlamasına gitmiş, finansman imkânları daralmış ve bu da krizin şiddetinin artmasına neden olmuştur³⁷.

³³ Tarı - Eraslan - Bayraktar, a.g.m., ss.21-22.

³⁴ Akçay - Üngen, a.g.e., s.66.

³⁵ Mircan Yıldız Tokatlıoğlu ve Diğerleri, "2008 Krizi ve Avrupa Birliğine Etkileri", **Uluslararası Sempozyum: Maliye Politikasının Oluşturulmasında Parlamentonun Rolü; Bildiriler ve Makaleler**, Sivas, 2010, ss.221-222.

³⁶ Mükerrerem Hiç, **Küresel Kriz ve Türkiye**, Beykent Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s.17.

³⁷ Tokatlıoğlu, vd., a.g.m., s.221.

2. İç Talep Kanalı

Finansal sektörde tedirginlik başlayınca, borç verme şartlarının ağırlaştırılması ve varlık fiyatlarının da düşmesi ile birlikte hane halklarının varlıkları azalmış ve tasarruflar artmıştır. Buna bağlı olarak dayanıklı tüketim mallarına olan talep ve konut yatırımları azalmış bu da toplam talebi daraltıcı etki yaratmıştır³⁸.

3. Küresel Ticaret Kanalı

Küresel kriz nedeniyle, 2008 yılının son çeyreğinde dünya ticareti, yatırımların ve dayanıklı tüketim mallarına olan talebin azalmasıyla önemli ölçüde daralmıştır. Tahmin edilen seviyenin üzerinde gerçekleşen daralmanın temel sebebi olarak; sermaye yoğun mallara olan talebin düşmesi, ticaretin finansmanının sağlanamaması ve yavaşlayan ekonomik aktivitenin dünya ticaretine olumsuz etkisinin küreselleşme nedeniyle çok daha hızlı yayılması olarak gösterilebilir³⁹. Avrupa Birliği ile ABD arasındaki ekonomik entegrasyon seviyesinin yüksek olması, Avrupa Birliğinin ABD finansal krizinden küresel ticaret kanalı aracılığıyla diğer ülkelere göre daha fazla etkilenmesine neden olmuştur. Örneğin 2011 yılı için Avrupa Birliği ile ABD arasında Transatlantik ekonomisi, dünya GSMH'sinin % 54'ünü, alım gücünün de % 40'ını temsil ederek dünyanın en büyük ve en zengin pazarını oluşturmaktadır. Yine ABD ile Avrupa Birliği arasındaki uluslararası yatırımlar, dünyadaki doğrudan yabancı yatırım stokunun % 75'ini oluşturmaktadır. Ya da beklenenin aksine, ABD'nin sadece Hollanda'ya 2000 ile 2010 arasında yaptığı yatırımlar, aynı dönemde Çin'e yaptığı yatırımların 9 katı büyüklüğündedir. Dolayısıyla ABD ekonomisinin krize girmesi durumunda Amerika ile oldukça yoğun bir şekilde olan Avrupa'nın etkilenmesi çok normaldir⁴⁰.

Kriz, Avrupa Birliği ülkelerinin reel ekonomileri olumsuz etkileyerek bu ülkelerin GSYH'larında düşümlere neden olmuştur. 2007 yılında % 2,9 büyüyen AB ekonomisi 2008 yılında % 0,8 küçülmüştür. Bankacılık sektöründe yaşanan sorunların devam etmesi ve talepteki artışın sınırlı kalması gibi nedenlerle 2009 yılında da % 4,2 oranında gerilemiştir. Kriz süresince azalan yatırım, tüketim ve üretimin gerilemesiyle AB ülkelerinde işsizlik

³⁸ Tokatlıoğlu vd., a.g.m., s.221.

³⁹ Tokatlıoğlu vd., a.g.m., s.222.

⁴⁰ Daniel S. Hamilton – Joseph P. Quinlan, The Transatlantic Economy 2011: Annual Survey of Jobs, Trade and Investment between the United States and Europe, (Washington, DC: Center for Transatlantic Relations, 2011)'den aktaran Akçay - Güngen, a.g.e., s.103.

artmıştır. 2007 yılında % 7,5 olan işsizlik oranı, 2009 yılında % 18,8'e yükselmiştir. 2009 yılındaki ihracat ise bir önceki döneme göre % 16 daralmıştır⁴¹.

Avrupa Birliği ülkeleri küresel krizin ekonomileri üzerinde yarattığı olumsuz etkileri yok etmek veya önlemek amacıyla kriz karşıtı politikalar uygulamışlardır. Krizin başlangıç döneminde ulusal düzeyde önlemler alınırken, krizin şiddetlenmesi ile birlikte Birlik çapında önlemler alınmıştır. Bu kapsamda; bankaların sermaye yapılarının yeniden düzenlenmesi, bankalarının hisselerinin bir kısmının kamu mülkiyetine geçirilmesi, bankacılık sistemine sabit faiz oranı ile önemli miktarda borç verilmesi, devlet garantisi kapsamındaki mevduat sınırının yükseltilmesi, Avrupa Merkez Bankası'nın Euro cinsinden tahvil alımı, finansal piyasaların koordinasyon ve denetimine yönelik yasal düzenlemeler gibi finansal sistemdeki krizi çözmeye yönelik para politikası ve regülasyon şeklindeki önlemler hayata geçirilmiştir⁴². Bu önlemlerin yanı sıra birçok Birlik ülkesi reel ekonomide yaşanan durgunluğun önlenmesi veya hafifletilmesi için kamu harcaması artışları ve/veya özel tüketim ve yatırım harcamalarını arttırmak için vergi indirimi gibi ekonomiyi canlandırma programları uygulamışlardır.

Küresel finansal kriz Avrupa Birliği ülkelerinin bütçe açıklarını ve kamu borç düzeylerini de etkilemiştir. Birlik ülkelerinin uyguladığı ekonomiyi canlandırma programları kapsamındaki kamu harcama artışları ve vergi hasılatının yüksek olduğu konut ve inşaat sektöründe görülen daralmaların vergi gelirlerinde azalmaya yol açması bütçe açıklarına neden olmuştur. Bütçe açıklarında en yüksek artış Yunanistan, İngiltere, İrlanda ve İspanya'da gerçekleşmiştir. Bu dönemde %3'lük bütçe açığı /GSYH şeklindeki Maastricht kriterinin aşıldığı görülmüştür. Birlik ülkelerinin kamu borç düzeyinin yükselmesine sadece bütçe açıklarının artması değil, bankalara yapılan sermaye aktarımları ve garantilerin hibe edilmesi de neden olmuştur. Kamu borçları en fazla artan ülkeler İngiltere, İspanya, İrlanda ve Yunanistan olmuştur. Kamu borcu/GSYH oranının %60'ı geçmemesi gereken Maastricht kriteri yine bu dönemde birçok birlik ülkesi tarafından aşılmıştır⁴³.

Durgunluk nedeniyle vergi gelirlerinin azalması, resesyona karşı kamu harcamalarının arttırılması ve 2007 sonrasında bazı bankaların devlet tarafından kurtarılması gibi nedenlerle borçlanma gereksinimi artan Avrupa Birliği ülkeleri fon bulmak için finansal piyasalara

⁴¹ Feride Bakar - Mircan Yıldız Tokatlıoğlu, "Küresel Finansal Kriz Sürecinde Avrupa Birliği Vergi Politikaları", **Maliye Dergisi**, Sayı:163, Temmuz-Aralık 2012, s.483.

⁴² Ekrem Erdem - M. Fatih İlgün, "Küresel Kriz Sonrası Finansal Piyasalara Yönelik Politikaların Yönetiminde Maliye ve Para Politikalarının Uyumu", **28. Maliye Sempozyumu**, Antalya, 22-26 Mayıs 2013, s.75.

⁴³ Bakar - Tokatlıoğlu, a.g.m., ss.483-484.

yönelmişlerdir. Bu dönemde birlik ülkeleri, likiditenin sınırlı olması nedeniyle fon bulmakta zorluk çekmişler ve tahvil faizleri artmaya başlamıştır. Bu durum spekülasyona neden olmuş ve bu ülkelerin devlet tahvil fiyatlarında ciddi düşüş yaşanmıştır. Spekülatörler özellikle, sürekli yüksek tutarda cari açık veren ve küçük bir devlet tahvil piyasasına sahip Yunanistan üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu dönemde Yunanistan'ın ulusal hesaplarda usulsüzlük yaptığı anlaşılmış, bu durum Yunan hükümetine olan güvenilirliği azaltmış ve Yunanistan bir borç krizinin içine girmiştir. Bu kriz yüksek borç oranlarına sahip diğer çevre ülkelere hatta İngiltere'ye olan spekülatif atakları başlatmış ve Avrupa Birliği'nin borç krizine neden olmuştur⁴⁴. Bu kriz günümüzde de halen aşılabilmiş değildir.

II. KÜRESEL EKONOMİK KRİZ VE TÜRKİYE

Ülkelerin küresel ekonomik krizden hangi ölçüde etkilendiği, bu ülkelerin mevcut ekonomik yapılarına ve krize karşı uyguladıkları politikalara bağlı olarak değişmektedir. Türkiye'nin 2001 krizinden farklı olarak; Küresel kriz döneminde 2001 krizinden sonra uyguladığı sıkı maliye politikası nedeniyle kamu maliyesinde sıkıntılar yaşamaması ve bankaların sermaye yapılarının güçlü olması kriz karşıtı politikalar uygulamasına olanak sağlamıştır. Türkiye'deki bankalar kanunen yabancı bankalara ait menkul kıymet ve türevlerini satın alamadığı için, gelişmiş ülkelerin yaşadığı ve ABD'deki finans sektöründe kıymetli kâğıtların değer kaybetmesinden kaynaklanan bir sorunu Türkiye yaşamamıştır. Ancak Türkiye krizden doğrudan etkilenen ülkelerle olan ticari ve finansal ilişkileri ile geleceğe yönelik olumsuz beklentiler ve piyasalarda oluşan güvensizlik sonucunda iç ve dış talepte görülen daralma ülke ekonomisini olumsuz etkilemiştir⁴⁵. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda Türkiye'de büyüme oranı düşmüş, dış ticaret hacmi daralmış, işsizlik artmış ve kamu maliyesi olumsuz etkilenmiştir. Çalışmanın bu kısmında krizin Türkiye'nin makroekonomik göstergeler ve kamu maliyesi üzerindeki etkileri ele alınacaktır.

A. TÜRKİYE'NİN KÜRESEL KRİZDEN ETKİLENME KANALLARI

Küresel kriz Türkiye ekonomisini genel olarak dört kanaldan etkilemiştir. Bu kanalları; dış talepte daralma (dış ticaret kanalı), iç ve dış kredi kaynaklarında azalış, yabancı portföy yatırımlarında düşüş, yatırımcı ve tüketici güvenindeki azalışa bağlı olarak iç talep azalışı olarak sayabiliriz. Krizin Türkiye'ye taşınmasında önemli olan bu kanalların birbiriyle

⁴⁴ Numan Emre Ergin, "Hasta Adam Avrupa: Avrupa Birliğinde Borç Krizinin Sistemsel Nedenleri", **Vergi Dünyası**, Sayı:382, Haziran 2013, s.99.

⁴⁵ Karaca, a.g.e., s.272.

etkileşim içinde olduğu ve birinin diğerini tetiklediği görülmektedir. Örneğin, ihracattaki azalış içerde üretimin düşmesine neden olmakta, buna bağlı olarak istihdamda azalış ortaya çıkmaktadır. Bu durum aynı zamanda iç talebin de azalması anlamına gelmektedir. Bir diğer etki, ihracattaki azalış ülke içindeki üreticilerin borç ödeme kabiliyetleri açısından bir güvensizliğe neden olmakta, kredi verme koşullarını ağırlaştırmaktadır. Bu durum da üretimin daha fazla daralmasına sebep olmaktadır⁴⁶.

Küresel krizin Türkiye ekonomisine bulaşmasını sağlayan en önemli kanallardan biri dış ticaret kanalıdır. 2008 Krizi Türkiye açısından 1994, 1998-1999 ve 2001 krizlerinden farklı olarak ihraç ettiğimiz mallara olan dış talepte önemli ölçüde bir düşüşe yol açmıştır. Bu kriz döneminde ekonomiler küresel düzeyde küçüldüğü için, küresel gelir düzeyi düşmüştür. Küresel gelir düzeyinin düşmesi talebi düşürücü etki ortaya çıkarmıştır.⁴⁷ Dünya ticaret hacmi 2008'de %15,4 büyürken, küresel krizin etkisiyle 2009 yılında %22,8 oranında sert bir düşüş yaşamıştır. Bu durum öncelikle ihracata yönelik üretim yapan sektörlerde daralma yaşanmasına sebep olmuştur⁴⁸.

Türkiye'nin dış talep kanalından önemli ölçüde etkilenmesinin bir sebebi; ihracat yaptığı ülkelerin krizden en çok etkilenen ülkeler olmasıdır. Türkiye'nin ihracat hacminin neredeyse yarısı Avrupa Birliği üyesi ülkelerle yapılmaktadır. Küresel krizin kendisini en sert biçimde hissettirdiği bölgenin Avrupa kıtası olması ve AB'nin 2009 yılında %4,2 oranında küçülmesi Türkiye'nin ihracatını olumsuz etkilemiştir. Çünkü AB ülkelerinde yaşanan durgunluk, dış talebin daralmasına, bu ise Türkiye'nin AB pazarına mal satamamasına neden olmuştur⁴⁹. Türkiye'nin ihracatının olumsuz etkilenmesinin bir diğer nedeni ise döviz kurlarında yaşanan artış nedeniyle ithalatın pahalılaşmasıdır. Çünkü Türkiye imalat sanayi ve özellikle ihracatı, ithalata büyük ölçüde bağımlılık göstermektedir. Bu sebeple kriz nedeniyle ortaya çıkan kur artışı ithal girdi maliyetlerini arttırarak rekabet gücünü önemli oranda azaltmış ve ihracatı olumsuz etkilemiştir⁵⁰.

Küresel krizde Türkiye'yi etkileyen bir diğer kanal kredi kanalıdır. Küresel kriz, finans sistemini çökme noktasına getirmiş, birçok banka batmış, kalanların büyük kısmı da

⁴⁶ Serdar Altınok, Fatih Çelik ve Oktay Aktürk, "2008 Küresel Ekonomi Krizinin Türkiye Ekonomisine İletim Kanalları ve İmalat Sanayine Etkileri", ", **Küresel Ekonomik Kriz ve Finansal Kriz Türkiye Ekseninde Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, Ed. Murat Çetinkaya, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2011 s.190.

⁴⁷ Özatay, a.g.e., s.144.

⁴⁸ Osman Nuri Aras, "Türkiye'ye Makro Ekonomik Etkileri Bakımından 2008 Küresel Krizi", **Finans Politik& Ekonomik Yorumlar**, C.47, S.550, 2010, s.8.

⁴⁹ Mustafa Kutay, "Küresel Finansal Krizin Türk Ekonomisine Etkileri: Türkiye'nin Kalkınması Ötünde Engel mi, Fırsat mı?", **Stratejik Boyut**, Ağustos-Eylül-Ekim 2009, s.59.

⁵⁰ Altınok - Çelik - Aktürk, a.g.m., s.191.

önemli miktarda zarara uğramışlardır. Bu durum finansal kurumlar arasında güveni ortadan kaldırmış, belirsizlik son derece artmış ve ülkeler arası sermaye akımları önemli miktarda azalmıştır⁵¹. Bu dönemde Türkiye bankalarında 2001 krizinde olduğu gibi yapısal bozukluk yaşanmamıştır. Ancak sendikasyon kredilerinde ve döviz cinsinden borçlanmada zorluk yaşadıkları için bankaların dışarıdan elde ettiği fonlar azalmıştır. Çünkü Türkiye’de hem bankalar hem de şirketler, dışarıdaki batmış veya bilançosu önemli miktarda zarara uğramış bankalardan kredi kullanmışlardır. Bu kanalın kapanması yurt içi kredilerin hacmini daraltıcı etki yaratmıştır⁵². Yurt içi kredi hacminin daralması yatırımların azalmasına neden olmuştur. Yatırımların azalması ise üretimin ve dolayısıyla işsizliğin artmasına yol açmıştır.

Krizin Türkiye ekonomisini etkilediği bir diğer kanal ise yatırım kanalıdır. Türkiye’nin sermaye açığının karşılanmasında önemli bir yere sahip olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve portföy yatırımları krizin ortaya çıkardığı belirsizlik şartlarında azalış göstermiştir. Türkiye’nin de aralarında bulunduğu gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye hareketleri önemli miktarda düşmüştür. 2007 yılında 1.285 milyar dolar ile zirveye ulaşan bu sermaye akımı 2008-2009 yılında önemli miktarda düşerek 600 milyar dolar civarına gerilemiştir. 2010 ve 2011 yıllarında 850 milyar civarına yükselmekle birlikte, yabancı sermaye akımlarının gelişmekte olan ülke ekonomilerine yönelen düzey kriz öncesi düzeyi yakalayamamıştır⁵³.

Bu dönemde Türkiye’ye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında da önemli miktarda düşüş olmuştur. Doğrudan yabancı yatırımlarda yaşanan düşüşün nedeni ihracatta yaşanan düşüşün nedeni ile aynıdır. Çünkü Türkiye ihracatının yarısına yakınına Avrupa’ya yaptığı gibi Türkiye’ye son yıllarda yapılan yatırımın da %60’ından fazlası Avrupa’dandır. Avrupa genelinde birçok bankanın arka arkaya batması ile reel sektöre verilen kredi hacminin daralması, koşulların sıkılaştırılması sonucunda reel sektörde “hayatta kalma” stratejileri uygulamaya yönelmiştir. Bu durum Türkiye gibi ülkelere yönelik yatırım planlarının askıya alınmasına ve doğrudan yabancı yatırımların kesintiye uğramasına neden olmuştur⁵⁴.

Krizin Türkiye’ye taşınmasına neden olan son kanal ise artan risk algılamasının üretici ve tüketici güvenini azaltması sonucunda yatırımcı ve tüketici davranışlarının olumsuz etkilenmesidir. Bu dönemde yaşanan belirsizlik sonucunda ilk olumsuz etkilenen kalem özel yatırım harcamaları olmuştur. Aynı dönemde ve ortamda tüketici psikolojisi ve dolayısıyla

⁵¹ Özatay, a.g.m., s.146.

⁵² TEPAV, “2007-08 Küresel Finans Krizi ve Türkiye: Etkiler ve Öneriler”, Politika Notu, 2009, s.4.

⁵³ Altınok - Çelik - Aktürk, a.g.m., s.199.

⁵⁴ Kutay, a.g.e., ss.60-61.

bekleyişleri olumsuz etkilenmiş ve dayanıklı tüketim mallarında hızlı bir daralma yaşanmıştır⁵⁵.

B. KÜRESEL EKONOMİK KRİZİN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

Küresel ekonomik kriz, Türkiye ekonomisini ekonomik büyüme, işsizlik, enflasyon, dış ticaret ve cari açık, vergi gelirleri, bütçe açığı ve kamu borçlanması üzerinden etkilemiştir.

1. Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi

Ekonomik büyüme en önemli makroekonomik başarı göstergelerinden biridir. Çünkü ekonomik büyüme, reel ekonominin hangi hızda ve hangi yönde değiştiğini gösterir. Bir krizin etkilerini görebilmek için ilk olarak ekonomik büyüme verilerini karşılaştırmak gerekmektedir⁵⁶. Aşağıdaki tablo 1 bu verileri ortaya koymaktadır.

Tablo 1: 2000-2014 Yılları İtibariyle Türkiye'nin GSYH'daki Değişimi

Yıllar	GSYH (BİN TL)	GSYH Değişim (%)
2000	72.436.398	6,8
2001	68.309.352	-5,7
2002	72.519.831	6,2
2003	76.338.192	5,3
2004	83.485.590	9,4
2005	90.499.731	8,4
2006	96.738.320	6,9
2007	101.254.625	4,7
2008	101.921.730	0,7
2009	97.003.114	-4,8
2010	105.885.644	9,2
2011	115.174.724	8,8
2012	117.625.021	2,1
2013	122.556.461	4,2
2014	126.069.789	2,9

Kaynak: TÜİK

⁵⁵ Tepav, a.g.e., s.4.

⁵⁶ Hakan Yetkiner - H. Emrah Karagöz, "Küresel Krizin Türkiye Ekonomisine Yansımaları", **Zor zamanlarda İktisat**, Ed. Gökçer Özgür - Hakan Yetkiner, Efil Yayınevi, Ankara, 2011, s.65.

Tablodan 1'den görüldüğü üzere Türkiye ekonomisi 2000-2014 yılları arasında büyüme açısından inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. 2001 yılında yaşadığı finansal kriz nedeniyle %5,7 küçülme yaşamıştır. 2002 yılından sonra Türkiye'de siyasi istikrarın sağlanması ve dünya ekonomisindeki olumlu şartlar sayesinde Türkiye ekonomisi 2008 yılına kadar yüksek büyüme oranları elde etmiştir.

Bu dönemde yüksek büyümeyi sağlayan unsurların başında dünyada hâkim olan iktisadi konjonktürün olumlu etkilerine bağlı olarak likidite bolluğu yaşanması ve likidite bolluğunun yatırımcıların risk alma iştahlarını olumlu etkilemesi gelmektedir. Bu dönemde uluslararası sermaye akımları hemen hemen tüm dünyada serbest hale gelmiş ve yüksek getiri imkânı değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte, 2001 yılında yaşanan krizin etkileri İMF desteği ile düzeltilmeye çalışılmış, Türk Bankacılık Sektörü güçlü bir yapıya kavuşturulmuş, AB ile üyelik müzakerelerinin başlaması olumlu bir hava oluşturmuştur. Bu olumlu hava ve Türkiye'de uygulanan yüksek faiz oranları Türkiye'ye Uluslararası piyasadan önemli ölçüde yabancı sermaye yatırımı çekmiştir. Böylece yabancı kaynak sıkıntısını aşan Türkiye'de yatırımlar artmış ve küresel sermayeye dayalı yüksek büyüme oranları elde edilmiştir⁵⁷. Ancak küresel krizin etkisiyle başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerin finansal kuruluşları büyük zararlara uğramış ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere sermaye çıkışı başlamıştır. Bu durum ekonomik büyümesi dış kaynağa ve dış ekonomik konjonktüre bağlı Türkiye'nin büyümesini olumsuz etkilemiştir⁵⁸.

Türkiye ekonomisinde büyümeyi olumsuz etkileyen diğer bir faktör, kriz nedeniyle dünya ticaret hacminin daralması sonucu dış talebin gerilemesidir. Bu daralma ihracata dayalı büyüme stratejisi uygulayan Türkiye'nin ihracatının azalmasına neden olmuştur. Özellikle ihracata dayalı üretim yapan sektörlerde önemli ölçüde üretim kayıpları yaşanmıştır. Bu konuya örnek olarak ihracatın önemli bir bölümünü oluşturan imalat sanayini gösterebiliriz. Türkiye'nin IMF programları çerçevesinde uyguladığı yüksek reel faiz-düşük kur-aşırı değerli TL politikası sonucu, imalat sanayi, dolar karşılığı ucuz girdi ile üretip ve aynı zamanda pahalı Euro ile AB'ye ihracat yapıyordu. Kriz nedeniyle hem döviz kurlarının yükselmesi girdi maliyetlerini yükseltmiş hem de ihracatın büyük bölümünün yapıldığı AB ülkelerinin talebi azalmıştır. Böylece imalat sanayinin etkilenme düzeyi artmıştır⁵⁹. Bu durum, Küresel

⁵⁷ Ahmet Fazıl Özsoylu, "Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri", **Güncel Mali ve Ekonomik Sorunlar**, Ed. Ahmet Fazıl Özsoylu - Neşe Algan, Karahan Kitapevi, Adana, 2011, s.135; Eğilmez, a.g.e., s.139.

⁵⁸ Zafer Yükseler, " Türkiye'de Kriz Dönemlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Ödemeler Dengesi Uyumu", **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını**, Ankara, 2009, s.52.

⁵⁹ Altınok - Çelik - Aktürk, a.g.m, s.191.

krizin ekonomi üzerinde belirsizliğin iç talebi azaltmasıyla birleşince GSYH gerilemeye başlamıştır. Tablo 2’de görüldüğü gibi 2008 yılının birinci çeyreğinde bir önceki yıla göre %7 büyüme gösteren Türkiye ekonomisi ikinci ve üçüncü çeyrekte büyüme hızı önemli ölçüde yavaşlayarak sırasıyla %2,6 ve %0,9 olarak gerçekleşmiştir. Krizin etkilerinin iyice hissedildiği dönemler olan 2008’in dördüncü çeyrekte %7, 2009’un birinci çeyreğinde %14,7, 2009’un üçüncü çeyreğinde %7,8 ve 2009’un üçüncü çeyreğinde %2,8 küçülme yaşayan Türkiye ekonomisi 2009’un son çeyreğinden itibaren tekrar toparlanma eğilimine girerek bir önceki döneme göre %5,9 oranında büyümüştür. Ancak ilk üç çeyrekte yaşadığı önemli küçülmeler nedeniyle 2009 yılı sonunu %4,8 küçülmeye kapatmıştır.

Tablo 2: Sabit Fiyatlarla Türkiye’deki GSYH’nın Değişimi

YILLAR	GSYH SABİT(1998)FİYATLARLA (BİN TL) DÖNEMLİK	GSYH-SABİT (1998) FİYATLARLA GELİŞME HIZI* (%)
2008-1	24.445.513	7
2008-2	25.226.374,6	2,6
2008-3	28.009.691,8	0,9
2008-4	24.240.150,5	-7
2009-1	20.842.792	-14,7
2009-2	23.267.231,3	-7,8
2009-3	27.233.059,8	-2,8
2009-4	25.660.031,4	5,9

Kaynak: TÜİK

2009 yılında yaşadığı ciddi bir küçülmeden sonra Türkiye 2010 yılından sonra tekrar büyüme sürecine geçmiştir. 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla %9,2 ve %8,8 büyüyen Türkiye dünyanın en hızlı büyüyen ekonomileri arasında yer almıştır. Bu dönemdeki büyümenin iki nedeni vardır. Birincisi, kredi piyasalarını tekrar çalışır hale getirmek için gelişmiş ülkelerin faiz oranlarını düşürmesi, yüksek getiri arayışındaki sermayenin yeniden gelişmekte olan ülkelere gitmesine neden olmuştur. Bu durumdan Türkiye’de faydalanmış ve büyüme hızını arttırmıştır⁶⁰. İkincisi, bu dönemdeki yüksek büyüme hızlarının bir önceki dönemin yüksek

⁶⁰ Akçay - Güngen, a.g.e., ss.190-191.

küçülme oranlarının telafisi niteliğinde olmasıdır⁶¹. 2012 yılından sonra büyüme hızlarında yaşanan düşüşün nedeni ise AB ülkelerindeki daralma ve hükümetin kredi genişlemesini sınırlandırarak bunun yol açtığı cari açık sorununa karşı önlem almasıdır⁶².

2. İşsizlik Üzerindeki Etkileri

Küresel krizin Türkiye'yi en çok etkileyen alanlardan biri de işsizliktir. Küresel düzeyde yaşanan durgunluk Türkiye'de üretimin azalmasına yol açmıştır. Üretim azalışına bağlı olarak birçok firma işçi çıkarmak zorunda kalmıştır. Özellikle ihracata dayalı üretim yapan otomotiv, tekstil ve beyaz eşya gibi sektörler krizden daha çok etkilendiği için bu sektörden işçi çıkarmalar daha fazla olmuştur.

Aşağıdaki Tablo 3, krizin işsizlik üzerindeki etkisinin 2008 Eylül ayından itibaren kendini göstermeye başladığını ortaya koymaktadır. Söz konusu ayda 9,8 olan işsizlik oranı 2009 yılının şubat ayına kadar yükselmeye devam etmiş ve önemli ölçüde artarak %14,8 seviyesine yükselmiştir. Bu aydan sonra düşmeye başlamasına rağmen 2009 yılı işsizlik oranı %13,1 olarak, yüksek bir oranda, gerçekleşmiştir. Tablo 4'te görüldüğü üzere 2008 yılında 2.295.000 olan işsiz sayısı 2009 yılında 3.095.000'e yükselmiştir. Türkiye'de kayıt dışı istihdam oranı yüksek olduğu için krizin işsizlik üzerindeki olumsuz etkisinin mevcut verilerden daha kötü olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 3 : Türkiye'de 2008 ve 2009 İtibariyle Türkiye'de Aylara Göre İşsizlik Oranı

Yıllar	İşsizlik Oranı (%) (Aylık)	Yıllar	İşsizlik Oranı (%) (Aylık)
2008-5	8,4	2009-3	14,7
2008-6	8,7	2009-4	13,8
2008-7	9,1	2009-5	12,7
2008-8	9,3	2009-6	12,2
2008-9	9,8	2009-7	12,1
2008-10	10,3	2009-8	12,6
2008-11	11,6	2009-9	12,5
2008-12	12,7	2009-10	12,2
2009-1	14,1	2009-11	12,2
2009-2	14,8	2009-12	12,6

Kaynak: TÜİK

⁶¹ Yetkiner - Karaoğuz, a.g.m., s.68.

⁶² Akçay - Güngen, a.g.e., s.191.

İşsizlik sorunu Türkiye’de küresel krizden önce de var olan bir sorundur. Fakat küresel kriz bu sorunu daha da derinleştirmiştir. Türkiye ekonomisi 2002-2006 yılında yüksek bir büyüme hızı yakalamasına rağmen işsizlik oranında bir azalma yaşanmamıştır. 2005 yılında işsizlik oranı %9,5 iken 2006 yılında %9 olarak gerçekleşmiştir. Bunun nedeni olarak; Türkiye’deki hızlı nüfus artışı ve yeteri kadar yeni istihdam alanı yaratacak yatırımların yapılmaması belirtilebilir.

Tablo 4 : Yıllara Göre Türkiye’de İstihdam Verileri

Yıllar	İşsizlik Oranı (%)	İşsiz Sayısı (Bin)	İstihdam (Bin)
2005	9,5	2.058	19.633
2006	9,0	1.980	19.933
2007	9,2	2.044	20.209
2008	10,0	2.295	20.604
2009	13,1	3.095	20.615
2010	11,1	2.737	21.858
2011	9,1	2.328	23.266
2012	8,4	2.204	23.937
2013	9,0	2.445	24.601
2014	9,9	2.853	25.933

Kaynak: TÜİK

Gelişmiş ülkelerin, küresel krizin olumsuz etkilerini yok etmek veya azaltmak amacıyla uyguladığı para politikalarıyla birlikte Türkiye’ye tekrar yabancı sermaye gelmeye başlamış ve bu durum ekonomik büyümeye olumlu yansımıştır. 2010 yılından sonra ekonomide başlayan toparlanma ile birlikte işsizlikte de düşüş gözlenmiştir. 2009 yılında %13,1 olan işsizlik oranı 2012 yılında %8,4’e düşmüştür. Ancak söz konusu yılda Türkiye’nin en büyük ihracat pazarı olan AB’de borç krizinin patlak vermesi üretimin azalmasına ve böylece işsizlik oranının tekrar artmasına neden olmuş ve 2014 yılında işsizlik oranı %9,9’a yükselmiştir.

3. Enflasyon Üzerindeki Etkisi

Küresel krizin etkilediği Türkiye ekonomisinin makroekonomik göstergelerden biri de enflasyon oranlarıdır. 2007 yılının ortasında gelişmiş ülkelerin finans piyasalarında likidite sıkışıklığı olarak ortaya çıkan kriz, 2008 yılında gelişmekte olan ülkelerde de kendini belirgin olarak hissettirmeye başlamıştır. Gelişmekte olan ülkelerden hızlı bir sermaye çıkışı yaşanması birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de yerel para birimlerinin önemli ölçüde değer kaybetmesine neden olmuştur⁶³. Sermaye çıkışına ek olarak 2007 ve 2008’in ilk yarısında petrol ve emtia fiyatlarında görülen artışlar üretim açısından dışa bağımlı Türkiye’nin enflasyonunu arttırıcı etki yaratmıştır. Aşağıda Tablo 5’ten görüleceği üzere 2007 yılında %8,4 olan yıllık TÜFE 2008 yılında artarak %10,1’e yükselmiştir.

Tablo 5 : Türkiye’de TÜFE’nin Yıllık Değişimi

YILLAR	TÜFE YILLIK DEĞİŞİM (%)	Y.İ ÜFE YILLIK DEĞİŞİM (%)
2005	7,7	2,7
2006	9,7	11,6
2007	8,4	5,9
2008	10,1	8,1
2009	6,5	5,9
2010	6,4	8,9
2011	10,5	13,3
2012	6,2	2,5
2013	7,4	7,0
2014*	9,4	8,1

Kaynak: Yıllık Ekonomik Rapor, 2014

Ancak 2008 yılının son çeyreğinden itibaren küresel durgunluk nedeniyle toplam talepte ve emtia fiyatlarında yaşanan düşüş tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de enflasyon oranlarının düşmesine neden olmuştur. Türkiye’de finans sektörünün görece sağlam yapısına rağmen, ihracatın ağırlıklı olarak dış konjonktüre hassas ürünlerden oluşması, üretimin küresel kredi koşullarına duyarlı yapısı ve kriz dönemine yüksek kapasite düzeyiyle girilmiş olması iktisadi faaliyetlerdeki daralmayı derinleştirmiştir. Sıkılaştıran finansal koşullar, artan belirsizlik ortamı, ihtiyat amaçlı tasarruf eğilimi ve krizin işsizliği arttırıcı etkisiyle birlikte iç

⁶³ Durmuş Yılmaz, “Küresel Mali Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri: Nasıl Başladı, Hangi Aşamadayız?”, **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayınları**, Ankara, 2009, s.7.

talepte de keskin bir düşüş yaşanması enflasyon oranlarının düşmesine katkıda bulunmuştur⁶⁴. Böylece 2008 yılında %10,1 olan enflasyon oranı 2009 yılında yaklaşık 4 puan düşerek %6,4'e gerilemiştir. Enflasyon istenmeyen bir olgu olduğu için Küresel kriz enflasyon oranı açısından Türkiye'ye olumlu yansımış diyebiliriz.

4. Dış Ticaret ve Cari Açık Üzerindeki Etkisi

Küresel kriz etkisini en çok dış ticaret üzerinde göstermiştir. Küresel düzeyde yaşanan durgunluk nedeniyle 2000'li yılların başından itibaren sürekli artan Türkiye'nin dış ticaret hacminde 2009 yılında ciddi bir azalma meydana gelmiştir. Tablo 6'dan görüleceği gibi 2008 yılında 333.991 milyon dolar olan dış ticaret hacmi 2009 yılında 90.920 milyon dolar azalarak 243.071 milyon dolar'a gerilemiştir. Böylece 2009 yılındaki dış ticaret hacmi 2008 ve 2007 yıllarının gerisinde kalmıştır. Türkiye'nin ihracat rakamlarına baktığımızda dış ticaret hacmine paralel olarak 2000'li yılların başından itibaren artmaya başlayan ihracat rakamlarında kriz etkisiyle ciddi bir azalma yaşanmıştır. 2006 yılında %16,4; 2007 yılında %25,4; 2008 yılında %23,1 artan ihracat 2009 yılında %22,6 düşüş yaşamıştır. Küresel krizin etkisiyle Türkiye'nin ithalatı da ihracatı gibi önemli ölçüde azalarak 2009 yılında bir önceki yıla göre %30,2 gerileme göstermiştir.

⁶⁴ TCMB, Enflasyon Raporu III, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/443f72b0-1f42-4781-a3a5-ba9476b09bff/enf-temmuz2009.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=443f72b0-1f42-4781-a3a5-ba9476b09bff> (E.T. 19.05.2015), s.3.

Tablo 6 : Türkiye’de Toplam Dış Ticaret-Yıllık (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	Değ. (%)	İthalat	Değ. (%)	Denge	Hacim	İhr./İth.
1993	15.345	-	29.428	-	-14.083	44.773	52,1
1994	18.106	18,0	23.270	-20,9	-5.164	41.376	77,8
1995	21.637	19,5	35.709	53,5	-14.072	57.346	60,6
1996	23.224	7,3	43.627	22,2	-20.402	66.851	53,2
1997	26.261	13,1	48.559	11,3	-22.298	74.820	54,1
1998	26.974	2,7	45.921	-5,4	-18.947	72.895	58,7
1999	26.587	-1,4	40.671	-11,4	-14.084	67.258	65,4
2000	27.775	4,5	54.503	34,0	-26.728	82.278	51,0
2001	31.334	12,8	41.399	-24,0	-10.065	72.733	75,7
2002	36.059	15,1	51.554	24,5	-15.495	87.613	69,9
2003	47.253	31,0	69.340	34,5	-22.087	116.593	68,1
2004	63.167	33,7	97.540	40,7	-34.373	160.707	64,8
2005	73.476	16,3	116.774	19,7	-43.298	190.251	62,9
2006	85.535	16,4	139.576	19,5	-54.041	225.111	61,3
2007	107.272	25,4	170.063	21,8	-62.791	277.334	63,1
2008	132.027	23,1	201.964	18,8	-69.936	333.991	65,4
2009	102.143	-22,6	140.928	-30,2	-38.786	243.071	72,5
2010	113.883	11,5	185.544	31,7	-71.661	299.428	61,4
2011	134.907	18,5	240.842	29,8	-105.935	375.749	56,0
2012	152.462	13,0	236.545	-1,8	-84.067	389.024	64,5
2013	151.803	-0,4	251.661	6,4	-99.858	403.464	60,3
2014	157.620	3,8	242.177	3,8	-84.557	399.797	65,1

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Tablo 7’den görüleceği üzere Türkiye’nin dış ticaretinin önemli bir bölümünü gerçekleştirdiği AB ülkelerinin krizden yüksek oranda etkilenen ülkeler olmasının, dış ticaret hacminin daralmasında önemli bir payı vardır. 2009 yılında AB’ye yaptığımız ihracat bir önceki yıla göre %25,8 azalırken AB’den yaptığımız ithalat bir önceki yıla göre %24 gerilemiştir.

Tablo 7 : Türkiye’nin AB Ülkeleri ile İhracat-İthalat Oranları(%)

Yıllar	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
İhracat	56,5	56,3	56,6	48,3	46,2	46,5	46,4	39,0	41,5	43,5
İthalat	45,2	42,6	40,3	36,9	40,2	39,0	38,0	37,1	36,7	36,7

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Türkiye’nin dış ticaret açığı 2001 yılından küresel krizin etkisini gösterdiği 2009 yılına kadar sürekli artış göstermiştir. 2001 yılında 10.065 milyon dolar olan dış ticaret açığı 2008 yılında 69.936 milyon dolara yükselmiştir. Bunun nedeni 2001 krizinden sonra alınan

politika tedbirleri ile kur belirsizliğinin azalması ve sıcak para girişleri ile değerlendirilen TL'nin uluslararası piyasalarda rekabet gücünü engellemesidir. Krizle birlikte sınırlı da olsa sermaye çıkışlarının yaşanması TL'nin değer kaybetmesine neden olmuş böylece dış ticaret kısmen ihracat lehine dönmüştür⁶⁵. Bu dönemde yaşanan ithalattaki gerileme, ihracattaki gerilemeden daha fazla olmuş ve dış ticaret açığı bir önceki yıla göre 31.150 milyon dolar gerileyerek 38.786 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin dış ticaret verileri incelendiğinde dikkat çeken bir diğer nokta ithalatın ihracatı karşılama oranlarıdır. Tablodan 6'dan görüldüğü üzere bu oran 2000'li yıllarda %60 düzeyindedir. Ancak Türkiye'nin kriz yaşadığı yıllar olan 2001 ve 2009 yıllarında söz konusu oran artış göstermiş ve %70 seviyesinin üzerine çıkmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı 2001 yılında %75,7 olurken 2009 yılında %72,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu artışlar Türkiye'de, kriz dönemlerinde, ticaret hacmindeki gerilemeler ile ithalattaki gerilemelerin yüzdesel olarak ihracattaki gerilemelerden daha fazla olduğunu göstermektedir.

1970'li 80'li ve 90'lı yıllarda bütçe açığı sorunu bulunan Türkiye 2000'li yıllardan sonra bu sorunu aşmış fakat cari açık problemi başlamıştır. 2000'li yıllardan sonra artan sermaye hareketleriyle ülkeye bol miktarda döviz girerek TL ucuzlamış ve ithalat artmıştır. Artan ithalat cari açığın giderek büyümesine ve böylece Türkiye ekonomisinin giderek kırılgan hale gelmesine neden olmuştur. Hükümet ithalde alınan vergilerle bütçe açığını kapattığı için bu dönemde cari açığı görmezden gelmiştir⁶⁶.

Tablo 8 : Türkiye'de Cari İşlemler Dengesi

Yıllar	Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)	Cari İşlemler Dengesi/GSYH(%)
2005	-21.449	-4,5
2006	-31.836	-6,0
2007	-37.781	-5,8
2008	-40.372	-5,4
2009	-12.124	-2,0
2010	-45.420	-6,2
2011	-75.082	-9,7
2012	-48.497	-6,2
2013	-65.068	-7,9
2014 (Tahmini)	-46.015	-5,7

Kaynak: Yıllık Ekonomik Rapor, 2014

⁶⁵ Özsoylu, a.g.e., s.105

⁶⁶ Eğilmez, a.g.e., s.136.

Bu dönemde Türkiye’de cari açığın artmasına neden olan temel neden dış ticaret açığıdır. 2000’li yıllardan küresel krizin kendini hissettirdiği 2009 yılına kadar giderek artan dış ticaret açıkları cari açığın da artmasına neden olmuştur. 2002 yılına 626 milyon dolar olan cari açık 2008 yılında 40.372 milyon dolara yükselmiştir. Yine 2002 yılında cari açığın GSYH’ya oranı %0,3 iken 2008 yılında bu oran %5,4’e yükselmiştir. Küresel durgunluk nedeniyle dış ticaret hacminde 2009 yılında yaşanan gerileme cari açık üzerinde de kendini göstermiş ve söz konusu yılda cari açık 12.124 milyon dolara gerilerken cari açığın GSYH’ya oranı %2 olarak gerçekleşmiştir.

5. Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi

Ekonomik büyüme ile vergi gelirleri arasında doğru orantılı bir ilişki bulunmaktadır. Ekonomik büyüme dönemlerinde vergi gelirleri artmakta buna karşın ekonomide daralma yaşandığında vergi gelirleri azalmaktadır. Özellikle Türkiye gibi vergi gelirlerinin yaklaşık %70’inin dolaylı vergilere yani harcamalara bağlı olduğu bir ülkede harcamalardaki bir azalma (yani büyümedeki bir düşüş) vergi gelirlerini azaltmıştır⁶⁷.

Kriz döneminde vergi gelirlerinin azalmasına neden olan bir diğer neden küresel krizin olumsuz etkilerini en aza indirmek veya yok etmek amacıyla uygulamaya konan vergisel teşviklerdir. Türkiye uygulamaya koyduğu vergisel teşviklerle küresel krizin ekonomi üzerindeki daraltıcı etkisini azaltmayı ve toplam talebin artırılması yoluyla piyasaları canlandırmayı amaçlamıştır. Fakat sağlanan bu teşvikler devletin vazgeçtiği vergi gelirleri olarak değerlendirildiğinde toplanan vergi gelirlerinin azalmasına neden olmuştur⁶⁸. Tablo 10’dan görüldüğü üzere 2007 yılında %11,2; 2008 yılında %10 artan vergi gelirlerinin artış hızı 2009 yılında %2,6’ya düşmüştür.

⁶⁷ Ömer Faruk Çolak, “Krizi Çözmede Maliye Politikaları Nasıl Kullanılmalı?”, **İşveren Dergisi**, C.47, S.6, Mart 2009, s.54.

⁶⁸ Keremettin Tezcan - Sinan Çukurçayır, “Küresel Ekonomik Krizin Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Analiz”, **Vergi Sorunları**, Sayı:275, Ağustos 2011, s.76.

Tablo 9 : Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri (BİN TL)

YIL	Gelir ve Kazanç Üzerinden Alınan Vergiler	Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler	Dâhilde Alınan Mal Ve Hizmet Vergileri	Uluslararası Ticaret Ve Muamelelerden Alınan Vergiler	Damga Vergisi	Harçlar	Başka Yerde Sınıflandırılmayan Diğer Vergiler	Toplam
2004	31.764.736	1.597.486	43.551.150	18.868.483	2.197.619	2.529.911	-136.099	100.373.286
2005	36.537.204	2.626.642	52.772.831	21.825.868	2.552.161	3.279.569	33.410	119.627.685
2006	40.140.687	3.117.182	59.408.212	27.562.843	3.148.694	3.958.239	144.435	137.480.292
2007	48.198.187	3.645.438	63.589.733	28.970.328	3.642.047	4.743.577	45.801	152.835.111
2008	54.935.030	4.088.064	67.258.421	32.781.443	3.945.061	5.050.209	50.732	168.108.960
2009	56.468.694	4.663.977	73.136.329	28.651.405	4.169.006	4.755.033	595.979	172.440.423
2010	61.317.113	5.248.607	91.735.660	39.527.583	5.082.749	7.033.501	615.175	210.560.388
2011	75.799.871	6.257.008	103.380.870	53.451.637	6.464.418	8.343.814	111.561	253.809.179
2012	85.510.607	7.009.077	113.836.307	55.310.163	7.360.141	9.646.278	78.494	278.751.067

Kaynak: BUMKO

Küresel kriz döneminde yaşanan olumsuzluklar nedeniyle iç ve dış talebin azalmasına bağlı olarak üretimin düşmesi, işsizlikte yaşanan artışlar, başta gelir ve kurumlar vergisi olmak üzere çeşitli vergi türlerinin artış hızlarında azalmalara yol açmıştır⁶⁹. 2007 yılında %18,9; 2008 yılında %10,4 oranında artış gösteren gelir vergisinin 2009 yılında gösterdiği artış %1,1'e düşmüştür. 2007 yılında %23,2; 2008 yılında %22,9 artış gösteren kurumlar vergisi ise 2009 yılında gösterdiği artış %6,6'ya düşmüştür.

⁶⁹ Tezcan - Çukurçayır, a.g.m, s. 76.

Tablo 10 : Türkiye’de Vergi Gelirlerinin Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranı

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Genel Bütçe Gelirleri	9,6	9,9	2,8	17,9	16,5	11,9	17,2	9,0
Vergi Gelirleri	11,2	10,0	2,6	22,1	20,5	9,8	17,0	8,1
Gelir ve Kazanç Üzerinden Alınan Vergiler	20,1	14,0	2,8	8,6	23,6	12,8	8,5	14,5
Gelir Vergisi	18,9	10,4	1,1	5,1	20,8	15,7	12,9	15,9
Kurumlar Vergisi	23,2	22,9	6,6	16,1	29,0	7,5	-0,1	11,4
Uluslararası Ticaret ve Muamelelerden Alınan Vergiler	5,1	13,2	-12,6	38,0	35,2	3,5	23,4	4,2

Kaynak: BUMKO

Yaşanan krizin küresel bir nitelik göstermesi nedeniyle, dış ticaret hacminin büyük ölçüde daralması sonucu, özellikle dış ticaret yoluyla sağlanan mal ve hizmetler üzerinden alınan vergi gelirlerindeki azalışlar diğer vergi türlerine göre çok daha fazla azalış göstermiştir.⁷⁰ Bu azalışta, Türkiye ekonomisinin ithalata dayalı üretim yapısı nedeniyle, kriz döneminde azalan ithalatın vergi gelirlerini olumsuz etkilemesi önemli olmuştur⁷¹. Tablo 9 ve tablo 10’dan görüldüğü üzere 2008 yılında uluslararası ticaret ve muamelelerden 32.781.443 bin TL vergi toplanırken 2009 yılında söz konusu vergi gelirleri %12,6 gibi ciddi bir oranda gerileyerek 28.651.405 bin TL olarak gerçekleşmiştir.

2010 yılından sonra küresel krizin olumsuz etkilerinin azalması ve ekonominin canlanmasıyla gerçekleşen yüksek büyüme oranları vergi gelirlerinde de kendini göstermiştir. 2010 yılında %22,1 artan vergi gelirleri 2011 yılında %20,5 oranında artmıştır. Ancak 2012 yılında Türkiye’nin en büyük dış ticaret ortağı olan AB’nin borç krizine girmesiyle Türkiye’nin hem büyümesi hem de vergi gelirleri olumsuz etkilenmiştir. Bu durumdan yine en fazla uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergi gelirleri etkilenmiştir. Söz konusu

⁷⁰ Tezcan - Çukurçayır, a.g.m., s.76.

⁷¹ Duran Bülbül, “Türkiye’de Vergi Gelirleri Üzerinde Küresel Mali Kriz Baskısı”, **Yaklaşım Dergisi**, Yıl:17, S.198, Haziran 2009, s.114.

vergi gelirlerinde 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla %38 ve %35,2 gibi ciddi bir artış yaşanırken 2012,2013 ve 2014 yıllarında sırasıyla %3,5, %24,3 ve %4,2 artış göstermiştir.

6. Bütçe Açığı Üzerindeki Etkisi

2002 yılından önce Türkiye'nin kronik olarak bir bütçe sorunu mevcuttu. Ancak 2002-2008 yılları arasında ekonominin genelinde yaşanan olumlu hava kamu maliyesine de olumlu yansımıştır. Özellikle hükümet bu dönemde sıkı maliye politikası tedbirleri uygulayarak kamu harcamalarını azaltma yoluna gitmiş ve faiz dışı fazla hedefine yönelmiştir. Bunun yanında söz konusu dönemde yapılan özelleştirmeler sonucu elde edilen gelirler kamu maliyesi açısından olumlu bir gelişme olmuştur⁷².

Küresel kriz diğer makroekonomik göstergeler gibi bütçe dengesine de olumsuz yansımıştır. Kriz nedeniyle azalan vergi gelirleri ve artan kamu harcamaları bütçe açıklarını ciddi derecede arttırmıştır. Bu dönemde, yurt içi talepteki daralma nedeniyle vergi gelirlerinin düşmesi ve istihdamdaki gerilemeye bağlı olarak faiz dışı harcamaların artması, bütçe açığındaki artışın temel sebebi olmuştur. Bunun yanında, küresel krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini azaltmak ve iç talebi canlandırmak amacıyla alınan kamu harcamalarını arttırıcı mali önlemler ile ekonomide yaşanan durgunluğa ve reel sektörü desteklemeye yönelik yapılan indirimler nedeniyle vergi gelirlerinin azalması bütçe dengesi üzerinde ek bir baskıya neden olmuştur⁷³. Tablo 11 incelendiğinde krizin bütçe dengesi üzerinde yarattığı bu olumsuzluklar nedeniyle 2008 yılında 17.432 milyon TL olan bütçe açığı yaklaşık %300 artarak 2009 yılında 52.761 milyon TL olmuştur. Yine 2008 yılında bütçe açığının GSYH' ya oranı %1,8 iken 2009 yılında %5,5'e yükselmiştir. Krizin olumsuz etkilerinin ortadan kalmaya başlamasıyla ve tekrar sıkı maliye politikası uygulanmasıyla birlikte bütçe açığı düşmüş, 2014 yılında bütçe açığının GSYH 'ya oranı %1,3 olarak gerçekleşmiştir.

⁷² Özsoylu, a.g.e., s.109.

⁷³ TCMB, Enflasyon Raporu-II, a.g.r., s.79.

Tablo 11 : Türkiye’de Bütçe Açığı ve GSYH İlişkisi

Yıllar	Bütçe Açığı (Milyon TL)	Bütçe Açığı/GSYH
2005	-8.117	-1,3
2006	-4.643	-0,6
2007	-13.708	-1,6
2008	-17.432	-1,8
2009	-52.761	-5,5
2010	-40.081	-3,6
2011	-17.783	-1,4
2012	-29.412	-2,1
2013	-18.543	-1,2
2014	-22.666	-1,3

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

7. Kamu Borçlanması Üzerindeki Etkisi

Küresel krizin etkilediği diğer bir alan da borçlanmadır. Küresel krizin etkilerinin en şiddetli hissedildiği 2009 yılında birçok ülkede olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de yaşanan durgunluk nedeniyle bütçe açıklarının artması sonucunda kamu finansman ihtiyacı yükselmiştir. 2009 yılında dış borçlanma ve diğer finansman imkânlarının yılbaşında öngörülen düzeylerde gerçekleşmesine rağmen faiz dışı dengedeki sapmaya bağlı olarak iç borçlanma öngörülen miktarın önemli ölçüde üzerine çıkmıştır⁷⁴. 2009 yılında önemli ölçüde artan bütçe açığının iç borçlarla karşılanması sonucu 2008 yılında 274,8 milyar TL olan iç borç stoku 2009 yılında 330 milyar TL’ye çıkmıştır. Böylece 2008 yılında iç borçların GSYH’ ya oranı %28,9 iken 2009 yılında %34,6’ ya yükselmiştir. 2010 yılında sonra ekonomi canlanma aşamasına girmesine rağmen iç borçlarda nominal olarak artış sürekli devam etmiş ve 2014 yılında 414 milyar TL’ye yükselmiştir. Ancak GSYH’da görülen artışlar nedeniyle iç borçların GSYH’ ya oranı %23,7’ ye gerilemiştir.

⁷⁴ Hazine Müsteşarlığı, Kamu Borç Yönetimi Raporu, 2010, s.19.

Tablo 12 : Türkiye’de Merkezi Yönetim Borç Stoku

Yıllar	Toplam Borç Stoku		İç Borç Stoku		Dış Borç Stoku	
	Dönem Sonu, Milyar TL	GSYH'ye Oran	Dönem Sonu, Milyar TL	GSYH'ye Oran	Dönem Sonu, Milyar TL	GSYH'ye Oran
2005	331,5	51,1	244,8	37,7	86,7	13,4
2006	345,0	45,5	251,5	33,2	93,6	12,3
2007	333,5	39,6	255,3	30,3	78,2	9,3
2008	380,3	40,0	274,8	28,9	105,5	11,1
2009	441,5	46,3	330,0	34,6	111,5	11,7
2010	473,6	43,1	352,8	32,1	120,7	11,0
2011	518,4	39,9	368,8	28,4	149,6	11,5
2012	532,2	37,6	386,5	27,3	145,7	10,3
2013	585,8	37,4	403,0	25,7	182,8	11,7
2014	612,0	35,0	414,6	23,7	197,3	11,3

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Küresel kriz nedeniyle uluslararası piyasalarda oluşan güvensizlik sonucu likiditenin daralması, hem borçlanma imkânlarını sınırlamış hem de borçlanma maliyetlerini arttırmıştır. Zorlaşan dış kredi imkânları nedeniyle Türkiye’nin toplam dış borç stoku bu dönemde azalma göstermiştir. Tablo 13’e bakıldığında 2008 yılında 280,928 milyar dolar olan dış borç stoku 2009 yılında 268,921 milyar dolara gerilemiştir. Ancak ekonomik küçülme hızı dış borç stokunun küçülme hızından daha hızlı olduğu için dış borç stokunun GSYH’ ya oranı artış göstermiştir. 2005 yılında % 35,5’e kadar gerileyen borç stoku/GSYH oranı 2009 yılında %43,6’ ya yükselmiştir⁷⁵.

⁷⁵ Cansel Oskay, “Türkiye’de Dış Borçlar ve Avrupa Borç Krizinin Olası Yansıması Üzerine Bir Değerlendirme”, **Bütçe Dünyası Dergisi**, Sayı:34, 2010, s.65.

Tablo 13 : Türkiye’de Dış Borç Stoku (Milyon Dolar)

Yıllar	Toplam Dış Borç Stoku	Kamu Sektörü	TCMB	Özel Sektör	Türkiye Brüt Dış Borç Stoku / GSYH (%)
2005	170.733	70.411	15.425	84.896	35,5
2006	208.086	71.587	15.678	120.821	39,5
2007	250.019	73.525	15.801	160.692	38,5
2008	280.928	78.334	14.066	188.528	37,9
2009	268.921	83.513	13.162	172.245	43,6
2010	291.868	89.110	11.565	191.193	39,9
2011	303.817	94.280	9.334	200.203	39,3
2012	338.924	104.023	7.088	227.812	43,1
2013	389.115	115.944	5.234	267.937	47,3

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TÜİK ve TCMB

Tablo 13’ ten görüldüğü üzere 2005 yılından sonra toplam dış borç stoku 2009 yılı hariç sürekli olarak ciddi bir artış göstermiştir. Bunun nedeni Türkiye’de düşük kur-değerli TL politikası izlenmesi nedeniyle artan cari açığın dış borç stokunu arttırmasıdır. Tablo 13’te dikkat çeken bir diğer nokta kamu sektörü ve TCMB’ nin dış borç stokundaki payı bir azalma gösterirken özel sektör dış borç stoku sürekli bir artış göstermiştir. Hazine müsteşarlığı verilerine göre 2002 yılında kamunun dış borç stokunun GSYH içindeki payı %28 iken 2013 yılında %14,1’ e düşmüştür. Söz konusu yıllarda TCMB’nin dış borcunun GSYH’ ya oranı %9,5’ ten %0,6’ ya düşerken özel sektörün dış borcunun GSYH’ ya oranı %18,7’ den %32,6’ ya yükselmiştir. Bu durum dış borçların kamu sektöründen özel sektöre kaydığını göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESEL EKONOMİK KRİZE KARŞI TÜRKİYE'DE UYGULANAN VERGİ POLİTİKASI ÖNLEMLERİ

Küresel ekonomik kriz tüm dünyayı etkisi altına alarak, ülke ekonomilerini olumsuz etkilemiştir. Bir önceki bölümde görüldüğü gibi, tüm dünya ülkeleriyle ticari ve finansal bağları bulunan Türkiye ekonomisi de krizden nasibini almıştır. Kriz; 2001 krizinden sonra güçlendirilen finans sektörü sayesinde finans sektöründen ziyade ekonomik büyüme, işsizlik, dış ticaret gibi makroekonomik göstergeleri bozmuş daha çok reel ekonomi üzerinde etkili olmuştur. Krizin bu olumsuz etkilerinin hafifletilmesi için ağırlıklı olarak vergi politikası olmak üzere birçok tedbir alınmıştır. Bu bölümde ilk olarak küresel kriz döneminde uygulanan vergi politikalarında ne gibi değişiklikler yaşandığını görmek için 1980 sonrası uygulanan vergi politikaları ele alınacak, daha sonra küresel kriz döneminde alınan vergi dışı tedbirlere kısaca değinildikten sonra küresel kriz döneminde uygulanan vergi politikaları değerlendirilecektir. Son olarak ise küresel kriz ile 2001 krizinde uygulanan vergi politikalarının karşılaştırılması yapılacaktır.

I. TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI UYGULANAN VERGİ POLİTİKALARI

Bu başlıkta ilk olarak 1980 yılından 2001 krizine kadar olan dönemde uygulanan vergi politikalarına değinilecek daha sonra ise 2001 krizine karşı alınan vergi politikası önlemleri ele alınacaktır.

A. 2001 KRİZİNE KADAR OLAN DÖNEMDE UYGULANAN VERGİ POLİTİKASI

1980 sonrasında ABD ve İngiltere öncülüğünde dünyada neo-liberal politikalara geçiş sürecinin başlaması Türkiye'yi de yakından etkilemiş ve 24 Ocak 1980'de yapısal uyum ve istikrar politikaları uygulamaya konmuştur. Uluslararası finans kuruluşlarının ve özellikle İMF'nin belirlediği koşullar çerçevesinde, 1980 sonrasında uygulamaya konan 24 Ocak istikrar ve yapısal uyum politikaları ile kısa dönemde dış ödemeler dengesi ve fiyat

istikrarının sağlanması amaçlanırken uzun dönemde ise ekonomide yapısal dönüşümleri gerçekleştirerek serbest piyasa ekonomisine geçilmesi ve dışa açılımın sağlanması amaçlanmıştır¹. Uygulamaya konulan bu istikrar ve yapısal uyum programlarıyla, ekonominin içinde bulunduğu içe dönük sanayileşme yapısı dışa açılmaya zorlanmıştır. Bu dönemde mal ve hizmet hareketlerinin serbestleştirilmesi için ekonominin yönünün dışa döndürülmesi amacıyla iç talep baskı altına alınarak düşürülmüş; böylece iç piyasaya yönelik çalışanlar dış talebe yönelmeye zorlanmıştır. Bu zorlama çeşitli vergi ve vergi dışı teşvikler aracılığıyla desteklenmiştir².

24 Ocak 1980 yılında alınan kararlarla Türkiye ekonomisinin yapısında önemli dönüşümler yaşanmış ve serbest piyasa ekonomisine geçilmiştir. Ekonomik yapıdaki bu değişim ülkenin maliye politikasını da etkilemiştir. Dış ticarete liberalleşme ve ihracata dayalı kalkınma stratejisi olarak adlandırılan bu dönemde, vergi politikası arz yanlı iktisat görüşüne uygun şekilde kullanılmıştır. Sermaye kesimi üzerindeki vergi yükü en aza indirilerek, bu yük ücretliler üzerine kaydırılmıştır. Arz yanlı iktisat anlayışının temel anlayışında olduğu gibi, toplam vergi gelirleri içerisinde kurumlar ve gelir vergisi gibi dolaysız vergilerin payı azaltılmış, dolaylı vergilerin payı arttırılmıştır. Bu durum vergi yükü dağılımını adaletsiz hale getirmiştir³.

1980’li yıllarda vergi sisteminde yapılan düzenlemelerle vergi politikalarının, piyasa ekonomisi politikalarıyla uyumlu olması sağlanmıştır. Bu bağlamda Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) gibi uluslararası kuruluşlar tarafından gelişmekte olan ülkelere örnek olarak gösterilen ve gider vergileri arasında çağdaşlığı simgeleyen dolaylı bir vergi olan Katma Değer Vergisi (KDV) yürürlüğe girmiştir⁴. Vergi sistemine yenilik olarak getirilen KDV’nin yanında dışa açılma politikasının teşviki için Gelir ve Kurumlar Vergisine geniş teşvikler ve KDV’ye ihracatta vergi iade sistemi getirilmiştir. Aynı zamanda dışa açılmaya yönelik işlevler yüklenen birçok kamu özel fonu oluşturulmuştur⁵. Arz yanlı iktisat anlayışına paralel olarak uygulanan politikalar sonucunda, kurumlar vergisi mükellefleri indirim ve muafiyetler yoluyla önemli miktarda vergi avantajları elde etmişlerdir. Kurumlar vergisi mükelleflerinin elde ettiği söz konusu

¹ Veli Kargı - Yasemin Özüğürlü, “Türkiye’de Küreselleşmenin Vergi Politikaları Üzerine Etkileri: 1980-2005 Dönemi”, **Yönetim ve Ekonomi**, C.4, S.1, 2007, s.279.

² Oğuz Oyan, **Türkiye Ekonomisi: Nereden Nereye?**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 1998, ss.11-12.

³ Haydar Lütfü Ejder, “Türkiye’de Vergi Politikaları”, Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, C.2, S.1, 2000, s.130.

⁴ Kamil Tüğen, “Türkiye’nin Ekonomik Kalkınma Süreci İçinde Uygulanan Vergi Politikaları ve Değerlendirilmesi”, http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/maliye-genel/diger-yazilar/tugen-turkiyenin-ekonomik-vergi.pdf (20.05.2015), s.4.

⁵ Oyan, a.g.e., s.15.

avantajların kurum kazancına oranı 1985 yılında %23,3 iken bu oran 1987-1988 yılı ortalaması olarak %44'e yükselmiştir⁶.

ABD ve İngiltere'de uygulanan arz yanlı politikaların kötü ve temelsiz bir taklitçiliği şeklini alan bu uygulamalar, vergi yükü zaten çok düşük olan Türkiye'de sermaye üzerindeki vergi yükünü önemli derecede hafifleterek 1984-1985 yıllarında önceki çeyrek yüzyılın en düşük vergi yükü oranlarının elde edilmesine yol açmıştır. Bu uygulamaların amacı özel girişimcilerin vergi yüklerinin hafifletilmesi ve böylece artan özel tasarrufların özel yatırımlara yönlendirilmesiydi. Ancak bu yaklaşım özel tasarruf oranları ve özel sektör yatırımları üzerinde beklenen etkiyi yapamamış, yatırımlar arttırılamamıştır⁷.

Bu dönemde ortaya çıkan küreselleşme süreci ile tüm dünya ülkeleri uluslararası sermayeyi kendi ülkelerine çekebilmek amacıyla gelir ve kurumlar vergisi oranlarında indirimle giderek vergi rekabeti içine girmişlerdir. Vergi rekabeti, ulusal vergi politikalarının bağımsız olarak belirleyebilme gücünü azaltmıştır⁸. 1989 yılında 32 No'lu kararla sermaye kontrolleri de kaldırılınca bu durum Türkiye'nin vergi politikasını da etkilemiş; gelir ve kurumlar vergisinde indirimle gidilmiştir. Tüketim üzerinden alınan vergiler arttırılarak, vergi gelirlerinin içinde dolaylı vergilerin payı ve vergi yükü üzerindeki adaletsizlik artmıştır⁹.

1980-1990 arası dönemde vergi gelirleri yeni düzenlemelerle arttırılmaya çalışılmış ancak kamu harcamalarında aynı ölçüde kısıtlama yapılmaması finansman açısından olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bu sebeple ülkede bir borç sorunu ortaya çıkmıştır. Özellikle iç borçlanma önemli miktarda artmış ve 1985,1986 ve 1987 yıllarında konsolide bütçe harcamaları içinde transfer harcamalarının payı faiz ödemelerinden dolayı artmıştır. Bu dönemde, beklenildiği gibi, vergi indirimleri yatırımlara kanalize edilemediği için istenen sonuç alınamamış ve kamu açıklarında artışlar meydana gelmiştir¹⁰.

Vergi politikasında yaşanan bu gelişmeler, vergi sisteminin kamu harcamalarının finansmanını sağlama özelliğini ortadan kaldırmıştır. Buna bağlı olarak vergi gelirlerinin yetersizliği artan bütçe açıklarına ve kamu borçlarının giderek büyümesine neden olmuştur. Bütçe açıklarının vergi gelirleriyle karşılanamaz büyüklüklere ulaşması, kamu borçlarının

⁶ Esra Siverekli Demircan, "Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Kamu Mali Yönetiminde Uygulanan Vergi Politikaları", **Vergi Sorunları**, S.195, Aralık 2004, s.169.

⁷ Oyan, a.g.e., s.15.

⁸ Nesrin Candan, "Türkiye'de 1990 Yılından Sonra Uygulanan Vergi Politikaları ve Kriz Etkisi", **Tarım Ekonomisi Dergisi**, Cilt:18, Sayı:2, ss.80-81.

⁹ Candan, a.g.m., ss.80-81.

¹⁰ Esra Siverekli Demircan, "Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Kamu Mali Yönetiminde Uygulanan Vergi Politikaları", ss169-170.

yeni borçlanmalarla ödenmesi sürecini doğurmuştur¹¹. Borcun borçla ödenmesi ileriki dönemlerde kamu harcamaları içindeki faiz harcamalarının miktarını da arttırdığından bütçe açıklarının giderek artmasına yol açmıştır.

Bütçe açıklarının iç borçlanma ve Merkez Bankası kaynakları ile finanse edilmesi; politikacıların da kolayına gelmiş, borçlanmanın olağan bir yol haline dönüşerek sürekli kullanılmasına ve enflasyonun artmasına neden olmuştur¹². Bu gelişmeler sonucunda önceliği kamu açıklarını kapatmak olan 5 Nisan 1994 kararlarının alınması zorunluluğu doğmuştur. Söz konusu kararlarda gelir arttırıcı önlemlerle ilgili olarak “vergi ödemeyen kesimlerin bu alışkanlıklarına son verilmesi” için “vergi denetimlerinin kamu oyunun yakından göreceği şekilde” yaygın ve yoğun olarak yapılması öngörülmüştür. Bunun yanında Akaryakıt Tüketim Vergisinden bütçeye aktarılan pay arttırılmış; Gelir ve Kurumlar Vergisi mükelleflerine Ek Vergi, Net Aktif veya eşdeğer matrah üzerinden vergi alınması öngörülmüştür¹³. Açıklanan bu kararlar doğrultusunda bir takım vergi önlemleri uygulamaya konulmuştur. Ancak bu önlemler sınırlı düzeyde kalmış ve bir reform özelliği gösterememiştir. Yapılan değişiklikler vergilendirilmeyen alanların vergilendirilmesinden ziyade mevcut vergi mükelleflerinin vergi yüklerini arttıran değişikliklerdir. 4008 sayılı yasa ile mali amacı ön planda tutan ve bir defaya mahsus olmak üzere; Ekonomik Denge Vergisi, Net Aktif Vergisi, Ek Gayrimenkul Vergisi gibi vergiler girmiştir¹⁴. Bunun yanında bazı vatandaşlara “Tek Vergi Numarası” taşıma mükellefiyeti getirilmiştir.

Alınan önlemlere rağmen bütçe açığı sorunu çözülememiş aksine daha da artmıştır. 1998 yılında 4369 sayılı kanun ile vergi kanunlarında bir takım değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerin amacı; vergi tabanını genişletmek, vergi adaletini sağlamak, kayıt dışılığı azaltmak ve vergi sistemini sadeleştirmek ve şeffaflaştırmak olarak belirtilmiştir. Yapılan bu değişikliklerin en önemlileri; gelirin kapsamı genişletilerek her türlü tasarruf ve harcamaların gelir kapsamına alınması, 30 Eylül gününü mali milat kabul ederek, kişilerin ve kurumların iktisadi varlıklarının kaydının yapılarak bu tarihten sonra yapılan harcamalara “nereden buldun” diye sorulabilmesi, faiz gelirlerine beyan zorunluluğunun getirilmesi ve şirketlere üç ayda bir peşin vergi ödeme yükümlülüğü getirilmesidir. Ancak Güneydoğu Asya ve Rusya Krizlerinin ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle bu değişikliklerin uygulanma

¹¹ Kargı - Özuğurlu, a.g.m., s.283.

¹² Selim Somçağ, **Türkiye'nin Ekonomik Krizi Oluşumu ve Çıkış Yolları**, 2006 Yayınevi, İstanbul, 2006, s.27'den aktaran aktaran Aydın, a.g.t., s.208.

¹³ Candan, a.g.m., s.82.

¹⁴ Atila Yanpar, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Büyüme Yönelimli Vergi Politikası”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s.114.

ortamı büyük ölçüde kaybolmuştur. Bu nedenle 4444 sayılı kanunla 4369 sayılı kanunda yer alan bazı düzenlemelerde değişiklik yapılmıştır. Bu kanun çerçevesinde mali milat düzenlemesi üç yıl ertelenmiş, gelirin eski tanımından yeni tanımına dönülmüş, faiz gelirlerinde beyan zorunluluğu kaldırılmış ve peşin vergi ödemeleri üç aydan altı aya uzatılarak peşin vergi oranları düşürülmüştür¹⁵.

17 Ağustos ve 12 Kasım 1999'da yaşanan depremler sebebiyle kamu harcamalarının artış göstermesi sonucunda 26 Kasım 1999'da TBMM'de yeni bir vergi paketi onaylanmıştır. Söz konusu paketle birlikte ek gelir ve kurumlar vergisi ödemeleri getirilmiş, ek motorlu taşıtlar ve emlak vergisi ile cep telefonu faturaları üzerine konan ek vergiler yürürlüğe girmiştir. Bunun yanında gayrimenkul ve sermaye iratları ve serbest meslek kazançları üzerine uygulanan stopaj oranı %15'ten %20'ye çıkarılmış, KDV oranları %2 puan arttırılmış, Tütün ve Alkollü içkiler üzerine ek KDV getirilmiştir¹⁶.

Türkiye ekonomisinde 1980'li yıllardan itibaren yaşanan gerek yurt içi gerekse yurt dışı kaynaklı istikrarsızlıklar 2000'li yılların başında giderek artmıştır. Türkiye, 1990'lı yılların sonunda yüksek bütçe açıkları, yüksek enflasyon ve bütçe içindeki faiz harcamalarının önemli ölçüde artması dolayısıyla iç borç sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bunun yanında Asya ülkelerinde yaşanan istikrarsızlıkların da etkisiyle ülke kriz ortamına girmiştir. Ekonomiyi istikrara kavuşturmak amacıyla 1999 yılında "Döviz Kuruna Dayalı Enflasyonla Mücadele Programı" olarak adlandırılan ve 2000-2002 yıllarını kapsayan, IMF destekli bir program yürürlüğe girmiştir. Söz konusu programla temel olarak yüksek kamu açıklarına bağlı yüksek enflasyonu düşürmek için %6,5 faiz dışı bütçe fazlası oluşturmak ve özelleştirmelerin hızlandırılması amaçlanmıştır. Bunun yanında finansal piyasalarda ve döviz kurunda istikrarın sağlanması için döviz kuru sabitlenmiş ve yapılan bir düzenlemeyle Merkez Bankası sadece döviz karşılığı piyasaya para süreceğini duyurmuştur¹⁷.

Türkiye'de Kasım 2000'de likidite krizi ortaya çıkmıştır. Bu krizin nedeni olarak; özelleştirmede yaşanan gecikmeler ve yüksek cari açık sonucu, yabancıların "istikrar" programına olan güvenlerinin azalması ve bu sebeple bir ABD ve bir Alman bankasının tek gecede yedi milyar dolardan fazla bir meblağı geri çekmesi ileri sürülmüştür. 21 Şubatta OECD tarafından yayınlanan rapora göre ise Kasım Krizine yol açan nedenler; kamu

¹⁵ İlhan Hatipoğlu, "Vergi Politikaları ve Ekonomi Reformu", http://www.ekodialog.com/Makaleler/vergi_politikalari_ekonomi_reformu.html (28.05.2015).

¹⁶ Erhan Yıldırım - Refia Yıldırım, "1980 Sonrası Uygulanan Maliye Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisi", **16. Maliye Sempozyumu**, Antalya, 28-31 Mayıs 2001, s.15.

¹⁷ Hayal Ayşe Şimşek, "Türkiye'de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri", **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, Cilt 44, Sayı 512, 2007, ss.53-54.

bankalarının artan zararları ve açık pozisyonları (döviz gelir-gider farkı), kamu kesimi borç stokunun yükselmesi, özel bankaların açık pozisyonlarının artması, özelleştirmeden hedeflenenin altında gelir elde edilmesi, 1999 yılında yaşanan iki büyük depremin maliyeti, TL' nin değer kazanması ve petrol fiyatlarındaki aşırı artış nedeniyle dış ödemeler bilançosunun olumsuz etkilenmesi, Ocak- Ağustos döneminde faizlerin düşmesi sonucu bankaların ellerinde bulunan hazine kâğıtlarından zarar etmeleri ve kasım başından itibaren likidite krizi ile karşılaşmaları olarak belirtilmiştir¹⁸.

Likidite krizinden sonra, programın ilk yılının sonuna doğru IMF'ye 18.12.2000 tarihli bir "ek niyet mektubu" verilmiştir. Söz konusu mektupta yapısal önlemler takvime bağlanmış, kamu sektörü faiz dışı fazlası ve borçlanma ihtiyacına ilişkin hedefler değiştirilmiş, harcamaların kısılması ile birlikte vergilemeye ve vergi idaresine yönelik çeşitli önlemler alınması planlanmıştır. Verilen ek niyet mektubu ile ilgili olarak 4605 sayılı kanunla vergi düzenlemeleri yapılmıştır¹⁹.

4605 sayılı kanunla Motorlu Taşıtlar Vergisi, Taşıtlar Alım Vergisi, Ek Taşıtlar Alım Vergisi, Eğitime Katkı Payı, Özel İletişim Vergisi, Özel İşlem Vergisi, Gelir ve Kurumlar Vergisinde düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan düzenlemelerle servet ve işlemler üzerinden alınan bazı vergiler arttırılmış, geçici olarak alınan vergilerin süreleri uzatılmış; Kurum kazançları üzerinden yapılan gelir vergisi stopajının zarar eden kurumlarda zarar arttırıcı etkide bulunmasını önlemeye yönelik hüküm ile Gelir Vergisi Kanununa geçici "hayat standardı esas" eklenmiştir²⁰.

B. 2001 KRİZİNDE ALINAN VERGİ POLİTİKASI ÖNLEMLERİ

2001 Krizi, Kasım 2000'de yaşanan "Döviz Krizi" nin devamı niteliği göstermektedir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri öncesinde kamu kesiminin artan bütçe açıkları ve finansal entegrasyon sürecine hazırlıksız yakalanan bankacılık sektörünün kırılmalı yapı, toplumun uygulamadaki politikalara olan güvenini sarsmış, bu durum piyasada güven sorunu yaratarak, devalüasyon beklentisini arttırmış dolayısıyla halk döviz hücüm etmiştir. Şubat 2001 krizi öncesinde geçici olarak düzelen faiz, borsa ve büyüme göstergeleri yerini dengesizliklere bırakmış, enflasyonun beklenildiği gibi düşük gerçekleşmemesi, ulusal paranın aşırı

¹⁸ Emin Çarıkçı, "2000-2001 Yılı Ekonomik Krizlerin Sebepleri ve Sonuçları", **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, S.41, Yıl 7, Ankara, Eylül-Ekim 2001, ss.475-476.

¹⁹ Can, a.g.m., ss.75-76.

²⁰ Can, a.g.m., s.76.

değerlenmesi, cari işlemler açığının artması ve bütçe dengesinin bozulması, döviz kurunu çapa olarak alan programın sürdürülebilirliği konusunda yeniden güvensizlik oluşturmuştur²¹.

Kasım 2000 krizinden yaklaşık üç ay sonra Milli Güvenlik Kurulu'nda Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında yaşanan tartışma yeni bir döviz krizinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 21 Şubat'ta bankalar arası para piyasasında gecelik faiz % 6200'e kadar çıkmıştır. Kriz, Merkez Bankası'nın 16 Şubat'ta 28 milyar dolar civarında olan döviz rezervinin 23 Şubat'ta yaklaşık 22,5 milyar dolara, Mayıs 2001'de ise 18 milyar dolar seviyelerine kadar gerilemesine neden olmuştur. Döviz talebinin artması karşısında Merkez Bankası 21 Şubat gecesi kurun dalgalanmaya bırakıldığını açıklamıştır. 19 Şubat'ta 1 doların piyasa satış kuru 686 bin 500 TL iken, 23 Şubat'ta 920 bin TL ve 28 Şubat'ta 960 bin TL olmuştur. Böylelikle kur artışı 10 gün içinde % 40'a ulaşmıştır²².

Siyasi bir tartışma sonucu tetiklenmiş olan Şubat 2001 krizinin temelinde yatan birçok faktör bulunmaktadır. Döviz talebinin fazlası dolayısıyla kurlardaki hareketlilik, 1990'lı yıllardan itibaren ardı ardına yaşanan finansal krizlerin etkileri, faiz dışı fazla hedefinin çok yüksek belirlenmesinin reel ekonomide yol açtığı daraltıcı etkiler, dış borç stokunun ve ödemeler bilançosu açığının çok yüksek olmasının yanı sıra siyasi belirsizlik ortamı krizin oluşmasındaki temel faktörlerdir²³.

Döviz piyasasında yaşanan hareketlilik, krizi başlatan faktörlerden biri olmuştur. Döviz piyasasındaki talep fazlasının yol açtığı kurlardaki hareketliliğin nedenlerinden birisi de kamu iç borçlanma senetlerinin sürdürülebilirliği dolayısıyla bankacılık sistemi borçlanma politikası ilişki ile ilgili şüphelerdir. Yabancı yatırımcıların devlet iç borçlanma senetleri konusundaki tedirginliğin temelinde “kendilerine borçlu olan bankaların, devlet iç borçlanma senetleri piyasasında bir problem yaşamaları halinde ne tür bilanço etkilerinin ortaya çıkacağına belirsiz olması” şeklindeki yaklaşım yatmaktadır²⁴.

Merkez Bankası aşırı şekilde artan döviz talebini karşılamak için likiditeyi kontrol etmeye yönelik bir politika izlemeye çalışmışsa da yaşanan likidite sıkışıklığı nedeniyle ödemeler sisteminin çalışması sağlanamamıştır. Bu dönemde döviz çapasının terk edilerek dalgalı kura geçilmesi buna karşılık faiz oranlarının yükseltilmesi krizin derinleşmesini engellemiştir. Ancak kur çapası uygulamasından müdahalesiz esnek kur uygulamalarına

²¹ Fırat, a.g.m., s.304.

²² Metin Bayrak - Osman Cenk Kanca, “Türkiye’de 1970-2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik ve Siyasi Gelişmelerin Seyri”, **Akademik Bakış Dergisi**, S.35, Mart-Nisan 2013, s. 12.

²³ Şimşek, a.g.m., s.57.

²⁴ Şimşek, a.g.m., s.57.

geçilmesi, döviz kurlarının aşırı dalgalanmaya açık hale gelmesine yol açarak belirsiz bir ortamın oluşmasına zemin hazırlamıştır²⁵.

Krizin oluşmasında rol oynayan etkenlerden biri de kamu bankalarıdır. Ziraat Bankası başta olmak üzere kamu bankalarının gecelik faizlerde taahhütlerini yerine getirememeleri krizi tetikleyen bir unsur olmuş ve faizin % 6000'lere kadar ulaşmasına neden olmuştur. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu raporlarına göre 2002 yılı sonu itibarıyla Halk Bankası'nın vermiş olduğu toplam kredilerin neredeyse tamamına yakınının takibe alınması, kamu bankalarının krizin oluşumundaki etkilerinin ispatı açısından önemlidir²⁶.

Öncesinde yaşanan finansal krizlerin ve faiz dışı fazla hedefinin çok yüksek belirlenmesinin reel ekonomide yol açtığı daraltıcı etkilerin de 2001 krizi üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Mali alanda uygulanan daraltıcı politikaların bir sonucu olarak yurt içi ve yabancı tasarrufların azalması, bu durumun banka bilançolarına etkisi dolayısıyla kredi kanalının işlememesi; yatırımların azalmasına ve reel ekonomide durgunluk sürecine girilmesine neden olmuştur²⁷.

Krizi etkileyen faktörlerden bir diğeri de dış borç stokunun ve ödemeler bilançosu açığının çok yüksek olmasıdır. Dış borçlanmanın artmasına ve ithalatın ucuzlamasına bağlı olarak dış açıkların artması, ödemeler bilançosu istikrarını olumsuz yönde etkilemiştir. Buna karşılık dış açığı azaltmaya yönelik tedbirler, yurt içi talebin daha fazla daralmasına neden olmuştur²⁸.

1999 yılının sonunda ilan edilen ve IMF ile Dünya Bankası tarafından desteklenen istikrar programının başarılı olamaması, 2001 yılında IMF'nin de onayı ile Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) adı altında yeni bir programın hazırlanmasına karar verilmiştir. Programın temel hedefi, kamu borçlarının sürdürülemez boyutlara ulaşmasına yol açan borç dinamiğinin kırılması olarak belirlenmiştir²⁹.

²⁵ Şimşek, a.g.m., s. 58.

²⁶ Mustafa Can, "Ülkemizde Yaşanan Ekonomik Krizler Üzerine Düşünceler", **Mevzuat Dergisi**, Yıl 13, S.153, 2010, s. 1.

²⁷ Şimşek, a.g.m., s. 58.

²⁸ Şimşek, a.g.m., s. 58.

²⁹ Yüksel Bayraktar, "Kasım 2000-Şubat 2001 Krizi Sonrasında Alınan Önlemlerin Borç Kompozisyonuna Yansımaları", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.15, S.1, 2010, s. 465.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nda ülke ekonomisinin 1990'lı yıllardan itibaren sıklaşan aralıklarla ekonomik krizlere maruz kaldığı, yaşanan bu krizlerde dışsal faktörlerin de rolü olmakla birlikte krizlerin iki temel nedeninin olduğu ifade edilmiştir. Bunlar;³⁰

- Sürdürülemez bir iç borç dinamiğinin oluşması,
- Başta kamu bankaları olmak üzere mali sistemdeki sağlıksız yapının ve diğer yapısal sorunların kalıcı bir çözüme kavuşturulamamış olmasıdır.

Sürdürülemez iç borç dinamiği ve mali sistemdeki sağlıksız yapı 1980'li yıllarda uygulanan IMF-DB patentli “arz yanlı iktisat” politikaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Söz konusu görüş vergi oranlarının düşürülerek vergi gelirlerinin arttırılacağını öngörmektedir. Bu politikalar Türkiye’de uygulanış şekliyle, vergi gelirlerini arttıramamış ve kamu mali dengelerinin bozulmasına sebep olmuştur. Kamu harcamalarının vergi yerine borçlanma ile finanse edilmesi, 1980’lerin sonundan itibaren yaşanan krizlerin temel sebebi olarak gösterilen kamu açıklarına neden olmuştur³¹. Nitekim Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programında ekonomide yaşanan sorunların nedeni olarak, kamu gelirleri açısından, vergi oranlarının yüksek olmasına rağmen, vergi tabanının dar olması sebebiyle toplam vergi tahsilatının yetersiz kalması ve vergi yükünün adaletli bir şekilde dağıtılamaması olarak gösterilmiştir³².

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nda öngörülen “gelir arttırıcı” düzenlemeler şunlardır.³³

- Vergi gelirlerinin arttırılmasına yönelik olarak 2000 yılı sonunda alınan tedbirlerin titizlikle uygulanmasına devam edilecektir.
- Akaryakıtta otomatik fiyatlandırma mekanizmasına devam edilecek ve Akaryakıt Tüketim Vergisi en az hedeflenen enflasyon ölçüsünde ayarlanacak ve Akaryakıt Tüketim Vergisi tahsilatının GSMH içindeki payı % 2,8 olacaktır.

³⁰ Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/fc5a4a1a-63d9-4de3-bb8b-d56a61409df6/program+%281%29.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=fc5a4a1a-63d9-4de3-bb8b-d56a61409df6>, Madde 1.

³¹ Bağımsız Sosyal Bilimciler, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler”, http://www.tmmob.org.tr/sites/default/files/f96613235062963_ek.pdf (03.06.2015), s.3.

³² Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, Madde 6.

³³ Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, Madde 67.

- Başta enerji ve petrol sektörü olmak üzere ithale dayalı ürünlerin fiyatları kurdaki değişiklikleri, artan maliyetleri ve ekonomik gerçekleri yansıtabacak şekilde geciktirilmeden uygulanacaktır.

- Vergi tabanının yaygınlaştırılması amacıyla vergi kimlik numaralarının kullanımı genişletilecektir.

- Vergi kayıp ve kaçığının en aza indirilmesi amacıyla vergi denetimleri artırılabacaktır.

- Vergi tahsilatının artırılması için vergi gecikme faiz ve cezaları enflasyonla uyumlu bir biçimde artırılmıştır.

- Bireysel yatırımcıların kamu kağıtlarından elde ettikleri gelirlerin beyanname dışı tutulması suretiyle kamu kağıtlarına olan bireysel talep artırılabacaktır.

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan Katılım Öncesi Ekonomik Programı'nda ise 2001 yılı için hedeflenen faiz dışı fazlaya ulaşabilmek amacıyla hükümet tarafından uygulamaya koyulan önlemler sıralanmıştır³⁴:

- Gelir ve kurumlar vergisi için söz konusu olan peşin vergi uygulamasında, 2000 yılının ikinci yarısında olduğu gibi beyanname döneminin 6 aydan 3 aya indirilmesi,

- Peşin vergide kurumlar vergisi oranının % 20'den % 25'e yükseltilmesi,

- Mevduat, repo ve yatırım indirimi üzerinden kesilen stopaj oranlarının yükseltilmesi,

- Gelir vergisi dilimlerindeki yükseltmenin hedeflenen enflasyona bağlanması,

- Gelir vergisi kapsamında hayat standardı uygulamasının tekrar getirilmesi,

- Özel iletişim ve özel işlem vergilerinin 2002 yılı sonuna kadar uzatılması ve özel işlem vergisi oranlarının iki katına çıkarılması,

- Telefon hizmetleri ve doğal gaz KDV oranlarının artırılması,

- Motorlu taşıtlar vergisinin oran ve düzeylerinin yükseltilmesi, LPG yakıtı kullanan araçların vergilerinin artırılması,

- Eğitime katkı payının 2002 yılı sonuna kadar uzatılması,

³⁴ DPT, Katılım Öncesi Ekonomik Program, Ankara, 2001, http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/KatilimOncesiEkonomikProgramlar/Attachments/12/Kat%C4%B1m%C4%B1m_%C3%96ncesi_Ekonomik_Program_2001.pdf, s. 23.

- RTÜK, İMKB gibi özel kurulların gelirleri üzerinden alınan payın devam ettirilmesi,
- Bazı harçlarda ek artışlar yapılması,
- Sosyal güvenlik kurumlarına yönelik personel ve transfer harcamaları hariç olmak üzere faiz dışı harcama kalemleri üzerinden Bütçe Kanunu ile % 1,5 kesinti yapılması.

2002 yılında IMF ile yapılan stand-by düzenlemesinde ise vergi ile ilgili olarak şu konulara yer verilmiştir³⁵:

- Gelirleri etkilemeksizin 2002 Nisan sonunda yasalaşacak şekilde dolaylı vergi sisteminin basitleştirilmesi ve nominal faiz geliri üzerinden alınan vergilerin bozucu etkilerinin azaltılması üzerinde yoğunlaşacaktır.
- Vergi reformunun ikinci aşaması dolaysız vergi sisteminin reformundan oluşacaktır.
- Dolaysız vergilere yönelik olarak; yatırım gelirleri üzerindeki vergilerin uyumlaştırılması, vergi sistemindeki dışsal enflasyon ayarlamalarının rasyonelleştirilmesi, yatırım teşvik sisteminin rasyonel hale getirilmesi ve gelir vergisi karşılığında vergi kredisi uygulamasında reforma gidilmesi gibi tedbirler alınacaktır.

2002 tarihli Üçüncü Gözden Geçirmeye İlişkin Niyet Mektubu'nda vergi sisteminin geniş kapsamlı olarak yeniden düzenlenmesinin hızlandırılmasına devam edileceği ve dolaylı vergilerin önemli ölçüde basitleştirilmesinin ardından, dolaysız vergiler ile vergi idaresine ilişkin reformlar üzerinde odaklanıldığı belirtilerek konuyla ilgili şu hususlara yer verilmiştir³⁶:

- Dolaysız vergi reformuna ilişkin planlar şekillenmeye başlamıştır. Bu reformun iki temel amacı, vergi tabanını genişletmek (özellikle istisna ve teşviklerin yürürlükten kaldırılması yoluyla) ve piyasa işleyişini bozucu etkilerin (özellikle sermaye gelirlerinin üzerindeki) azaltılmasıdır. Kamu harcamalarının azaltılmasına ilişkin çabalar izin verdiği ölçüde, genel vergi yükü azaltılacaktır.
- Vergi idaresine ilişkin reformlar, orta vadede vergi tabanının genişlemesine imkan verecek ve vergi oranlarının düşürülmesine olanak sağlayacaktır. Doğrudan Genel Müdür'e

³⁵ <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/0185df26-3be6-4172-b851-526f78c61658/standby2002-2004.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=0185df26-3be6-4172-b851-526f78c61658>, Madde 40.

³⁶ Can, a.g.m. s.78.

bağlı olarak hizmet verecek bir iç denetim grubu kurulacaktır. Mayıs ayında, Maliye Bakanlığı bünyesinde üst düzey bir denetim koordinasyon komitesi kurulmuş olup, Eylül ayı sonuna kadar çıkarılacak olan bir Bakan onayı ile komitenin nasıl çalışacağı ve yıllık denetim planının temel öğelerinin neler olabileceği belirlenecektir. 2002 yılı Kasım ayı sonuna kadar tamamlanması beklenen 2003 yılı planının uygulanmasına yardımcı olmak amacıyla, halihazırda 250 yeni denetçi istihdam edilmiştir.

2001 ekonomik krizi yönetiminin ilk uygulamalarından olan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı genel olarak değerlendirildiğinde iktisat politikaları bütünlüğünü yakalamaktan uzak olduğu söylenebilir. Programda, iç borç yükünün taşınamaz hale gelmesi gereğinde yola çıkılarak borçlanma ve mali sistemin sorunlarına dikkat çekildiği ve bu bağlamda dış finansman arayışlarının sürdürüleceği belirtilmiş, borçlanma yasasının çıkarılması ve bankaların görev zararlarının kaldırılması yönünde yasal değişikliklere gidileceği vurgulanmıştır. Programda, maliye politikalarına, devlet iç borçlanma senetlerinin faiz gelirlerinin vergi dışı tutulması haricinde hiç değinilmemiş, iç ve dış borç anapara ve faizlerinin vergi gelirleriyle karşılanmak zorunda olduğu gerçeği göz ardı edilmiştir. Kamu gelirleri sadece tek bir cümlede şu şekilde yer alabilmiştir: “ *Kamu gelirlerinde ise temel sorun, vergi oranlarının yüksek olmasına rağmen vergi tabanının dar olması nedeniyle toplam vergi tahsilatının yetersiz kalması ve vergi yükünün adaletsiz bir biçimde dağılmasıdır*”³⁷.

Uygulanan vergi politikası sonucunda vergi gelirlerinin yetersiz kalması nedeniyle kamu harcamalarının vergiler yerine iç borçlanma ile finanse edilmesi, bir yandan iç borç yükünü bir yanda da bankaların karşılıksız döviz yükümlülüklerini içeren açık pozisyonlarını arttırmıştır. Bu durum bankaların, uluslararası finans piyasalarındaki kırılganlığını derinleştirmiştir. Kamu harcamaları, kamu gelirleri yerine bankacılık sisteminin dışarıdan getirdiği sıcak para akımları ile karşılanmış ve Merkez Bankası zamanla para piyasaları üzerinde denetim gücünü kaybetmiştir. Böylece maliye politikası bir anlamda para politikalarını ikame eder hale gelmiştir³⁸.

Sonuç olarak ekonomide % -9,4'lük negatif büyüme, % 68,5'lik enflasyon oranı, % 8,4'lük işsizlik oranı, 84,9 milyar dolar iç borç stoku, 38,7 milyar dolar dış borç stoku, 31,3 milyar dolarlık ihracat ve 41,4 milyar dolarlık ithalat ile 2001 yılının sıkıntılı bir dönem

³⁷ Kızılot - Durmuş, “Kriz Döneminde Vergi Politikası Nasıl Olmalı?”, a.g.m., s. 160.

³⁸ Şimşek, a.g.m., s. 60.

olduğu ve bu bağlamda uygulanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının başarılı olamadığı ifade edilebilir³⁹.

2000 ve 2001 yılında Türkiye'nin yaşadığı krizler nedeniyle faiz oranları yükselmiş, enflasyon oranlarındaki ciddi artışlar ve döviz kurlarındaki dalgalanmalar ekonomideki belirsizliğin artmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla kamu açığı ve kamu borç stoku önemli derecede artmıştır. Bu sebeple, kamu borç stokunun sürdürülebilirliğini sağlamak için, 2002 yılında da maliye politikasının temel hedefi faiz dışı fazla vermek olmuştur. Bu amaçla, kamu gelirlerini arttırıcı, harcamaları disiplin altına alan önlemler ve yapısal düzenlemeler önceki yıllarda olduğu gibi 2002 yılında da sürdürülmüştür. 2002 yılında vergi idaresinin yeniden yapılandırılması ve vergi politikasının yeniden şekillendirilmesi amacıyla 2000-2004 yılları arasını kapsayan, vergi alanında yapılacak düzenlemeleri içeren vergi stratejisi hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kapsamda, vergi sisteminin basitleşmesini sağlamak amacıyla, 16 adet fon ve vergi kaldırılarak bunun yerine ÖTV getirilmiş ve uygulamadaki beş farklı KDV oranı üçe indirilmiştir. Yapılan bu düzenlemeler AB mevzuatına uyum açısından olumlu bir gelişme olarak kaydedilmiştir⁴⁰.

2003 ve 2008 yılları arasındaki bütçeler de kendinden önceki bütçelerden farksız bir şekilde temel olarak faiz dışı fazlayı hedeflemiştir. Bu hedefe yönelik olarak 2003 yılında varlık barışı kanunu olarak adlandırılan mali af çıkarılmış, yatırım indirimi sistemi basitleştirilmiş özel gider indirimi vergi indirimi haline dönüştürülerek ücret giderlerinin vergilendirilmesinde bazı harcamaların vergiden indirimine ilişkin sistem daha basit ve uygulanabilir bir yapıya dönüştürülmüştür. Vergilemede adaletsizliğe yol açan hayat standartı uygulamasına son verilmiştir. Otomotiv sektörünü canlandırmak ve çevre kirliliğini sağlamak amacıyla 20 yaş üstü araçların hurdaya çıkarılması karşılığında, yeni araç alımında, 2003 yılında 3,5 milyar TL, 2004 yılında 4,5 milyar TL ÖTV indirimi sağlanmıştır. Bunların yanında faiz dışı fazla hedefine yönelik olarak Ocak ayında tütün mamulleri ve alkollü içkilerden alınan ÖTV artırılmış, özel işlem ve özel iletişim vergilerinin süresi 2003 yılı sonuna kadar uzatılmış, kurum geçici vergi oranı yükseltilmiş, ek motorlu taşıtlar ve ek emlak vergileri getirilmiştir⁴¹.

2004 yılında kurumlar vergisinde enflasyon muhasebesine geçilerek önemli bir değişiklik yapılmıştır. Daha önce geçici olarak getirilen özel iletişim vergisi, telekomünikasyon

³⁹ Bayrak - Kanca, "Türkiye'de 1970-2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik ve Siyasi Gelişmelerin Seyri", a.g.m., s.13.

⁴⁰ Aydın, a.g.t., ss.236-237.

⁴¹ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005): 2004 Yılı Programı**, Ankara, 2003, ss.48-49.

hizmetlerini de kapsayacak şekilde kalıcı hale getirilmiştir. Özel işlem vergisi ise kaldırılmış, ancak söz konusu verginin konusuna giren işlemlerin bir kısmı harç ve damga vergisi, bir kısmı ise şans oyunları vergisi kapsamına alınmak suretiyle kalıcı hale getirilmiştir. Gelir ve kurumlar vergisinden %10 oranında alınan fon payı kaldırılarak, buradaki gelir kaybını karşılamak amacıyla sadece 2004 yılı gelirlerine uygulanmak üzere kurumlar vergisi oranı %33'e yükseltilmiştir. Ayrıca tüketici kredilerinden %10 oranında alınan Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu %15'e yükseltilmiş, ticari kredilerden alınan KKDF kesintisi oranı ise sıfırlanmıştır. 2004 yılında, bütçe açığı %7 olurken faiz dışı fazla % 6,1 olarak gerçekleşmiştir⁴².

2005 yılında, faiz dışı fazla hedefine yönelik olarak Özel Tüketim Vergisi IV sayılı listede yer alan bazı mallar için uygulanan vergi oranı %6,7'den %20'ye çıkartılmıştır. 2005 yılının Şubat ayında alkollü içkiler ve tütün mamulleri üzerinden alınan ÖTV miktarları artırılmıştır. Konsolide bütçe açığının GSYH payı bir önceki yıla göre 5,3 puan azalarak %1,7 olmuş, faiz dışı fazla ise hedeflerin üzerinde GSYH'nın %7,7'si seviyesinde gerçekleşmiştir⁴³.

2005 yılında gelir idaresi daha çağdaş ve modern vergi sistemi oluşturmak ve vergi sistemini daha etkin yönetebilmek amacıyla yeniden yapılandırılmıştır. Bu kapsamda; Gelirler Genel Müdürlüğü, Gelir İdaresi Başkanlığı adı altında Maliye Bakanlığına bağlı yarı bağımsız bir kuruluş olarak yeniden yapılandırılmış ve gelir politikalarının daha bağımsız etkin olması sağlanmıştır. Gelir İdaresinin merkez ve taşra birimleri arasında doğrudan ilişki kurulabilmesine olanak sağlayacak şekilde 29 ilde Vergi Dairesi Başkanlıkları ile İstanbul ilinde 1 adet Büyük Mükellefler Vergi Dairesi Başkanlığı kurulmuştur. Büyük Mükellefler Vergi Dairesinin 2007 yılı başından itibaren aktif olarak çalışmalarına başlaması öngörülmüştür⁴⁴.

Vergi dairelerinin işlemlerinin elektronik ortamda yapılarak iş yükünün azaltılması, vergi dairelerinin iş ve işlemlerinde verimliliğin ve etkinliğin artırılması ve sağlıklı bir karar destek ve yönetim bilgi sistemi altyapısı oluşturulması amacıyla başlatılan Vergi Dairesi

⁴² DPT, 2005 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı, Ankara, 2005, s.18. http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/KatılımÖncesiEkonomikProgramlar/Attachments/8/Kat%C4%B1m%C4%B1m_%C3%96ncesi_Ekonomik_Program_2005.pdf (E.T. 23.06.2015)

⁴³ DPT, 2006 Yılı Katılım Öncesi Programı, Ankara, 2006, s.18. http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/KatılımÖncesiEkonomikProgramlar/Attachments/7/Kat%C4%B1m%C4%B1m_%C3%96ncesi_Ekonomik_Program_2006.pdf (E.T. 23.06.2015)

⁴⁴ DPT, "2006 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı", s.46.

Otomasyon Projesi (VEDOP) çerçevesinde, toplam 448 vergi dairesi otomasyon kapsamına alınmıştır⁴⁵.

2006 yılında vergi alanında önemli reformlar gerçekleştirilmiştir. Vergi mevzuatının sadeleştirilmesi, vergi tabanının genişletilmesi, kayıt dışılıkla mücadele gibi öncelikler gözetilerek, kurumlar vergisi kanunu yeniden yazılmıştır. Bu düzenleme ile kurumlar vergisi oranı %30'dan % 20'ye düşürülmüştür. Uluslararası uygulamalarla paralel olarak örtülü sermaye, transfer fiyatlandırması suretiyle örtülü kazanç dağıtımı, kontrol edilen yabancı şirket, zararlı vergi rekabetine karşı stopaj uygulaması gibi müesseseler sisteme dahil edilmiştir. Bunun yanında gelir vergisi tarife sayısı 5'ten 4'e düşürülmüş, ücret gelirleri ile ücret dışı gelirlere farklı vergi oranları uygulanmasına son verilerek ücretliler dışındaki mükelleflerde gelir vergisi oranları 5 puan azaltılmıştır⁴⁶. Bu düzenleme ile birlikte gelir vergisinde ilk dilim %15, son dilim ise %35 olmuştur.

2007 yılında vergi sisteminin sadeleştirilmesi ve vergi adaletinin sağlanması amacıyla ücretlilere yönelik vergi iadesi olarak bilinen uygulama kaldırılmış, bunun yerine 2008 yılında asgari geçim indirimi uygulaması hayata geçirilmiştir. Asgari geçim indirimi, çalışanın kendisi, çalışmayan ve herhangi bir geliri olmayan eşi ile bakmakla yükümlü olduğu çocukları için yürürlükteki brüt asgari ücretin belli bir oranının vergi dışı bırakılması şeklinde uygulanmaktadır⁴⁷. Turizm sektörünü teşvik etmek ve sektörün rekabet gücünü arttırmak amacıyla, turizm ile ilişkili mal ve hizmetlere yönelik uygulanan KDV oranı %18'den %8'e indirilmiştir. Gelir idaresinin, vergi sistemini daha etkin yönetmesini sağlamak amacıyla, Büyük Mükellefler Vergi Dairesi 2007 yılında faaliyete geçmiştir⁴⁸.

IMF ile yaptığı anlaşma sonucu, kendilerine bütçe açığı sınırı getiren bir istikrar programı uygulamak durumunda kalan hükümet, vergi artırımlarının yanı sıra liberalleşme politikası çerçevesinde sıkça özelleştirme yoluna başvurmuştur. 1986-2002 yılları arasında 7.525 milyon dolar özelleştirme yapılırken 2003-2007 yılları arası 18.337 milyon dolar özelleştirme yapılmıştır. Bu rakamlar özelleştirmeye, vergi gelirlerinden daha çok önem verildiğini göstermektedir⁴⁹.

⁴⁵ DPT, "2006 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı", s.46.

⁴⁶ DPT, "2006 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı", s.17-19.

⁴⁷ DPT, "2008 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı", Ankara, 2008, s.35. http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/KatilimOncesiEkonomikProgramlar/Attachments/5/Kat%C4%B1%C4%B1m_%C3%96ncesi_Ekonomik_Program_2008.pdf (E.T. 23.06.2015)

⁴⁸ DPT, 2007 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı, Ankara, 2007, http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/KatilimOncesiEkonomikProgramlar/Attachments/6/Kat%C4%B1%C4%B1m_%C3%96ncesi_Ekonomik_Program_2007.pdf (E.T. 23.06.2015)

⁴⁹ Aydın, a.g.t., s.241.

II. KÜRESEL KRİZDE ALINAN VERGİ POLİTİKASI ÖNLEMLERİ

Türkiye krizi algılamakta gecikmiştir. Nitekim 2009 bütçe çalışmaları sırasında büyüme tahmini %4 olarak alınmıştır. Buna karşın, bu tahmin Nisan 2009 ortasında eksi %3,6 olarak revize edilmiştir. Bu durum krize karşı alınacak tedbirlerin de gecikmesine neden olmuştur. Algılamadaki gecikmenin nedeni; krizin finansal kriz niteliği göstermesi sebebiyle, 2001 krizinden sonra Türkiye’de alınan tedbirler sonucu bankacılık sektörünün sağlamlığına güvenilmesi ve krizin daha çok gelişmiş ülkeleri etkileyeceği düşüncesidir.

Ancak kriz Türkiye’yi reel kesim üzerinden vurmuştur. Küresel kriz nedeniyle yaşanan belirsizlik ve güvensizlik ortamı yatırım ve tüketim kararlarını olumsuz etkilemiştir. Kredi bulmakta yaşanan sıkıntılarla birlikte talep daralmasına bağlı olarak üretim düzeyi azalmış, ihracat düşmüş, işsizlik artmış ve büyüme gerilemiştir. Bunun üzerine, krizin üretim ve istihdam üzerindeki bu olumsuz etkilerinin azaltılması ve iktisadi durgunluğun giderilmesine yönelik tedbirler alınmıştır⁵⁰.

Geçmiş deneyimler ve literatürün gösterdiği gibi, durgunluk krizinin yaşandığı dönemlerde genişletici maliye politikaları öne çıkmaktadır. Ancak, talep daralmasıyla kendini gösteren ve derinleşen kriz ortamından çıkışta genişletici maliye politikalarının para politikalarıyla da desteklenmesi kaçınılmazdır. Bu gerçekten hareketle Türkiye, 2008 kriziyle mücadelesinde, para ve maliye politikalarını birlikte kullanmıştır⁵¹.

Türkiye’nin krize karşı aldığı tedbirler ilk olarak diğer ülkelerde olduğu gibi; likidite desteği kredileri (Cansuyu I-II), likidite maliyetini azaltan faiz indirimi vb. para politikası önlemleri şeklinde olmuştur⁵². Alınan önlemlerin yetersiz kalması sonucu maliye politikası önlemleri devreye sokulmuştur. Hükümetin bu tedbirleri almasındaki temel sebep hiç kuşkusuz kapasite kullanım oranlarındaki önemli düşüş ve işsizlik oranındaki önemli artıştır. Hükümetin krize karşı aldığı tedbirlerin büyük bölümü maliye politikası araçları yoluyla özellikle de vergi politikası aracılığıyla alınmıştır⁵³. Bunun başlıca nedeni vergi gelirlerindeki

⁵⁰ Özsoylu - Ünlükaplan - Gedik, a.g.m., s.92.

⁵¹ Ufuk Selen, “Konjonktürel Dalgalanmalarda Maliye Politikasının Rolü ve Kriz Yönetimi”, **Güncel Mali Konular**, Ed. Nihat Edizdoğan, Dora Yayıncılık, Bursa, 2009, s.259.

⁵² Birol Karakurt, “Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye’nin Krize Maliye Politikası Cevabı”, **Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.24, S.2, 2010, .186.

⁵³ Çolak, a.g.m., ss.52-53.

düşme nedeniyle kaynak sıkıntısının yaşanmasıdır. Bu sebeple teşvikler, kamu harcamasından ziyade vergi indirimi ve prim indirimi olarak uygulanmıştır⁵⁴.

Küresel krizde alınan önlemleri vergi dışı önlemler ve vergi politikası önlemleri olarak ele almak mümkündür.

A. VERGİ DIŞI ÖNLEMLER

Krize karşı ilk olarak para politikası önlemleri alınmıştır. Bu dönemde alınan para politikası önlemleri genellikle TCMB tarafından finansal piyasaları rahatlatmak amacıyla alınmıştır. Esasen merkez bankalarının temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Ancak kriz döneminde toplam talepte ve buna bağlı olarak emtia fiyatlarındaki gerilemeler sonucu enflasyonun hedeflenen düzeyde gerçekleşmesi TCMB'nin fiyat istikrarı yanında krizin reel ekonomi ve finansal istikrar üzerindeki olumsuz etkilerine yönelik önlem almasına olanak sağlamıştır. Bu amaçla TCMB, 2009 yılı enflasyon oranının hedeflenen oranın altında gerçekleşeceği öngörüsüyle, politika faizlerini Aralık 2008 ve Nisan 2009 arası dönemde 650 baz puan aşağı çekmiştir. Ekonomideki belirsizlik nedeniyle iktisadi faaliyet ve istihdam koşullarındaki iyileşmenin uzun süreceği düşüncesiyle faiz indirimlerine 2009 yılında da devam etmiştir. Böylece Nisan 2008-Aralık 2009 arası toplam 1025 baz puan faiz indirimi gerçekleşmiştir. TCMB, yaptığı bu faiz indirimleriyle kredi hacminin genişlemesini sağlayarak yatırım ve tüketim harcamalarının artmasını amaçlamıştır.. Bunun yanında parasal sıkışıklığı ve faiz oranlarının dalgalanmasını önlemek amacıyla Mayıs 2008'den sonra haftalık repo işlemleriyle piyasada en az 4-5 milyar TL likidite fazlası kalacak şekilde piyasaya fonlama yapmış, gün sonunda ise piyasada fazlalık olarak kalan likiditeyi gecelik işlemler ile geri çekmiştir. Haziran 2009 tarihinden sonra 3 ay vadeli repo işlemine de başlamıştır. 16 Ekim 2009 tarihinden itibaren ise TL zorunlu karşılık oranlarını %6'dan %5'e indirerek bankacılık sistemine 3,3 milyar TL kalıcı likidite sağlanmıştır⁵⁵.

2008 ve 2009 yılında Küresel Kriz; uluslararası piyasalarda ortaya çıkan olumsuz gelişmeler nedeniyle Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerden sermaye kaçışına yol açmıştır. Merkez Bankası, bu durumun döviz piyasasında sıkıntı yaratmaması

⁵⁴ Hakan Ercan-Erol Taymaz - Erinç Yeldan, **Kriz ve Türkiye: Kriz Tedbirlerinin Etki Değerlendirilmesi**, İLO, Ankara, 2010, s. 75.

⁵⁵ TCMB, "2010 Yılında Para ve Kur Politikası", 10 Aralık 2009, Ankara. http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/b316232c-1226-4a0d-afff2586f8047114/Baskan_ParaPol10.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=b316232c-1226-4a0d-afff2586f8047114 (28.05.2015).

için döviz piyasasına doğrudan müdahalede bulunarak, kalıcı olarak döviz piyasasından çekilen likiditenin sistemde kalması ve Türk bankalarının likiditelerinin güçlendirilmesi amacıyla döviz alım ihalelerine ara vermiştir. Likiditeyi desteklemek ve döviz piyasalarının sağlıklı çalışması amacıyla 10 Mart 2009 tarihinden itibaren günlük 50 milyon dolar döviz satış ihalesi düzenlemiş ve piyasaya toplamda 900 milyon dolar satmıştır. Bunların yanında, Merkez Bankası, Türk Bankacılık sisteminin etkinliğini arttıracak ve döviz likiditelerini güçlendirecek bir dizi önlem daha almıştır. Örneğin Merkez Bankası Döviz Depo piyasasında aracılık faaliyetlerine yeniden başlamış, bankaların işlem yapma limitlerini 10,8 milyar dolara yükseltmiş, bankaların Merkez Bankasından alabilecekleri döviz depolarının vadesini bir aydan üç aya uzatarak borç verme faiz oranı ABD doları için %7'den %5,5'e, Euro için %9'dan %6,5'e düşürmüştür. Buna ek olarak yabancı para zorunlu karşılık oranı iki puan düşürülerek bankacılık sistemine 2,5 milyar dolar likidite sağlamıştır⁵⁶.

Daralan kredi hacmini ve nakit sıkışıklığını gidermek amacıyla Merkez Bankasının uyguladığı para politikalarının dışında hükümetin başka politikalara da başvurduğu görülmüştür. 28 Ekim 2008 Çarşamba günü Esnaf ve Sanatkârların finansman ihtiyacını karşılamak amacıyla "Cansuyu Kredisi" olarak adlandırılan sıfır faizli ve 350 milyon TL hacimli kredi programı başlatılmıştır. Program KOSGEB tarafından başlatılmış, toplamda 5000 imalatçı esnaf ve sanatkârın yararlandırılması planlanmıştır. Programa 10.099 işletme başvurmuştur. 2008 yılı bütçe imkânları dâhilinde kredi şartlarına uyan asil ve yedek listenin tamamına kredi kullanma imkânı sağlanmıştır. İmalatçı esnaf ve sanatkâr başına limiti 25.000 TL, kadın girişimcilerin limitinin ise 30.000TL olduğu kredinin faizinin tamamı KOSGEB tarafından karşılanmıştır. Cansuyu kredilerine talebin yoğun olması nedeniyle KOSGEB'in bütçe olanakları ve Maliye Bakanlığı'nın desteğiyle 17Aralık 2008 Çarşamba günü sıfır faizli 2. Cansuyu Kredi Desteği başlatılmıştır. 2. Cansuyu Kredi Desteği kapsamında 1 ile 9 arasında çalışanı bulunan KOBİ'ler ile imalatçı esnaf ve sanatkârlara 25.000 TL, kadın imalatçı esnaf ve sanatkârlara 30.000 TL ve 9'dan fazla her çalışan için 2.000 TL ek kredi imkânı sağlanmıştır. 2. Cansuyu Kredi Desteği'nin faiz ödemeleri yine KOSGEB tarafından karşılanmıştır⁵⁷.

Firmaların kredi imkânlarına daha kolay erişebilmesi amacıyla Kredi Garanti Fonu uygulaması başlatılmıştır. Bu düzenleme bir taraftan firmalara kredi desteği sağlamış diğer taraftan ise bankaların bilançolarının sağlıklı yapıda kalmasına katkıda bulunmuştur. Bu

⁵⁶ TCMB, "2010 Yılında Para ve Kur Politikası", a.g.e., (28.05.2015).

⁵⁷ Sudi Apak - Güneş Yılmaz, "Türkiye'de Kriz Döneminde Açıklanan Ekonomik Önlem Paketleri", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, S.43, 2009, s.16.

uygulamayla, özel sektör ile bankalar arasındaki kredi akışını düzenleyen Kredi Garanti Fonu, bankaların firmalara verdiği kredinin %60'ına kefil olmuştur. Ancak Kredi Garanti Fon'unun krediye kefil olması için firmanın belli kriterleri sağlaması gerekmektedir. Söz konusu fon Hazine Müsteşarlığı bünyesinde kurulan özel amaçlı bir finansal araç olup, firmalara açılacak kredilerin doğuracağı risklerin %60'ına ortak olmuştur. Böylece banka kaynaklarının reel sektöre akması amaçlanmıştır⁵⁸.

Vergi dışı önlemlerin diğeri ise; maliye politikası aracı olan kamu harcaması önlemleridir. Ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için yatırım harcamaları ve özellikle Türkiye'deki yatırım harcamalarının büyük bir kısmını oluşturan özel sektör yatırım harcamaları önem arz etmektedir. Kriz dönemlerinde girişimcilerin geleceğe yönelik beklentileri genellikle olumsuz olduğundan özel sektör yatırım harcamaları azalış göstermektedir⁵⁹. Nitekim küresel krizin hissedilmeye başladığı 2008 yılının son çeyreğinde özel sektör yatırım harcamaları yıllık %7,3 azalırken, kamu sektörü yatırım harcamaları %13,1 artış göstermiştir. Kamu yatırımlarındaki artış özel yatırımlardaki azalışı telafi edememiş, toplam yatırım harcamalarının büyümeye katkısı 2007 yıl sonuna göre 2,6 puan azalarak 1,2 puan olmuştur⁶⁰.

Krizin olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla bazı kamu harcama kalemlerinde ilave artışlar yapılmıştır. Özellikle kamu yatırımlarının özel sektör yatırımları için crowding-in etkisi oluşturduğu dikkate alınarak, kamu yatırımlarına öncelik verilmesi ve özellikle kamu yatırımlarına tahsis edilen kaynakların yüksek öncelikli ekonomik ve sosyal altyapı yatırımlarına yönlendirilmesi benimsenmiştir. Bu amaçla, ekonomide fiziki ve sosyal altyapı yatırımlarının yenilenmesi ve genişletilmesini sağlamak amacıyla kamu yatırım harcamalarına ağırlık verilmesi, ekonominin krizden çıkışını kolaylaştırmak ve sürdürülebilir bir büyüme yapısını yeniden tesis etmek için özel sektör yatırımlarını, ihracatı ve istihdamı arttırmaya yönelik politikaların uygulanması kararlaştırılmıştır⁶¹.

Küresel kriz nedeniyle ülkede görülen durgunluk işsizliği önemli ölçüde arttırmıştır. İşini kaybeden bireyler aynı zamanda ekonominin talep kısmını oluşturmaktadır. Dolayısıyla işini kaybeden bireylerin gelirinin azalması talebi daraltıcı etki yaratmıştır. Bu sebeple, durgunluk dönemlerinde talebi canlı tutmak amacıyla, otomatik istikrar sağlayıcı kamu

⁵⁸ Apak - Yılmaz, a.g.m., ss.21-22.

⁵⁹ Karakurt, a.g.m., s.189.

⁶⁰ TCMB, Finansal İstikrar Raporu, Sayı:8, Mayıs 2009. http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/fa2ae5e6-a752-4ae1-8120-f5b0d7aef871/Fir_TamMetin8.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=fa2ae5e6-a752-4ae1-8120-f5b0d7aef871 (29.05.2015).

⁶¹ DPT, "Yatırım Teşvik, İstihdam ve Kredi Garanti Desteği", Mayıs 2009'dan aktaran Karakurt, s.189.

harcaması özelliği gösteren İşsizlik Sigortası Fonunun daha etkili sonuçlar vermesi için İşsizlik Sigortası Kanununa geçici bir madde eklenerek kısa çalışma ödeneğinden yararlanma şartlarında iyileştirmeler yapılmıştır.

Kısa çalışma ödeneği, genel ekonomik kriz veya doğal afet gibi işverenin kendi kusuruna dayanmayan nedenlerle haftalık çalışma sürelerinin geçici olarak azaltılması veya işyerinde faaliyetin tamamen veya kısmen geçici olarak durdurulması halinde işsizlik fonundan işçilere ödenen tutardır⁶². Geçici olarak kısa çalışma ödeneği üzerinde yapılan değişikliklerle firmaların işçi çıkarmamaları, bunun yerine işçilerin çalışma sürelerinin azaltılması teşvik edilmiştir. Daha önce en fazla üç ay olan kısa çalışma ödeneği alma hakkı altı aya çıkarılmış, bu ödeneğin miktarı %50 arttırılmış ve bu kapsamda yapılan ödemelerin işsizlik ödeneği süresinden düşülmemesi kararı alınmıştır. Böylece İşsizlik Sigortası Fonuna getirilen az bir yük ile işsizlikte artışın önlenmesi amaçlanmıştır. Bunun yanında, sağlık hizmeti sunucularına yapılan ödemelerin hızlandırılması kararı alınmıştır. GAP harcamalarının arttırılması, bütçede bulunmadığı halde tarımda fındık ve kuraklık ödemelerinin yapılması, kamu personel ve işçilerinin maaşlarının iyileştirilmesi merkezi hükümet tarafından krize karşı uygulanan bir program olarak ve ekonomiye bir ivme kazandırma olarak zikredilmiştir⁶³.

Küresel kriz nedeniyle işsizliğin yüksek seviyelere ulaşması sonucu diğer önlemlerle birlikte işsizliği azaltmaya yönelik şu önlemler de alınmıştır⁶⁴.

- İstihdam maliyetlerini düşürmek amacıyla işverenlerin sosyal güvenlik prim payları 5 puan düşürülmüş ve bu maliyet hazine ve İşsizlik Sigortası Fonu tarafından üstlenilmiştir.
- İŞKUR tarafından düzenlenen mesleki eğitim, staj eğitimi vb. gibi aktif istihdam programları genişletilmiştir.
- Genç ve kadın istihdamında sosyal güvenlik primleri düşürülmüştür.
- İşsizlik Sigortası ödemeleri net yerine gayrisafi hesaplanmış ve miktarı %11 arttırılmıştır.

⁶² Bağımsız Sosyal Bilimciler, **Türkiye’de ve Dünyada Ekonomik Bunalım,2008-2009**, Yordam Kitap, İstanbul, s.177.

⁶³ Metin Bayrak - Cenk Osman Kanca, “2008 Yılı Finans Krizinin Türkiye’de Bazı Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi ve Uygulanan Maliye Politikalarının Cevabı”, **28. Maliye Sempozyumu**, Antalya, 22-26 Mayıs 2013, s.288.

⁶⁴ Ercan - Taymaz - Yeldan, a.g.m., s.21; Apak - Yılmaz, a.g.m., s.23.

- İŞKUR'un uyguladığı toplum yararına çalışma programları genişletilmiş ve buna yönelik İŞKUR'a kaynak aktarılmıştır.
- Çevre ve Orman Bakanlığı Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Genel Müdürlüğü'nün ağaçlandırma ve erozyonla mücadele konusuna ayrılan kaynak arttırılarak bu alanda birçok işsiz kısıt süreli ya da devamlı istihdamı sağlanmıştır.
- Özürlülerin işveren primleri Hazine tarafından karşılanmıştır.

B. VERGİ POLİTİKASI ÖNLEMLERİ

Tüm dünyayı etkisi altına alan küresel kriz nedeniyle Türkiye'de iç ve dış talebin daralması sonucu; üretim ve istihdam seviyesi düşmüş, bu durum özel tüketim ve yatırım harcamalarının azalmasına neden olmuştur. Özel tüketim harcamalarının azalması sonucu daralan toplam talep ve buna bağlı olarak üretimde yaşanan daralmanın önüne geçmek için uygulanan politikalardan biri de vergi indirimlerini içeren canlandırma politikasıdır. Kriz döneminde, krizin olumsuz etkilerinin azaltılması amacıyla siyasi otorite tarafından tek veya toplu paket şeklinde ilan edilen vergi indirimleri uygulanmıştır⁶⁵. Vergi indirimlerini içeren canlandırma paketleri ekonominin hem arz hem de talep tarafına yöneliktir. Bu paketlerle kısa dönemde tüketimin arttırılarak ekonominin canlandırılması amaçlanırken, uzun dönemde yatırımları arttırarak üretim artışının sağlanması amaçlanmıştır.

Küresel kriz sürecinde Türkiye'de başvuru vergi politikası önlemlerini KDV ve ÖTV indirimleri, varlık barışı uygulaması ve diğer vergi politikası önlemleri olmak üzere üç başlıkta ele almak mümkündür.

1. KDV ve ÖTV İndirimleri

Konut ve dayanıklı tüketim malları satışlarındaki gerilemenin önlenmesi için 16 Mart 2009 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan "Bazı Mallara Uygulanacak Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisi Oranlarının Belirlenmesine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı" ile 15 Haziran 2009'a kadar geçerli olmak üzere,⁶⁶

⁶⁵ Karakurt, a.g.m., s.187.

⁶⁶ 2009/14802 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/03/20090316-7.htm> (E.T. 09.06.2015).

- Net alanı 150 metre kare ve üzerinde bulunan konutlarda KDV oranı %18'den %8'e indirilmiştir.

- ÖTV oranları ise;

- Beyaz eşya ve bazı elektronik eşyalarda %6,7 oranından %0'a

- Motor silindir hacmi 1600 cm³'ü geçmeyen otomobillerde % 37'den %18'e

- Motor silindir hacmi 1600 cm³-2000 cm³ arasındaki otomobillerde %60'dan %54'e

- Kamyonlarda %4'ten %1'e

- Midibüslerde %4'ten %1'e

- Minibüslerde %9'dan %2'ye

- Motosikletlerde %22'den %11'e indirilmiştir.

29 Mart 2009 tarihli resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren yeni bir bakanlar kurulu kararıyla KDV indirimi uygulaması genişletilmiştir. Böylece 30 Haziran 2009'a kadar geçerli olmak üzere,⁶⁷

- Bina ve bağımsız şekildeki işyerleri

- Ev ve ofis mobilyaları

- Bilişim ve büro makineleri

- Bazı sanayi ve iş makinelerinin satışından alınan KDV oranı %18'den %8'e düşürülmüştür.

15 Haziran tarihinde sona eren ÖTV oran indirimleri yeniden belirlenerek 30 Eylül 2009 tarihine kadar uzatılmıştır. Böylece;⁶⁸

- Motor silindir hacmi 1600cm³'ü geçmeyen otomobillerde % 37'den %18'e indirilen ÖTV oranı, %27olarak

- Midibüsler ve kamyonlar için %4'ten %1'e indirilen ÖTV oranı, %2 olarak

- Otobüslerde %1'den %0'a indirilen ÖTV oranı, %0 olarak

- Minibüslerde %9'dan %2'ye indirilen ÖTV oranı, %4 olarak

⁶⁷ 2009/14812 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/03/20090329-4.htm> (E.T. 09.06.2015).

⁶⁸ 2009/15081 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090616M1-1.htm> (E.T. 09.06.2015).

- Motosikletlerde %22'den %11'e indirilen ÖTV oranı, %16 olarak
- Beyaz eşyada %6,7'den %0'a indirilen ÖTV oranı ise %2 olarak uygulanmıştır.

Görüldüğü gibi yukarıda ifade edilen KDV ve ÖTV indirimleri krizden en çok etkilenen otomotiv, beyaz eşya, mobilya ve inşaat gibi sektörler için uygulanmıştır. Alınan bu önlemlerle söz konusu sektörlerin canlandırılması amaçlanmıştır. Bu çalışmada, diğer sektörler için veri bulma güçlüğü nedeniyle sadece otomotiv, beyaz eşya ve mobilya sektörü dikkate alınmış, otomotiv ve beyaz eşya sektörüne ilişkin satış verileri ve mobilya sektörüne yönelik üretim miktarları değerlendirilerek vergi indirimlerinin amacına ulaşmış olup olmadığı incelenmiştir. Tablo 14, 2003 ve 2012 yılları itibarıyla otomotiv piyasası satış rakamlarını ortaya koymaktadır. Bu rakamlar satılan otomobil ve hafif ticari araç, kamyon otobüs, midibüs gibi ticari motorlu araç sayısını göstermektedir.

Tablo 14 : Türkiye Otomotiv Piyasasında 2003-2012 Dönemi Satış Rakamları

YILLAR	ÜRÜN TÜRÜ					Toplam
	Otomobil	Hafif Ticari Araç	Kamyon	Otobüs	Midibüs	
2003	227.038	137.033	30.098	1.051	2.743	397.963
2004	451.209	248.888	37.205	1.503	2.464	741.269
2005	438.597	271.811	41.982	1.498	4.649	758.537
2006	373.219	244.833	42.071	1.466	3.926	669.915
2007	357.485	237.297	34.185	1.413	3.825	634.205
2008	305.998	188.025	28.260	1.468	2.793	526.544
2009	369.819	187.307	14.915	1.376	2.452	575.869
2010	509.784	251.129	28.382	1.409	2.468	793.172
2011	593.519	270.920	40.792	2.437	3.199	910.867
2012	556.280	221.481	34.365	2.410	3.084	817.620

Kaynak: OSD Yayınları

Türkiye otomobil piyasasında satılan araç sayısı 2004 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık iki kat artarak çok ciddi bir artış göstermiştir. 2005 yılında da bir miktar artan satış rakamları bu yıldan sonra düşme seyrine girmiştir. Küresel krizin etkilerinin önemli ölçüde hissedilmeye başladığı 2008 yılında ise toplam araç satış rakamları 526.544 adete kadar

düşmüştür. 2009 yılında ise otomotiv sektörüne yönelik uygulanan ÖTV indirimleri faydasını göstermiş ve toplam araç satış rakamları 575.869' a yükselmiştir.

Tablo 14'e dikkatli bakıldığında ÖTV indirimlerinin uygulamaya girdiği 2009 yılında otomobil satışları önemli bir artış gösterirken; aynı durum ticari araç satış rakamlarında görülmemiş, tam tersi bir durum yaşanmıştır. Türkiye otomotiv piyasasında 2008 yılında 305.998 adet otomobil satılırken 2009 yılında %20,8'lik bir artışla 369.819 adet otomobil satılmıştır. Ticari araç satış rakamlarının ise tamamında düşüş yaşanmıştır. Özellikle 2008 yılında 28.260 adet kamyon satılırken 2009 yılında 14.915 adet kamyon satılmış ve yaklaşık yarı yarıya bir azalma yaşanmıştır. Otomobil satışlarında yaşanan artışın ticari araç satışlarında yaşanmaması, ÖTV indirimlerinin bireysel tüketicilerin kararları üzerinde rol oynadığını göstermektedir. Çünkü otomobil kullanıcıları genellikle işletmelerden ziyade bireysel tüketicilerdir⁶⁹. Bir diğer neden ÖTV oran indirimlerinin otomobillerde ticari araçlara göre daha yüksek olmasıdır. Ticari araçlarda en yüksek oran indirimi minibüslerde 7 puan iken 1600cm³'ü geçmeyen otomobillerdeki oran indirimi 19 puandır. Otomobiller için uygulanan bu önemli 19 puanlık indirim bireysel tüketiciler tarafından bir fırsat olarak görülmüş ve satış rakamlarını arttırmıştır. Bunlara ek olarak krizin etkilerinin hissedilmeye başladığı 2008'in üçüncü çeyreğinden itibaren piyasalarda ÖTV indirimi beklentisi oluşmuş ve bu durum otomotiv taleplerinin 2009 yılına ertelenmesine neden olmuştur.

Yukarıdaki veriler göz önüne alındığında otomobillere yönelik uygulanan ÖTV indiriminin amacına ulaştığı söylenebilir. Ancak genellikle ticari işletmeler tarafından kullanılan ticari araçlara yönelik uygulanan ÖTV indirimlerinin, işletmelerin kriz dönemlerinde oluşan geleceğe yönelik olumsuz beklentileri nedeniyle etkili olamadığı görülmektedir. Buradan varılan sonuç; özel tüketim artışını hedefleyen vergi teşviklerinin nihai tüketiciye verilmesi ve tüketim koşuluyla sağlanması hedefe yönelik başarıyı arttırmaktadır⁷⁰. Nitekim ekonomide düzelmelerin başladığı 2010-2012 arası ticari araç satış rakamlarında önemli artışlar yaşanmıştır.

Yapılan çalışmalarda, geçmiş dönemde taşıt kredileri ve otomobil satışlarının birbirine paralel bir seyir izledikleri görülmüştür. Benzer bir durum son krizde de gerçekleşmiştir. Otomobil satışlarının düşmeye başladığı Temmuz 2008'den Mart 2009'a kadar TL cinsinden bireysel taşıt kredileri de düşmüştür. Mart ayından sonra ise otomobil satışları artarken taşıt

⁶⁹ Zihni Kartal, "Mali Krize Karşı Getirilen Vergisel Düzenlemelerin Etkinliğinin Değerlendirilmesi", **25. Maliye Sempozyumu**, Antalya, 25-28 Mayıs 2011, s.253.

⁷⁰ Kartal, a.g.m., ss.253-254.

kredi stoku düşmeye devam etmiştir. Bu durum bankaların kredi koşullarını gevşetmediğini göstermektedir. Bunun yanında, kredilerdeki daralmaya rağmen otomotiv satışlarının artması, 2–2,5 milyar TL düzeyinde olan harcamaların finansmanında çoğunlukla tüketicilerin kişisel birikimlerini ve/veya satıcı kredilerini kullandıklarını göstermektedir⁷¹.

Beyaz eşya sektörüne bakıldığında ise ÖTV indirimlerinin 2009 yılındaki etkisini aşağıdaki Tablo 15 bize göstermektedir.

Tablo 15: 2009 Yılı Yurtiçi Beyaz Eşya Satış Rakamları

2009												
İç Satış	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Buzdolabı	70.229	61.450	101.608	114.376	166.750	163.049	178.756	159.767	169.025	105.533	132.752	91.129
Derin Dondurucu	4.496	11.343	5.246	16.865	11.671	15.310	18.888	18.422	23.955	31.284	19.337	11.374
Çamaşır Makinası	71.900	65.731	99.950	113.483	160.787	152.965	125.623	113.827	138.769	119.723	119.560	115.025
Kurutucu	2.163	1.645	3.110	5.834	2.553	1.358	953	2.632	13.504	11.524	6.870	10.053
Bulaşık Makinası	51.204	56.122	97.386	111.851	141.235	135.120	105.043	88.832	125.151	95.678	92.862	90.967
Fırın	24.107	32.023	44.538	51.049	78.337	76.776	63.711	53.264	69.013	63.777	49.270	51.799
TOPLAM	224.099	228.314	351.838	413.458	561.333	544.578	492.974	436.744	539.417	427.519	420.651	370.347

Kaynak: Türkiye Beyaz Eşya Sanayicileri Derneği

2009 yılında aylara göre buzdolabı, derin dondurucu, çamaşır makinesi, kurutucu, bulaşık makinesi ve fırın olmak üzere altı adet ürünün satış rakamları verilmiştir. Bu altı ürünün toplam yurtiçi satış rakamı Şubat ayında 228.314 iken Mart ayında 351.838'e yükselmiştir. Kuşkusuz bu artışın en önemli nedeni o tarihte yürürlüğe giren ÖTV indirimidir. ÖTV indirimi Mart ayının ortasında başlamasına rağmen satışlar bir önceki aya göre %54 oranında artış göstermiştir. ÖTV indirimlerinin etkisi Nisan ayında da devam etmiş; Şubat ayına göre % 81 artışla 413.458'e Mayıs ayında ise %145 artışla 561.333'e ulaşmıştır. Beyaz eşya satışları Mayıs ayında 561.333 ile 2009 yılının en yüksek rakamına ulaştıktan sonra Eylül ayına kadar bir düşüş eğilimine girmiştir. ÖTV indiriminin Eylül ayında sona ermesiyle satış rakamlarında önemli miktarda düşüş yaşanmıştır. Eylül ayına göre ekim ayında %20, Kasım ayında %22 ve Aralık ayında %31 düşüş yaşanmıştır. Bu bağlamda tablodaki veriler

⁷¹ TEPAV, "Otomotivde Vergi İndirimleri", Küresel Kriz Çalışma Grubu Politika Notu, 2009, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1282136682-9.Otomotivde_Vergi_Indirimleri.pdf (E.T. 12.06.2015).

değerlendirildiğinde beyaz eşya sektörüne uygulanan ÖTV oran indirimlerinin amacına hizmet ettiği anlaşılmaktadır.

ÖTV indiriminin son ayı olan Eylül ayında, tüm ürünlerin satışında bir önceki aya göre kayda değer bir artış görülmektedir. Bu durum, ÖTV indiriminin bir fırsat olarak görüldüğünü ve bu fırsatı kaçırmak istemeyen vatandaşların son ayda beyaz eşya satın almaya yöneldiğini göstermektedir. Tablo 15'ten görüldüğü üzere beyaz eşya satışlarının en yüksek olduğu aylar sırasıyla Mayıs ve Hazirandır. Bu aylarda yüksek satış rakamlarına ulaşılmasında ÖTV indiriminin yanı sıra düğün hazırlıklarının yapıldığı bir dönem olması da etki etmiştir. Tablo 15'te dikkat çeken bir diğer konu ihtiyaç oranı daha düşük olan ve pazar payı daha az olan ürünlerde artış oranları daha yüksektir.

Tablo 16 : Yıllar İtibariyle Yurtiçi Beyaz Eşya Satış Rakamları

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Buzdolabı	2.092.728	2.109.663	1.940.274	1.906.573	1.702.595	1.932.590	2.192.592	2.316.656	2.590.583	2.442.891
Çamaşır Makinası	1.827.998	1.778.523	1.575.269	1.452.735	1.459.542	1.587.347	1.948.641	1.857.413	1.908.042	1.896.527
Bulaşık Makinası	631.827	838.722	1.054.100	1.107.602	1.191.451	1.272.508	1.552.913	1.512.689	1.448.585	1.435.005
Fırın	636.581	726.408	785.911	699.858	657.664	632.121	776.643	768.560	799.902	867.629
TOPLAM	5.189.134	5.453.316	5.355.554	5.166.768	5.011.252	5.424.566	6.470.789	6.455.318	6.747.112	6.642.052

Kaynak: Türkiye Beyaz Eşya Sanayicileri Derneği

Tablo 16'da ise buzdolabı, çamaşır makinesi, bulaşık makinesi ve fırından oluşan dört ürünün yıllar itibariyle yurtiçi satış rakamları verilmiştir. Rakamlar incelendiğinde satış miktarlarında sabit bir artış ve azalış eğilimi görülmemekte, 2011 yılı hariç küçük dalgalanmalar görülmektedir. 2009 yılında bu dört ürünün toplam satış miktarı 5.011.252 adettir. Bir önceki yıl bu ürünlerin toplamının 5.166.768 adet olduğu dikkate alındığında %0,03'lük bir azalış yaşanmıştır. 2009 yılının bir kriz yılı olduğu ve kriz dönemlerinde talebi en çok azalan malların dayanıklı tüketim malları olduğu göz önünde bulundurulursa, beyaz eşya sektörüne uygulanan altı aylık ÖTV indirimi sayesinde bu sektörün talep seviyesini koruduğu görülmektedir. Tablo 15'teki verilerden de görüldüğü gibi mart-eylül arası dönemde uygulanan ÖTV indirimi sayesinde artan beyaz eşya talebi kriz nedeniyle düşen talebi telafi etmiştir.

Tablo 17’de Türkiye’de 2008-2013 yılları arasında aylara göre mobilya imalatı sektörünün kapasite kullanım oranları verilmiştir. Kapasite Kullanım Oranı, bir üretim birimi tarafından belirli bir dönem içerisinde fiilen gerçekleştirilen üretim miktarının fiziki olarak üretebileceği en yüksek miktara olan oranını göstermektedir⁷².

Tablo 17: Türkiye’de Mobilya İmalatı Sektörü Kapasite Kullanım Oranları

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Ocak	62,8	58,2	64,8	70,1	69,0	68,3
Şubat	67,9	58,3	66,8	68,6	69,8	68,9
Mart	69,5	60,1	68,7	69,2	69,8	70,6
Nisan	66,6	60,7	68,9	71,1	71,6	71,6
Mayıs	70,7	69,9	73,1	72,1	68,8	73,9
Haziran	74,9	75,6	72,1	73,1	69,3	71,4
Temmuz	70,8	73,5	74,3	75,3	71,8	72,4
Ağustos	70,9	70,3	69,6	76,0	67,5	72,5
Eylül	71,3	71,9	72,5	75,5	69,9	72,3
Ekim	65,2	69,9	72,3	74,8	69,8	72,0
Kasım	67,4	67,7	72,0	72,9	70,8	72,3
Aralık	64,0	66,7	70,1	72,2	69,9	-
Ortalama	68,5	66,9	70,4	72,6	69,8	71,5

Kaynak: TÜİK

Tablo 17’ye bakıldığında Türkiye’de mobilya imalatı sektörü genellikle üretim kapasitesini %70’in altında bir seviyede kullanmaktadır. Küresel Krizin yaşandığı dönemde mobilya sektörünün kapasite kullanım oranı %58,2’ ye kadar düşmüştür. Bunun en önemli nedeni talep yetersizliğidir. Çünkü üretimin yapılması talebe bağlıdır. Eğer talep varsa üretim de olur. Bu dönemde küresel ekonomide yaşanan durgunluk mobilya sektörünü de etkilemiş iç ve dış talepte yaşanan gerileme üretim miktarının düşmesine neden olmuştur.

Tablo 17’den görüldüğü üzere Küresel Krizin etkisiyle 2008 yılının Eylül ayından itibaren mobilya sektörü kapasite kullanım oranı düşüş eğilimine girmiştir. Eylül ayında %71,3 olan mobilya sektörü kapasite kullanım oranı 2008 yılının Aralık ayında %64’e gerilemiştir. Düşme eğilimi 2009 yılında da devam etmiş, Ocak ayında %58,2 ve Şubat ayında 58,3 olarak gerçekleştirmiştir. Mart ayının ortasından itibaren hükümet tarafından mobilya sektörünü de içeren vergi indirimlerinin uygulamaya girmesiyle birlikte iç talep

⁷² Mahfi eğilmez, “Kapasite Kullanımı Nedir, Nasıl Ölçülür, Ne İşe Yarar?”, <http://www.mahfiegilmez.com/2012/03/kapasite-kullanm-nedir-nasl-olculur-ne.html> (08.07.2015), s.1.

artışına bağlı olarak üretimde artışlar görülmüştür. Bu dönem içerisinde mobilya sektörü kapasite kullanım oranları Mart ayında %60,1'e, Nisan ayında % 60,9'a, Mayıs ayında %69,9'a ve Haziran ayında % 75,6'ya yükselerek 2009 yılının en yüksek oranına ulaşmıştır. Ancak vergi indirimlerinin sona ermesiyle birlikte mobilya üretiminde tekrar düşüş başlamıştır. Mobilya sektörü kapasite kullanım oranları Temmuz ayında %70,5'e, Ağustos ayında %70,3'e ve 2009 yılının Aralık ayında % 66,7'ye düşerek yılı %66,9 ortalamasıyla kapatmıştır.

Vergi indiriminin uygulandığı döneme bakıldığında Mayıs ve Haziran ayındaki üretim artışlarının Mart ve Nisan ayına göre daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durumu iki sebebe bağlayabiliriz. Birincisi, Mart ve Nisan ayında vergi indirimi nedeniyle oluşan ek talebin kriz nedeniyle durgunluk yaşayan mobilya sektöründe artan stoklardan karşılandığı; ikincisi, vergi indirimleri sonucu artan talebe ek olarak Mayıs ve Haziran ayının düğün hazırlıkları yapılan bir döneme denk gelmesidir.

Tablo 17'de 2008 ve 2013 yılları arasında Haziran ayının kapasite kullanım oranlarına bakıldığında en yüksek orana 2009 yılında ulaşıldığı görülmektedir. Söz konusu yıllar arasında Haziran ayında en yüksek orana kriz yılı olmasına rağmen 2009 yılında ulaşılmış olması mobilya sektörüne yönelik vergi indirimlerinin amacına ulaşmış olduğunu göstermektedir.

2. Varlık Barışı Uygulaması

Ülkelerin ekonomik krizlerle mücadele edebilmesi için kaynağa ihtiyaçları vardır. Buna karşılık, küresel kriz döneminde Türkiye ekonomisinde yaşanan durgunluk ve işsizlik vergi gelirlerinin azalmasına, krizin olumsuz etkilerini hafifletebilmek amacıyla uygulanan kriz karşıtı politikalar kamu harcamalarının artmasına, yabancı kaynak girişinin azalması ve ihracatın daralması dövizde olan ihtiyacın artmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, gereken kaynak ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla kamuoyunda “varlık barışı” olarak adlandırılan bir yasal düzenleme yapılmıştır.

Yapılan düzenlemeyle gerçek ve tüzel kişilere ait olup yurtdışında bulunan para, altın, döviz, menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçları ve taşınmazların milli ekonomiye kazandırılması ve yurt içinde bulunan ancak işletmelerin öz kaynaklarında yer almayan bu tür varlıkların sermayelerine eklenerek sermaye yapılarının güçlendirilmesi hedeflenmiştir.

Böylece;

- Gerçek ve tüzel kişilerce, 1 Ekim 2008 tarihi itibariyle sahip olunan ve yurt dışında bulunan; para, altın, döviz, menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçları ile varlığı bir belgeyle ispatlanabilen taşınmazların beyan edilen değerleri üzerinden %2 oranında vergi alınması

- Gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerince sahip olunan ve Türkiye’de bulunan fakat 1 Ekim 2008 itibariyle kanuni defter kayıtlarında işletmenin öz kaynakları arasında yer almayan para, altın, döviz, menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçları ile taşınmazların beyan edilen değerleri üzerinden %5 oranında vergi alınması kabul edilmiştir.

Bu kanun kapsamında bildirilen ve beyan edilen varlıklar hakkında 1 Ekim tarihinden önceki dönemlere ilişkin hiçbir suretle vergi incelemesi ve vergi tarhiyatı yapılmaması, yurt dışından elde edilen ticari kazançların 31 Mayıs 2009 tarihine kadar Türkiye’ye transfer edilmesi halinde gelir ve kurumlar vergisinden muaf olması sağlanmıştır. Ancak yurt içinden ve dışından beyan edilecek varlıklara yönelik uygulanan vergi oranlarının farklılık göstermesi kanunun öncelikli hedefinin yurt dışındaki varlıklar olduğunu göstermektedir. Böylece ekonominin dövize olan ihtiyacı azaltılmaya çalışılmıştır.

Gelir İdaresi Başkanlığından alınan bilgilere göre “varlık barışı” kapsamında 10 Şubat 2010 tarihi itibariyle 48.258.116.475 TL tutarında varlık beyan edilmiş ve 1.576.625.305 TL vergi ödenmiştir. Ödenen vergi, beyan edilen tutarın %3,3 ‘üne tekabül etmektedir. Varlık barışı uygulamasına ilişkin verilen toplam beyanname sayısı 64.567’dir. Beyan edilen varlıkların 27.876.017.400 TL’si yurtdışından 20.382.099.075 TL’si yurt içinden beyan edilmiştir.

Tablo 18 : 5811 Sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Kanunu İlişkin Bilgiler

Varlık Türü	Beyanname Sayısı	Beyanname Tutarı (TL)	Oranı
TL	54.958	14.083.892.247	29,2
Döviz	7.135	24.859.193.116	51,5
Altın	407	3.243.013.674	6,7
Menkul Sermaye	372	3.092.207.735	6,4
Taşınmaz Mal	3.863	2.979.809.703	6,2

Kaynak: GİB

Yukarıdaki Tablo 18’de varlık barışı uygulaması kapsamında verilen beyannamelerin türüne göre beyannamelerin sayısı, tutarı ve toplam tutar içindeki payları gösterilmektedir. Tablodaki verilere bakıldığında 54.958 adetle en fazla TL cinsinden beyanname verilmiştir. TL’yi sırasıyla 7.135 adet ile Döviz, 3.863 adet ile Taşınmaz mallar, 407 adet ile altın ve 307 adet ile menkul sermaye izlemiştir. En fazla beyanname verilen varlık türü TL olmasına rağmen verilen toplam beyanname tutarı en yüksek olan varlık türü dövizdir. Döviz, varlık barışı uygulaması kapsamında toplam beyan edilen varlık tutarlarının %51,5 ‘ini oluşturarak toplam tutarın yarısından fazlasına tekabül etmektedir.

3. Diğer Vergi Politikası Önlemleri

Küresel krizin olumsuz etkilerini hafifletmek amacıyla alınan diğer vergi politikası tedbirleri şunlardır⁷³:

- 1 Eylül 2008 tarihi itibari ile vadesi geldiği halde ödenmemiş kamu alacakları için tecil ve taksitlendirme getirilmiştir⁷⁴. Mükelleflere eşit taksitlerle ödenmek üzere 18 aylık ödeme süresi tanınmıştır. Uygulanacak tecil faizi yıllık %3’tür. 5 Aralık 2008’e kadar süren başvuru döneminde 1 milyon 520 bin vergi borçlusu tecil talebinde bulunmuş, bu mükellefler 7 milyar 598 milyon TL’si vergi aslı 3 milyar 721 milyon TL’si de faiz ve gecikme zammından oluşan toplam 11 milyar 520 milyon TL’lik vergi borcunun taksitlendirilmesini istemişlerdir.

- Hisse senedi alım satımlarında yerli yatırımcılar tarafından elde edilen kazançlara yönelik uygulanan vergi oranı Bakanlar Kurulu kararı ile sıfıra indirilmiştir. 2006 yazındaki ani sermaye çıkışları nedeniyle yabancılar için indirilmiştir. Bu düzenleme ile yerli-yabancı ayrımı ortadan kaldırılmıştır.

- Yurt dışı tedarikçilerden sağlanan kredilerde stopaj oranı %5’ e indirilmiştir.

- Özel iletişim vergisi %15’ ten %5’ e indirilmiştir.

- KOBİ birleşmelerini teşvik etmek amacıyla, 31.12.2009 tarihine kadar birleşen ve kanunda belirtilen koşulları sağlayan KOBİ’ lere, kurumlar vergisi muafiyeti ve %75’ e kadar indirimli kurumlar vergisi uygulanmasından faydalanabilme olanağı sağlanmıştır.

⁷³ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Soru Önergesine İlişkin Olarak Hazine Müsteşarlığı Tarafından Hazırlanmış Cevap Metni, 2009, s.3-7. <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-8872c.pdf> (E.T.07.06.2015).

⁷⁴ Bağımsız Sosyal Bilimciler, “Türkiye’de ve Dünyada Ekonomik Bunalım, 2008-2009”, a.g.e., ss.171-174.

- Menkul kıymet yatırım fonları ile menkul kıymet yatırım ortaklıklarının sermaye piyasalarında yaptıkları işlemler nedeniyle elde ettikleri gelirlere Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi muafiyeti getirilmiştir.

- Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu kapsamında düzenlenen ürün senetlerinin elden çıkarılmasından doğan kazançlara 31.12.2014 tarihine kadar gelir ve kurumlar vergisi muafiyeti getirilmiştir.

- 1979 veya daha eski model motorlu taşıtların 30 Haziran 2010'a kadar kayıt ve tescillerinin silinmesi veya hurdaya çıkarılması karşılığında, tahakkuk etmiş ve ödenmemiş motorlu taşıtlar vergisi ile bu vergiye ilişkin gecikme zammı, vergi cezaları ve plakaya kesilen cezalar silinmiştir.

- Konut, işyeri ve diğer gayrimenkullerin satışında alıcı ve satıcının her birinden binde 15 oranında alınan tapu harcı, 3 ay süreyle binde 5'e indirilmiştir.

- Gerçek kişilere kullanılan kredilerdeki Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu (KKDF) kesintisi oranı %15'ten %10'a indirilmiştir.

C. KÜRESEL EKONOMİK KRİZDE VE 2001 KRİZİNDE ALINAN VERGİ POLİTİKASI ÖNLEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Bir ülkede ortaya çıkan ekonomik kriz, o ülke ekonomisinde istikrarsızlığa neden olmakta ve ülkenin makroekonomik göstergelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Krizlerin ekonominin temel göstergeleri üzerindeki olumsuz etkilerini yok etmek amacıyla bir takım tedbirlere başvurulurken bunlara yönelik politikalar uygulanmaktadır. Uygulanan politikalar içinde vergi politikaları önemli bir yere sahiptir. Uygulanacak vergi politikalarının başarılı olabilmesi için krize yol açan etmenlerin iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Çünkü ortaya çıkan krizlerin nedenleri ve etkileri aynı olmamakta, birbirinden farklı özellikleri bulunmaktadır. Bu sebeple vergi politikasının ekonomide istikrarın yeniden sağlanmasına yardımcı olabilmesi için krizlerin her biri kendi dönemi içinde ele alınmalı ve krize yol açan etmenler göz önünde bulundurulurken bir politika belirlenmelidir.

2001 krizinin başlangıç aşamalarında dünya ekonomik konjonktürü genişleme eğilimine girmiştir. Bu dönemde likidite bolluğu yaşanmış, yatırım ve risk alma iştahı artmıştır. Sermaye hareketlerinin serbest kalmasıyla küreselleşme olgusu geçmiş dönemlerle karşılaştırılamayacak kadar hızlı bir artış eğilimine girmiştir. Petrol ve emtia fiyatlarında

dalgalanmalar yaşanmamıştır. Aynı dönemde Türkiye’de bütçe açıkları çok yüksek boyutlara ulaşmış, kamu kesimi borçlanması pamuk ipliğine sarılı operasyonlarla sürdürülmeye çalışılmış ve faizler %100’ün üzerine çıkmıştır. Faiz oranlarının artması, kredi dönüş oranlarını düşürmüş, bu durum sermaye yeterlilik rasyosunu yetersiz hale getirmiştir. Reel sektör zor günler geçirmiştir. Cari açığın GSYH’ya oranı %3, işsizlik ise %8 dolaylarında gerçekleşmiştir. Önceki yıllarda yaşanan ekonomik sarsıntıların etkilerinden kurtulmak amacıyla İMF ile ortak bir program ve siyasi cepheden bakıldığında koalisyon hükümetinin yer aldığı 2001 yılında Türkiye kamu mali kesimin sıkıntılarında kaynaklanan bir krize girmiştir. 2008 Küresel krizinden sonra ise küresel konjonktür dalgası terine dönmüş; risk iştahı ve yatırımlar azalmış, likidite bolluğu sona ermiştir. ABD ve Avrupa’da banka batıkları ortaya çıkmış, bu ülkelerin reel kesimleri sıkıntıya girerek iç talep ve ithalat daralmıştır. Petrol ve emtia fiyatları yükselirken konut fiyatlarında düşüş yaşanmıştır. Bu dönemde ise Türkiye’nin durumu iyi görünüyordu. 2001 krizinden sonra bankacılık sektörü sağlamlaştırılmış; açık pozisyonları kapatılmış ve sermaye yeterlilikleri takviye edilerek yükseltilmiştir. Bu yıllarda kamu disiplininin sağlanmasına rağmen özel sektör dış borç stoku önemli ölçüde artmıştır. Cari açık %7 seviyesine yaklaşmıştır. 2001 krizinden sonra yakalanan yüksek büyüme ivmesi yavaşlamış, işsizlik düşürülememiş %10 dolaylarında kalmıştır⁷⁵.

2001 yılında yaşanan krizin temel nedenleri kamunun kaynak yetersizliği dolayısıyla kamu açıklarının yüksek boyutlara ulaşması ve mali piyasaların zayıflığıdır⁷⁶. Kamunun tehlikeli boyutlara ulaşan bu borç stoku borçlanmanın sürdürülebilirliği konusunda endişe yaratmıştır. Bu durum hem ekonomiye olan güveni azaltmış hem de risk primini yükselterek borçlanma maliyetlerini arttırmıştır. Ekonomiye duyulan güven azalırken buna paralel olarak yatırım ve tüketim harcamaları düşmüş, dış kaynak girişi azalmıştır. Bu sebeple 2001 yılından sonra uygulanan maliye politikası faiz dışı fazla vererek bütçe dengelerinin sağlanması ve kamu borç stokunun düşürülmesine yöneliktir. Böylece risk priminin düşürülmesi ve bütçe içinde yüksek paya sahip faiz harcamalarının azaltılarak kamu mali dengelerinin sağlanması hedeflenmiştir. Bu sebeple 2001 krizinden sonra uygulanan vergi politikası, faiz dışı fazla vererek yüksek kamu borç stoku seviyesini düşürmeye yönelmiştir. Bu amaçla 2001 krizinden sonra uygulanan vergi politikası kamu gelirlerini arttırmaya yöneliktir. Vergi tahsilatını arttırmak amacıyla istisna ve muafiyetlerin kapsamı daraltılmış,

⁷⁵ Mahfi Eğilmez, “ İki Kriz İki Türkiye”, Radikal, 16.06.2009, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/mahfi_egilmez/iki_kriz_iki_turkiye-940785. (E.T. 14.06.2015)

⁷⁶ Selçuk, a.g.m., s.44.

vergi tabanının genişletilmesi amaçlanmıştır. Bazı vergilerin oranları arttırılmış, yeni vergiler yürürlüğe konulmuş, vergi uyumunun sağlanması için vergi sistemi basitleştirilmeye çalışılmış ve sağlıklı vergi denetimi yapabilmek için vergi idaresinde reformlar yapılmış, denetim elemanlarının sayıları arttırılmıştır. 2001 krizinden sonra genellikle vergi yükünü arttırıcı önlemler alınmasına karşın bunun bir istisnası kamu kâğıtlarından elde edilen gelirin vergi dışı bırakılmasıdır. Bu uygulamanın amacı ise borçlanma gereksinimi yüksek olan Türkiye'nin bu gereksinimini karşılamasının kolaylaştırılmasıdır.

2008 krizinde ise Türkiye sağlam kamu mali dengelerine sahipti. Bu krizle birlikte Türkiye'nin talep cephesinde tüketim, arz cephesinde üretim ve yatırım seviyesi düşmüştür. Arz ve talebin düşmesi beraberinde ekonomik büyüme oranlarında düşüşe, istihdam miktarlarında azalışa neden olmuştur. Konjonktürün içinde bulunduğu durgunluk döneminden kurtulabilmesi için vergi politikası ekonomiyi canlandırmaya yönelik uygulanmıştır. Türkiye'nin yaşadığı 2001 krizinden farklı olarak genişletici vergi politikası uygulamasının nedeni söz konusu kriz dönemlerinde ekonominin içinde bulunduğu durumun ve kamu maliyesinin farklılık göstermesidir. 2001 krizi döneminde enflasyon sorunu söz konusuyken 2008 krizi döneminde durgunluk yaşanmıştır. Yine 2001 krizi döneminde kamu mali dengelerinin bozuk olması ve bu durumun ekonomiye duyulan güveni azaltması daraltıcı maliye politikası uygulanmasını gerektirmiş oysa 2008 krizinde kamu mali dengelerinin sağlam olması genişletici maliye politikalarına imkân tanımıştır. Bu amaçla 2001 krizinde uygulanan vergi politikasının aksine krizden en çok etkilendiği düşünülen sektörlerle yönelik KDV ve ÖTV oranlarında indirim gidilmiş, iş gücü maliyetlerini azaltıcı, yatırımları arttırıcı vergi teşvikleri uygulanmıştır.

2001 ve 2008 krizinde genellikle birbirine zıt vergi politikası uygulanmış olmasına rağmen benzer vergi politikası uygulamaları da gerçekleştirilmiştir. Söz konusu iki krizde de mali af niteliği taşıyan, varlık barışı olarak adlandırılan uygulamalar düzenlenmiştir. Bu uygulamaların amacı krizlerin atlatılabilmesi için ihtiyaç duyulan kamu gelirlerinin sağlanması ve kriz dönemlerinde bozulan kamu mali dengelerinin ekonomiye olan güvenin azalmasını önlemek olmuştur.

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı Küresel Krizden etkilenen Türkiye’de uygulanan vergi politikası önlemlerini incelemektir. Ekonomik krizlerin ortaya çıktığı ülkeler hem ekonomik hem de sosyal açıdan olumsuz etkilenmektedirler. Vergi politikası, ekonomik kriz dönemlerinde, ülke ekonomisi üzerinde yaratacağı etkilerle krizin yol açtığı olumsuzlukları ortadan kaldırmak için bir araç olarak kullanılabilir.

Finansal piyasaların küreselleşmesi ile birlikte bir ülke ekonomisinde ortaya çıkan problemler diğer ülke ekonomilerini de etkileyebilmektedir. Nitekim Türkiye’yi AB üzerinden etkileyen Küresel Kriz, 2008 Eylül ayında ABD’nin en büyük yatırım bankaları arasında yer alan Lehman Brothers’ın iflasıyla patlak vermiş ve kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alarak küresel çapta bir mali ve reel sektör krizine dönüşmüştür. Kriz mali piyasalar aracılığıyla önce gelişmiş sonra da gelişmekte olan ülkeleri etkisi altına almıştır. Krizin en olumsuz etkileri ABD’nin önemli ticaret ortağı olan, ABD ile yakın ticari ilişkileri bulunan ve finansal akımların karşılıklı olarak çok kuvvetli olduğu Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde görülmüştür.

Avrupa Birliği ülkeleri küresel krizin ekonomileri üzerinde yarattığı olumsuz etkileri yok etmek veya önlemek amacıyla kriz karşıtı politikalar uygulamışlardır. Bu politikalar; bankaların sermaye yapılarının yeniden düzenlenmesi, bankaların hisselerinin bir kısmının kamu mülkiyetine geçirilmesi, bankacılık sistemine sabit faiz oranı ile önemli miktarda borç verilmesi, devlet garantisi kapsamındaki mevduat sınırının yükseltilmesi, Avrupa Merkez Bankası’nın Euro cinsinden tahvil alımı, finansal piyasaların koordinasyon ve denetimine yönelik yasal düzenlemeler gibi finansal sistemdeki krizi çözmeye yönelik para politikası ve regülasyon önlemleri ile reel ekonomide yaşanan durgunluğun önlenmesi veya hafifletilmesi için kamu harcaması artışları ve/veya özel tüketim ve yatırım harcamalarını arttırmak için vergi indirimi gibi maliye politikalarıdır. Bu genişletici politikalar, krizden en çok etkilenen sektörler olan konut ve inşaat sektöründe görülen daralmaların yol açtığı vergi gelirlerindeki azalma da dikkate alındığında, bütçe açıklarının ve kamu borçlarının GSYH’ ya oranının yükselmesine neden olmuştur. Kamu borcu/GSYH oranının yükselmesi Avrupa Borç Krizi’nin nedenlerinden biridir.

Türkiye, gelişmiş ülkelerin yaşadığı ve ABD’deki finans sektöründe kıymetli kâğıtların değer kaybetmesinden kaynaklanan bir sorun yaşamamıştır. Ancak, krizden

doğrudan etkilenen ülkelerle (özellikle de Avrupa Birliği ülkeleri ile) olan ticari ve finansal ilişkileri ile geleceğe yönelik olumsuz beklentiler ve piyasalarda oluşan güvensizlik sonucunda iç ve dış talepte yaşanan daralma ülke ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Söz konusu kriz, 2001 krizinden sonra güçlendirilen finans sektörü nedeniyle finans sektöründen ziyade ekonomik büyüme, işsizlik, dış ticaret gibi makroekonomik göstergeleri bozmuş daha çok reel ekonomi üzerinde etkili olmuştur. Krizin bu olumsuz etkilerinin hafifletilmesi için ağırlıklı olarak vergi politikası olmak üzere birçok tedbir alınmıştır.

Türkiye'nin krize karşı aldığı tedbirler ilk olarak diğer ülkelerde olduğu gibi; likidite desteği kredileri, likidite maliyetini azaltan faiz indirimi vb. para politikası önlemleri şeklinde olmuştur. Alınan önlemlerin yetersiz kalması sonucu maliye politikası önlemleri devreye sokulmuştur. Hükümetin bu tedbirleri almasındaki temel sebep kapasite kullanım oranlarındaki önemli düşüş ve işsizlik oranındaki önemli artıştır. Hükümetin krize karşı aldığı tedbirlerin büyük bölümü maliye politikası araçları yoluyla özellikle de vergi politikası aracılığıyla alınmıştır. Bunun başlıca nedeni vergi gelirlerindeki düşme nedeniyle kaynak sıkıntısının yaşanmasıdır. Bu sebeple teşvikler, kamu harcamasından ziyade vergi indirimi ve prim indirimi olarak uygulanmıştır.

Vergi indirimlerinin önemli bir kısmı harcama vergilerinde (KDV ve ÖTV'de) gerçekleşmiştir. Bu indirimler krizden en çok etkilenen otomotiv, beyaz eşya, mobilya ve inşaat gibi sektörlerle yönelik uygulanmıştır. Alınan bu önlemlerle söz konusu sektörlerin canlandırılması amaçlanmıştır.

ÖTV indirimlerinin uygulamaya girdiği 2009 yılında otomobil satışları önemli bir artış göstermiş; aynı durum ticari araç satış rakamlarında görülmemiş, tam tersi bir durum yaşanmıştır. Otomobil satışlarında yaşanan artışın ticari araç satışlarında yaşanmaması, ÖTV indirimlerinin bireysel tüketicilerin kararları üzerinde daha etkili olduğunu göstermiştir. Çünkü otomobil kullanıcıları genellikle işletmelerden ziyade bireysel tüketicilerdir. Bir diğer neden ÖTV oran indirimlerinin otomobillerde ticari araçlara göre daha yüksek olmasıdır. Yani, özel tüketim artışını hedefleyen vergi teşviklerinin nihai tüketiciye verilmesi ve tüketim koşuluyla sağlanması hedefe yönelik başarıyı arttırmaktadır. Nitekim, ekonomide düzelmelerin başladığı 2010-2012 arası ticari araç satış rakamlarında önemli artışlar yaşanmıştır.

2009 yılında vergi indirimlerinin uygulamaya girdiği altı aylık dönemde beyaz eşya satış rakamlarında önemli artışlar olduğu görülmektedir. Bu dönemde beyaz eşya satışlarının

en fazla yapıldığı aylar sırasıyla mayıs ve hazirandır. Söz konusu aylarda yüksek satış rakamlarına ulaşılmasında ÖTV indirimini yanı sıra düşük hazırlıklarının yapıldığı bir dönem olması da etki etmiştir. 2009 yılının toplam beyaz eşya satışları ise kendinden önceki ve sonraki yıllara paralellik göstermektedir. Beyaz eşya sektörüne getirilen ÖTV indirimi bu sektörün talep seviyesinin korunmasını sağlamıştır.

2009 yılında uygulanan vergi indirimleri mobilya sektörü üzerinde de etkili olmuştur. Küresel kriz döneminde talep yetersizliği nedeniyle oldukça düşen mobilya imalatı kapasite kullanım oranları vergi indirimlerinin uygulandığı dönemde artış göstermiştir. Ancak bu sektöre yönelik vergi indiriminin üç ay süreyle sınırlı kalması nedeniyle diğer aylardaki düşüşü telafi edememiş, 2009 yılındaki kapasite kullanım oranı kendinden önceki ve sonraki yılın altında gerçekleşmiştir.

Krizle karşı alınan önlemlerin maliyeti ile Türkiye ekonomisinde yaşanan durgunluk ve işsizlik sonucu vergi gelirlerinin azalması kamu geliri ihtiyacını arttırmıştır. Artan kamu geliri ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla kamuoyunda “varlık barışı” olarak adlandırılan bir yasal düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeyle hem kamu geliri elde etmek hem de gerçek ve tüzel kişilere ait olup yurtdışında bulunan para, altın, döviz, menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçları ile taşınmazların milli ekonomiye kazandırılması ve yurt içinde bulunan ancak işletmelerin öz kaynaklarında yer almayan bu tür varlıkların sermayelerine eklenerek sermaye yapılarının güçlendirilmesi hedeflenmiştir.

Ekonomik kriz dönemlerinde vergi politikasının etkin kullanılabilmesi için ilk yapılması gereken, ekonominin mevcut durumu ve bu durumdan kaynaklanan gelişmelerin değerlendirilmesi açısından önemli olan göstergelerden hareket ederek zamanında, doğru bir teşhis ve tahminde bulunabilmektir. Krize karşı uygulanacak vergi politikalarının genel makro dengeleri yeniden tesis etmeye, piyasalara güveni yerleştirmeye ve uzun vadede büyümeyi sağlamaya yönelik bir perspektife sahip olması gerekmektedir. 2008 krizinde 2001 krizinden farklı bir vergi politikasının uygulanmasının nedeni; krizi ortaya çıkaran faktörlerin farklılığından kaynaklanmaktadır. 2001 yılında yaşanan krizin temel nedeni yüksek kamu borç stokudur. Kamunun tehlikeli boyutlara ulaşan bu borç stokunun borçlanmanın sürdürülebilirliği konusunda endişe yaratması hem ekonomiye olan güveni azaltmış hem de risk primini yükselterek borçlanma maliyetlerini arttırmıştır. Ekonomiye duyulan güven azalırken, buna paralel olarak yatırım ve tüketim harcamaları düşmüş, dış kaynak girişi azalmıştır. Bu sebeple 2001 yılından sonra uygulanan vergi politikası kamu gelirlerinin

arttırılması, faiz dışı fazla vererek bütçe dengelerinin sağlanması ve kamu borç stokunun düşürülmesine yönelik uygulanmıştır. Bu amaçla; vergi oranları arttırılmış, ek vergiler getirilmiş, yeni vergiler yürürlüğe konulmuş, vergi tabanının genişletilmesi ve kayıt dışılığın azaltılması amaçlanmıştır. 2008 krizinde ise dış kaynaklı durgunluk ve işsizlik yaşandığı için tüketimi ve yatırımları arttırıcı, işsizliği azaltıcı vergi teşvikleri getirilmiş ve vergilerin ödenmesini kolaylaştırıcı düzenlemeler yapılmıştır.

Küresel krizde Türkiye’de ekonominin canlandırılması amacıyla vergi indirimleri şeklinde uygulanan genişletici maliye politikaları ilgili sektörlerde satışları ve/veya üretimi arttırıcı etkiler yaratmıştır. Bunda en büyük etken, vergi indirimlerinin nihai tüketiciyi hedef almasıdır. Bu dönemde genişletici bir vergi politikası uygulanabilmesini kolaylaştıran bir noktaya da dikkat çekmek gerekir ki, o da kamu mali dengesinin aşırı bozuk olmamasıdır. Ülkeler ekonomik krizlerle karşılaştıklarında kamu maliyesi ne kadar güçlü ise krizlere karşı uyguladığı politikaların başarısı o kadar yüksek olmaktadır.

Yaşanan tecrübeler göstermiştir ki, ekonomik krizlerin atlatılması için özellikle vergi gelirlerinin büyük oranda olduğu kamu gelirlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak bu vergi yükünü arttırarak değil; mümkün olduğunca vergi tabanı genişletilerek, kayıt dışılıkla mücadele ederek yapılmalıdır. Bu yüzden ülkemizde vergi idaresinin; güçlü, teknolojik imkânlardan yararlanan ve kalifiye personelin çalıştığı bir kurum haline getirilmesi gerekmektedir.

Bunların yanında vergi politikasının başarılı olabilmesi için, vatandaşa vergi bilincinin yerleştirilmesi gerekmektedir. Vergi bilincinin yerleşmesi için ise vatandaşın verginin haklılığına inanması, yani verginin ülke ve toplum yararına kullanılacağına ikna edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, vergide adalet ile vergi direnci ters çalıştığı için, verginin adil olarak alındığına olan inanç arttıkça vergi direnci de azalacak ve vergi politikasının başarısı artacaktır. Bunun için vergi politikalarının vergi bilincinin yükselmesine katkı yapacak şekilde uygulanması ve bunları kitle iletişim araçlarıyla kamuoyuna iyi anlatılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- ACAR Fatih - Fazıl AYDIN, “**Vergi ve İstihdam Politikası Açısından Kayıt Dışı Ekonomi**”, TODAİE Yayın No:378, 2014.
- AFŞAR Aslı, **Global Kriz ve Türkiye Konut Piyasasına Etkileri**, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:2251, Eskişehir, 2011.
- AKÇAY Ümit - Ali Rıza GÜNGEN, “**Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş**”, NotaBene Yayınları, Ankara, 2014.
- AKSOY Şerafettin, **Kamu Maliyesi**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1998.
- AKTAN Coşkun Can, **Yeni İktisat Okulları**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004.
- ALANTAR Doğan, “Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Maliye Finans Yazıları**, S. 81, (Ekim 2008), http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/81/Dogan_Alantar_Kuresel_Finansal_Kriz_Nedenleri_Sonuclari_MFY81.pdf, (30.04.2015).
- ALTINOK Serdar - Fatih ÇELİK - Oktay AKTÜRK, “2008 Küresel Ekonomi Krizinin Türkiye Ekonomisine İletim Kanalları ve İmalat Sanayine Etkileri”, **Küresel Ekonomik Kriz ve Finansal Kriz Türkiye Ekseninde Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, ed. Murat Çetinkaya, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2011
- ALTIOK Metin, “Keynes ve Keynesçi Kuramda Kriz ve İktisat Politikası Tartışmaları”, **Toplum ve Demokrasi**, C. 3, S. 6-7, (Mayıs-Aralık 2009)
- APAK Sudi ve Güneş YILMAZ, “ Türkiye’de Kriz Döneminde Açıklanan Ekonomik Önlem Paketleri”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, S.43, 2009
- ARAS Osman Nuri, “Türkiye’ye Makro Ekonomik Etkileri Bakımından 2008 Küresel Krizi”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, C.47, S.550, 2010
- ASLANOĞLU Erhan, “Küresel Ekonomik Kriz ve İktisat Politikaları”, **Zor Zamanlarda İktisat**, ed. Gökçer Özgür ve Hakan Yetkiner, Efil Yayınevi, Ankara, 2011
- ATAÇ Beyhan, **Maliye Politikası**, Turhan Kitapevi, Ankara, 2013.
- BAĞIMSIZ SOSYAL BİLİMCİLER, **Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler**, http://www.tmmob.org.tr/sites/default/files/f966132350629_63_ek.pdf (03.06.2015).
- BAKAR Feride - Mircan Yıldız TOKATLIOĞLU, “Küresel Finansal Kriz Sürecinde Avrupa Birliği Vergi Politikaları”, **Maliye Dergisi**, S.163, Temmuz-Aralık 2012

- BAKER, Dean, “ The Housing Bubble and The Financial Crisis”, **Real Words Economics Review**, Center for Economic and Policy Research, USA, Issue No: 46, 2008, <http://paecon.net/PAERReview/issue46/Baker46.pdf> (07.07.2015)
- BARIŞIK Salih - Yusuf TEMUR, “Türkiye’de Vergisel Teşviklerin İstihdama Etkisinin Sektörel Analizi (1981-2008 Dönemi Panal Veri Analizi), **Kriz Ortamında Vergi Politikalarının Değerlendirilmesi**, 25. Maliye Sempozyumu.
- BARİO, Claudio - Piti Disyatat, “Global İmbalances and the Financial Crisis: Link or No Link?, BIS Working Papers, No: 346, 2011, <http://www.bis.org/publ/work346.pdf> (08.07.2015)
- BAYRAK Metin - Osman Cenk KANCA, “Türkiye’de 1970-2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik ve Siyasi Gelişmelerin Seyri”, **Akademik Bakış Dergisi**, S.35, Mart-Nisan 2013.
- BAYRAK Metin - Cenk Osman KANCA, “2008 Yılı Finans Krizinin Türkiye’de Bazı Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi ve Uygulanan Maliye Politikalarının Cevabı”, **28. Maliye Sempozyumu**, Antalya, 22-26 Mayıs 2013.
- BAĞIMSIZ SOSYAL BİLİMCİLER, **Türkiye’de ve Dünyada Ekonomik Bunalım, 2008-2009**, Yordam Kitap, İstanbul, 2011
- BAYRAKTAR Yüksel, “Kasım 2000-Şubat 2001 Krizi Sonrasında Alınan Önlemlerin Borç Kompozisyonuna Yansımaları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 15, S. 1, 2010
- BERNANKE, Ben S., “ Monetary Policy and Housing Bubble”, **Annual Meeting of the American Economic Association**, Atlanta, Georgia, January 2010, <http://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/bernanke20100103a.pdf> (08.07.2015)
- BK Kararı, 2009/14802 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/03/20090316-7.htm> (09.06.2015)
- BK Kararı, 2009/14812 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/03/20090329-4.htm> (09.06.2015)
- BK Kararı, 2009/15081 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090616M1-1.htm> (09.06.2015)
- BENK Serkan, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Vergisel Teşvikler”, **İŞ, GÜÇ Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, C.6, S.1, Sıra:8, No:195, 2004. <http://www.isgucdergi.org/?p=article&id=195&cilt=6&sayi=1&yil=2004> (13.04.2015)
- BİLGİLİ Yüksel, **İktisat Okulları**, İkinci Sayfa Yayınları, İstanbul, 2012.
- BOCUTOĞLU ERSAN, **İktisadi Düşünceler Tarihi**, Murathan Yayınevi, Trabzon, 2012.
- BOERİ, Tito – Guiso Luigi, “The Subprime Crisis: Greenspan’s Legacy”, **The First Global Financial Crisis of the 21st Century**, Ed. Andrew Felton, Carmen Reinhart, CEPR, London
- BÜLBÜL Duran, “Türkiye’de Vergi Gelirleri Üzerinde Küresel Mali Kriz Baskısı”, **Yaklaşım Dergisi**, S.198, Y.17, Haziran 2009

- CAN İsmail, “Ekonomik Krizlere Karşı Uygulanması Gereken Vergi Politikası”, **Maliye Dergisi**, S.42, Ocak-Nisan 2003
- CAN Mustafa, “Ülkemizde Yaşanan Ekonomik Krizler Üzerine Düşünceler”, **Mevzuat Dergisi**, S.153, Yıl 13, 2010.
- COŞKUN M. Necat, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Bankacılık Krizleri”, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 2001/2
- ÇARIKÇI Emin, “2000-2001 Yılı Ekonomik Krizlerin Sebepleri ve Sonuçları”, **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, S.41, Yıl 7, Ankara, Eylül-Ekim 2001
- ÇOLAK Ömer Faruk, “Krizi Çözmede Maliye Politikaları Nasıl Kullanılmalı?”, **İşveren Dergisi**, C.47, S.6, Mart 2009.
- DELİCE Güven, “Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif”, **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, S. 20, Ocak-Haziran 2003.
- DEMİR Osman, **Ekonomide Devlet**, SPK Yayın No: 71, Ankara, 1997.
- DEMİR Osman, “Türkiye’de Kamu Açıkları ve Artış Sebepleri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.16, S.2, 2001
- DEMİRCAN Esra Siverekli, “Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:21, (Temmuz-Aralık 2003)
- DEMİRCAN Esra Siverekli, “Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Kamu Mali Yönetiminde Uygulanan Vergi Politikaları”, **Vergi Sorunları**, S.195, Aralık 2004
- DİAMONDAND D.W. - R.G. RAJAN, “The Credit Crisis: Conjontures about Causesand Remedies”, **American Economic Review**, V.99, No.2, May 2009
- DİNLER Zeynel, **İktisada Giriş**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2013
- DPT, **Katılım Öncesi Ekonomik Program**, http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/KatilimOncesiEkonomikProgramlar/Attachments/12/Kat%C4%B1%C4%B1m_%C3%96ncesi_Ekonomik_Program_2001.pdf, Ankara, 2001.
- DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005): 2004 Yılı Programı**, Ankara, 2003.
- DPT, 2007 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı, Ankara, 2007, http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/KatilimOncesiEkonomikProgramlar/Attachments/6/Kat%C4%B1%C4%B1m_%C3%96ncesi_Ekonomik_Program_2007.pdf (E.T. 23.06.2015)
- DPT, “2008 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı”, Ankara, 2008, http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/KatilimOncesiEkonomikProgramlar/Attachments/5/Kat%C4%B1%C4%B1m_%C3%96ncesi_Ekonomik_Program_2008.pdf (E.T. 23.06.2015)
- DPT, 2005 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı, Ankara, 2005, http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/KatilimOncesiEkonomikProgramlar/Attachments/8/Kat%C4%B1%C4%B1m_%C3%96ncesi_Ekonomik_Program_2005.pdf (E.T. 23.06.2015)

- DPT, 2006 Yılı Katılım Öncesi Programı, Ankara, 2006, http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/KatilimOncesiEkonomikProgramlar/Attachments/7/Kat%C4%B1%C4%B1m_%C3%96ncesi_Ekonomik_Program_2006.pdf (E.T. 23.06.2015)
- EDİZDOĞAN Nihat - Özhan ÇETİNKAYA ve Erhan GÜMÜŞ, **Kamu Maliyesi**, Ekin Yayınları, Bursa, 2010.
- EĞİLMEZ Mahfi, **Küresel Finans Krizi**, 8.b., Remzi Kitapevi, İstanbul, 2011.
- EĞİLMEZ Mahfi “İki Kriz İki Türkiye”, Radikal, 16.06.2009, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/mahfi_egilmez/iki_kriz_iki_turkiye-940785. (E.T. 14.06.2015)
- EJDER Haydar Lütfü, “Türkiye’de Vergi Politikaları”, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.2, S.1, 2000, ss.127-132.
- EKER Aytaç - Asuman ALTAY - Mustafa SAKAL, “**Maliye Politikası**”, Kanyılmaz Matbaası, İzmir, 2004.
- ELMENDORF, Douglas W. - Jason Furman, “If, When, How: A Primer on Fiscal Stimulus”, **The Brookings Institution Strategy Paper**, January 2008
- ERCAN Hakan - Erol TAYMAZ - Erineç YELDAN, **Kriz ve Türkiye: Kriz Tedbirlerinin Etki Değerlendirilmesi**, İLO, Ankara, 2010.
- ERDEM Ekrem - M. Fatih İLGÜN, “Küresel Kriz Sonrası Finansal Piyasalara Yönelik Politikaların Yönetiminde Maliye ve Para Politikalarının Uyumu”, **28. Maliye Sempozyumu**, Antalya, 22-26 Mayıs 2013.
- ERDEM Metin, Doğan ŞENYÜZ, İsmail TATLIOĞLU, **Kamu Maliyesi**, Ekin Yayınları, Bursa, 2008.
- EREN Aslan - Bora SÜSLÜ, “Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirilmesi”, **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, S.41, Yıl 7, Ankara, Eylül-Ekim 2001
- ERGİN Numan Emre, “Hasta Adam Avrupa: Avrupa Birliğinde Borç Krizinin Sistemsel Nedenleri”, **Vergi Dünyası**, S.382, Haziran 2013
- ERGINAY Akif, **Kamu Maliyesi**, Savaş Yayınları, Ankara, 2003
- EROĞLU Ömer - Mesut ALBENİ, **Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye**, Bilim Kitabevi Yayınları, Isparta, 2002.
- FIRAT Emine, “Ekonomik Kriz ile Mücadelede Maliye Politikasının Rolü”, Niğde Üniversitesi, **İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 6,S. 1, 2013
- GİRAY Filiz, “**Vergi Teşvik Sistemi ve Uygulamaları**”, Ekin Yayıncılık, Bursa, 2012.
- GÖÇER İsmet, “2008 Küresel Ekonomik Krizin Nedenleri ve Seçilmiş Ülke Ekonomilerine Etkileri: Ekonometrik Bir Analiz”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, S.17, 2012

- GÖKMEN Necdet - H. Abdullah GÜLEÇ, “Gelir İdaresi ve Vergi Denetiminde Etkinlik ve Verimlilik Nasıl Sağlanır”, **Vergi Dünyası**, S. 238, Haziran 2001,
- GÖRGÜN Sevim, “**Maliye Politikası**”, Çağlayan Basımevi, İstanbul, 1972.
- GÜMÜŞ Erhan, “Vergi Teorisi”, **Kamu Maliyesi**, Ed. Ekrem Karayılmazlar, Lisans Yayıncılık, 2011.
- GÜRBÜZ Ali Kemal, **Ekonomik Krizlerin Genel Teorisi**, Alem Basım-Yayın, Balıkesir, 1999.
- Hazine Müsteşarlığı**, Kamu Borç Yönetimi Raporu, 2010.
- HATIPOĞLU İlhan, http://www.ekodialog.com/Makaleler/vergi_politikalari_ekonomi_ref_orumu.htm.
- KAMİNSKY, Graciela L. – Carmen M. Reinhart, “ The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance of Payment Problems”, **The American Economic Review**, Vol:89, No:3, June 1999
- KARAÇOR Zeynep - Volkan ALPTEKİN - Korhan GÖKMENOĞLU, **Finansal Kriz Üzerine Öngörülebilirlik ve Politikalar**, Çizgi Kitapevi, Konya, 2012.
- KARAKURT Birol, “Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye’nin Krize Maliye Politikası Cevabı”, **Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi**, C. 24, S.2, 2010
- KARTAL Zihni, “Mali Krize Karşı Getirilen Vergisel Düzenlemelerin Etkinliğinin Değerlendirilmesi”, **25. Maliye Sempozyumu**, Antalya, 25-28 Mayıs 2011.
- KEYNES J.Maynard, **The General Theory of Employment Interest and Money**, Macmillan, Cambridge University Press, 1973.
- KIZILOT Şükrü - Mustafa DURMUŞ, “Kriz Dönemlerinde Vergi Politikası Nasıl Olmalı?”, Gazi Üniversitesi, **İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.3, S.2, 2001
- KIZILOT Şükrü - Mustafa DURMUŞ, “Ekonomik Kriz ve Kamu Maliyesi”, **Kriz ve İMF Politikaları**, ed. Ömer Faruk Çolak, Alkım Kitapevi, İstanbul, 2002.
- KİBRİTÇİOĞLU Aykut, “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler 1969-2001”, **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, S. 41, Yıl 7, Ankara, Eylül-Ekim 2001.
- KİRMANOĞLU Hülya, **Kamu Ekonomisi Analizi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2011.
- KRUGMAN Paul, “A Model of Balance of Payment Crises”, **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol.11, No.3, August 1979.
- KRUGMAN Paul, “The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008”, **W.W Norton**, New York ve London, 2009.
- KUTAY Mustafa, “Küresel Finansal Krizin Türk Ekonomisine Etkileri: Türkiye’nin Kalkınması Önünde Engel mi, Fırsat mı?”, **USAK AB Araştırmaları Merkezi Yayınları, Stratejik Boyut**, (Ağustos-Eylül-Ekim 2009).
- KUTLU Ali - N. Savaş DEMİRCİ, “Küresel Finansal Krizi (2007-?) Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış ve Mevcut Durum”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, (Ekim 2011)

- MİSHKİN Frederic S., “Financial Policies and the Prevention of Financial Crises in Emerging Market Countries”, **NBER Working Paper Series**, No.8087, January 2001.
- MİSHKİN Frederic, **The Economics of Money, Banking and Financial Markets**, Pearson Education, 2007, s.277
- NASEEB Mohammad Ramadhan and Adel, “The Global Financial Crisis: Causes and Solutions”, s.2, <http://www.wbiconpro.com/323-Adeel-new.pdf>, (30.04.2015).
- Nesrin CANDAN, “Türkiye’de 1990 Yılından Sonra Uygulanan Vergi Politikaları ve Kriz Etkisi”, **Tarım Ekonomisi Dergisi**, C.18, S.2, 2012
- OKTAR Suat - Levent DALYANCI, “Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, C. 29, S. 2, 2010.
- ONGAN Nilgün Tunçcan, **Ekonomik Krizlerin Emek Piyasalarına Etkileri**, Birleşik Metal-İş Yayınları, İstanbul, 2005.
- ORHAN Ayhan, **Kara Perşembe’den Mortgage Krizine**, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2013.
- OSKAY Cansel, “Türkiye’de Dış Borçlar ve Avrupa Borç Krizinin Olası Yansıması Üzerine Bir Değerlendirme”, **Bütçe Dünyası Dergisi**, S.34, 2010.
- OYAN Oğuz, **Türkiye Ekonomisi: Nereden Nereye?**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 1998.
- ÖNDER İzzettin, “Ekonomik Kriz”, **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, S. 41, Yıl 7, Ankara, (Eylül-Ekim 2001)
- ÖZATAY Fatih, **Finansal Krizler ve Türkiye**, Doğan Kitap, İstanbul, 3.b., 2011.
- ÖZDEMİR Bilge Kağan, “**Finansal Küreselleşme ve Krizler**”, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013.
- ÖZGÜVEN Ali, “ İktisadi Krizler”, **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı I**, S. 41, Yıl 7, Ankara, Eylül-Ekim 2001.
- ÖZSOYLU Ahmet Fazıl - İlder ÜNLÜKAPAN - Melek Akdoğan GEDİK, **Küresel Kriz ve Türkiye**, Karahan Kitapevi, Adana, 2010.
- ÖZSOYLU Ahmet Fazıl, “Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, **Güncel Mali ve Ekonomik Sorunları**, ed. Ahmet Fazıl Özsoylu ve Neşe Algan, Karahan Kitapevi, Adana, 2011.
- ÖZUĞURLU Yasemin, “Vergilemenin İktisadi Etkileri”, **Kamu Maliyesi** ed. Ekrem Karayılmazlar, Lisans Yayıncılık, 2011.
- PARASIZ İlker, **Makro İktisat Teori ve Politika**, Ezgi Kitapevi, Bursa, 1998.
- PARASIZ İlker, **Modern Makro Ekonominin Temelleri**, Ezgi Kitapevi, Bursa, 2011.
- PETER, B. Guy, “Tax Policy”, **Handbook of Public Policy**, Ed. B. Guy Peter and Jon Pierre, Sage Publications, London, 2006
- PINAR Abuzer, **Maliye Politikası**, Naturel Yayınevi, Ankara, 2009.

- ROİSER Bernard, **İktisadi Kriz Kuramları**, çev. Nurhan Yentürk, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SELÇUK M. Rıdvan, “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nın Ekonomik Krizle Mücadelede Vergi Politikaları Açısından Değerlendirilmesi”, **Vergi Dünyası**, S. 238, Haziran 2001
- SELEN, Ufuk, **Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Uygulamaları**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2011
- SELEN, Ufuk, “Konjonktürel Dalgalanmalarda Maliye Politikasının Rolü ve Kriz Yönetimi”, **Güncel Mali Konular**, Ed. Nihat Edizdoğan, Dora Yayıncılık, Bursa, 2009
- SEVİM Cüneyt, **Öncü Göstergeler Yaklaşımına Göre Finansal Krizler ve Türkiye**, BDDK Kitapları/No:11, Ankara, 2012.
- SOMÇAĞ Selim, **Türkiye’nin Ekonomik Krizi Oluşumu ve Çıkış Yolları**, 2006 Yayınevi, İstanbul, 2006, s.27’den aktaran aktaran Aydın, s.208
- SÖNMEZ Mustafa, **100 Soruda Küresel Kriz ve Türkiye**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- STİGLİTZ Joseph, **Küreselleşme**, çev: Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural, Mart Matbaacılık, İstanbul, 2002.
- ŞENER Orhan, **Kamu Ekonomisi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2008..
- ŞİMŞEK Hayal Ayşe, “Türkiye’de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, C.44, S.512, 2007
- TARI Recep - Cemil ERASLAN - Yüksel BAYRAKTAR, “Küresel Ekonomik Kriz ve Belirleyicileri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Küresel Ekonomik Kriz ve Finansal Kriz Türkiye Ekseninde Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, ed. Murat Çetinkaya, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2011
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Soru Önermesine İlişkin Olarak Hazine Müsteşarlığı Tarafından Hazırlanmış Cevap Metni**, 2009, s.3-7. <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-8872c.pdf> (07.06.2015).
- TCMB, Enflasyon Raporu III, s.3 <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/443f72b0-1f42-4781-a3a5-ba9476b09bff/enf-temmuz2009.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=443f72b0-1f42-4781-a3a5-ba9476b09bff> (Erişim: 19.05.2015)
- TCMB, **2010 Yılında Para ve Kur Politikası**, 10 Aralık 2009, Ankara. http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/b316232c-1226-4a0d-afff-2586f8047114/Baskan_ParaPol10.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=b316232c-1226-4a0d-afff-2586f8047114
- TCMB, **Finansal İstikrar Raporu**, S.8, (Mayıs 2009). [http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/fa2ae5e6-a752-4ae1-8120-f5b0d7aef871](http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/fa2ae5e6-a752-4ae1-8120-f5b0d7aef871/Fir_TamMetin8.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=fa2ae5e6-a752-4ae1-8120-f5b0d7aef871)

- TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/0185df26-3be6-4172-b851-526f78c61658/standby2002-2004.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=0185df26-3be6-4172-b851-526f78c61658>, Madde 40.
- TEPAV, “Otomotivde Vergi İndirimleri”, **Küresel Kriz Çalışma Grubu Politika Notu**, 2009, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1282136682-9.Otomotivde_Vergi_Indirimleri.pdf (12.06.2015).
- TEPAV, “2007-08 Küresel Finans Krizi ve Türkiye: Etkiler ve Öneriler”, Politika Notu, 2009.
- TEZCAN Keramet - Sinan ÇUKURÇAYIR, “Küresel Ekonomik Krizin Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Analiz”, **Vergi Sorunları**, S.275, Ağustos 2011
- TOKATLIOĞLU Mircan Yıldız - Fulya MERCİMEK - Ümit DEMİRHAN - Osman ESEN, “2008 Krizi ve Avrupa Birliğine Etkileri”, **Maliye Politikasının Oluşturulmasında Parlatmentonun Rolü Uluslararası Sempozyum**, Bildiriler ve Makaleler, Sivas, 2010
- TOPRAK Metin, “Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz”, **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Sayı 42, Yıl 7, (Kasım-Aralık 2001)
- TURHAN Salih, **Vergi Teorisi ve Politikası**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1998.
- TURHAN Salih, “İktisadi İstikrar ve Vergi Politikası Uygulamasına İlişkin Sorunlar”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi**, C.1, S.1, 2002
- TÜĞEN Kamil, “Türkiye’nin Ekonomik Kalkınma Süreci İçinde Uygulanan Vergi Politikaları ve Değerlendirilmesi”, s.4, http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/maliye-genel/diger-yazilar/tugen-turkiye-nin-ekonomik-vergi.pdf.
- Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/fc5a4a1a-63d9-4de3-bb8b-d56a61409df6/program+%281%29.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=fc5a4a1a-63d9-4de3-bb8b-d56a61409df6>, Madde 1
- Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, Madde 6
- Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, Madde 67
- ULUSOY Ahmet - Birol KARAKURT, “Vergi İndiriminin Ekonomik Etkileri”, **Vergi Dünyası**, S. 254, (Ekim 2002)
- ÜNSAL Hilmi - Ayşegül DURUCAN, “Kriz Ortamında Büyümenin Sağlanmasına İlişkin Yeni Bir Politika Önerisi: Mali Alan Uygulamaları ve Değerlendirilmesi”, **Küresel Kriz ve Maliye Politikaları**, 28. Türkiye Maliye Sempozyumu.
- Veli KARGI - Yasemin ÖZUĞURLU, “Türkiye’de Küreselleşmenin Vergi Politikaları Üzerine Etkileri: 1980-2005 Dönemi”, **Yönetim ve Ekonomi**, C.4, S.1, 2007
- WASSERSTOM Eric, “On the Financial Crisis: It’s Not Just Weak Oversight” The New York Times, 17 Eylül 2008, http://campaignstops.blogs.nytimes.com/2008/09/17/on-the-financial-crisis-its-not-just-weak-oversight/?_r=0 (Erişim:04.05.2015)
- YANPAR Atila, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Büyüme Yönelimli Vergi Politikası”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007.

- YAY Gülsün Gürkan, “1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye”, **Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, S. 42, Y. 7, Ankara, 2001
- YAY Gülsün Gürkan, **Para ve Finans**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.
- YETKİNER Hakan - H. Emrah KARAGÖZ, “Küresel Krizin Türkiye Ekonomisine Yansımaları”, **Zor Zamanlarda İktisat**, Ed.Gökçer Özgür - Hakan Yetkiner, Efil Yayınevi, Ankara, 2011
- YILDIRIM Erhan - Refia YILDIRIM, “1980 Sonrası Uygulanan Maliye Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisi”, **16. Maliye Sempozyumu**, Antalya, 28-31 Mayıs 2001.
- YILMAZ Durmuş, “Küresel Mali Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri: Nasıl Başladı, Hangi Aşamadayız?”, **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayınları**, 2009.
- YILMAZ Ömer - Alaattin KIZILTAN - Vedat KAYA, “İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri”, **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, S. 24, Ocak-Haziran 2005
- YÖRÜK Nevin - Erdem KANIŞLI, “Küresel Finansal Kriz Sonrası İstihdam Piyasası ve Önlemler”, **Küresel Kriz Sonrasında Ekonominin Yeniden Yapılanması Uluslararası Sempozyumu-V**, Erdek, 27-29 Mayıs, 2010.
- YURTSEVER Hatice, “Küresel Ekonomik Krizin Aşılmasında Vergi Politikasının Rolü”, **Küresel Kriz Sonrasında Ekonominin Yeniden Yapılanması Uluslararası Sempozyumu-V**, Erdek, 27-29 Mayıs, 2010.
- YÜKSELER Zafer, “ Türkiye’de Kriz Dönemlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Ödemeler Dengesi Uyumı”, **Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını**, Ankara, 2009.

ÖZGEÇMİŞ

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Çağlayan TABAR		
Doğum Yeri ve Yılı	Kırklareli / 1989		
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
ve Düzeyi	İyi		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise	2003	2007	Pınarhisar Anadolu Lisesi
Lisans	2008	2012	Uludağ Üniversitesi
Yüksek Lisans	2012	-	Uludağ Üniversitesi
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı	
1.	2015	-	Uludağ Üniversitesi
İletişim (e-posta):	ctabar@uludag.edu.tr		
Tarih	2015		
İmza	Çağlayan TABAR		
Adı Soyadı			